

אוניברסיטת תל אביב

הפקולטה למדעי החברה ע"ש גרשון גורדון

החוג למדע המדינה

**מארגוני טרור ל"שחקנים היברידיים":
מסגרת תיאורטית ודרכי התמודדות
חזבאללה כמקרה בוחן**

מבוסס על עבודת תזה

*

מנחה: פרופסור שאול משעל

*

מגישה: כרמית ולנסי

ת.ז: 040873051

ינואר 2014

תוכן עניינים:

2	מבוא
7	פרק א' – שחקנים לא-מדינתיים: הגדרות, מאפיינים והרקע לצמיחתם: ...
7	שחקנים לא-מדינתיים
9	שחקנים לא-מדינתיים - שלוש פרדיגמות מרכזיות ביחסים הבינלאומיים:
15	השחקנים הלא-מדינתיים אלימים - הגדרות, רקע וסיווג
17	טיפולוגיה של שחקנים לא-מדינתיים אלימים
18	תרשים 1.1
22	שחקנים לא-מדינתיים אלימים והמדינה:
23	פרק ב' - שחקנים היברידיים
23	הגדרה וסקירת ספרות
28	טיפולוגיה – מושגי מפתח ושימוותם על המקרה ההיברידי
28	תרשים 2.1
28	1. טיפולוגיה
29	2. זהויות
29	זהויות - דיון תיאורטי
32	תרשים 2.2 טיפולוגיה של זהויות
34	הדינמיקה בין הזהויות השונות
34	תרשים 2.3 מדרג ההכרעה של זהויות
35	באיזו מידה זהות מעצבת התנהגות - מעצבת זהות - מעצבת התנהגות?
38	3. קריטריונים
38	תרשים 2.4 מדרג ההכרעה של זהויות
39	ניתוח מאפייני השחקנים ההיברידים על-פי הקריטריונים
39	תודעה
42	תרשים 2.4 עקרונות החשיבה המערכתית/פרשנית
43	
43	נוכחות
44	זהויות
44	לגיטימציה
45	4. המשתנה התלוי – התנהגות השחקן ההיברידי
46	תרשים 2.5 התפתחותו של השחקן ההיברידי
50	תרשים 2.6 יחסי הגומלין בין סוגי שחקנים, זהויות וארבעת הקריטריונים
52	פרק ג' - חזבאללה כשחקן היברידי
55	תרשים 3.1
56	הרקע להקמה
56	1. הזהות התת-מדינית: האוכלוסייה השיעית בלבנון

- 58 2. הזהות העל-מדינתית: המהפכה האיראנית
- 60 3. הזהות הלא-מדינתית: הפלישה הישראלית ללבנון

61 הקמת תנועת חזבאללה

63 דינאמיקה של זהויות

- 63 א. עידן הזהות הלא-מדינתית, 1985-1991
- 70 ב. עידן הזהות המדינתית, 1992 - 1999
- 74 3.2 תרשים
- 80 ג. העידן ההיברידי, 2000-2010
- 89 ד. אתגר ההיברידיות, 2010-2012
- 91 סיכום ניתוח חזבאללה על פי ארבעת הקריטריונים לניתוח שחקנים היברידיים

96 פרק ד'- ההתמודדות הצבאית עם שחקנים היברידיים

102 סיכום ומשמעויות

105 רשימת מקורות:

מבוא

מחקר זה עוסק בתופעת השחקנים הלא-מדינתיים אלימים בכלל, ובניתוח חזבאללה בפרט. המחקר כולל שני ממדים: האחד, עניינו בהיבט התיאורטי-קונספטואלי המוצע כיום בשיח המחקרי במדע המדינה, והשני בהיבט התוכני, העוסק בניתוח מאפייני חזבאללה, האתגרים שמציבה ודרכי התמודדות אפשריים עמה. המחקר יבחן באופן ביקורתי את הגישות וההמשגות התיאורטיות העוסקות בניתוח ארגוני טרור, יציע טיפולוגיה ומסגרת תיאורטית חלופית שתיושם על מקרה המבחן של חזבאללה, ועל שחקנים נוספים כדוגמתה, תוך בחינת התנהגותם ודרכי ההתמודדות עימם.

חזבאללה הוקמה בשלהי 1982 ופרצה אל מרכז הזירה בלבנון, בשלהי שנת 1983, בשורה של פיגועים שהביאו ליציאת כוחות בינלאומיים מלבנון באביב 1984. שילוב של אינטרסים איראניים וסוריים הובילו לכך שמאז תחילת שנות התשעים, הפכה חזבאללה לשחקן מרכזי בזירה הלבנונית. במהלך שנות השמונים כוננה חזבאללה, בסיוע איראני, תשתית רחבה של שירותי חברה ורווחה, אשר העמיקה את אחיזתה באזורים שבהם שלטה והעניקה ממד חדש, חברתי-כלכלי ואף פוליטי לפעילותה של התנועה. מאז 1992, התנועה פעילה במערכת הפוליטית בלבנון ומייצגת חלק גדול מהקהילה השיעית בפרלמנט, כמפלגה פוליטית (Qassem 2005; Norton 2007; Harik 2005).

במחקר זה אטען, כי בדומה לחזבאללה, ישנם שחקנים הפועלים במערכת הבינלאומית שאינם נענים לתיאור החד ממדי הטמון בהגדרה של שחקנים לא-מדינתיים. למעשה, שחקנים, דוגמת חמאס, ה-FARC בקולומביה, הנמרים הטאמיליים בסרילנקה ואחרים, נמצאים בתווך שבין "שחקן לא-מדינתי" ל"שחקן מדינתי" ואינם מהווים טיפוס אידיאלי של אף אחד מהשניים. תוך שימור מאפיינים לא-מדינתיים (לרבות מאפייני טרור), שחקנים אלו ממלאים תפקידים ופועלים בתחומי אחריות שעד כה היו נחלתם של השחקנים המדינתיים, ביניהם: יכולת צבאית משמעותית ומוכנות להפעלתה; ניהול מערכת ענפה של תשתיות ציבוריות ואספקת שירותי סעד וחינוך לאוכלוסייה; קיום פעילות פוליטית ודיפלומטית משמעותית; קביעת נורמות התנהגות, והנאה ממידה של לגיטימציה בשטח בו הם פועלים.

בבסיס המחקר ניצבת ההשערה כי ריבוי התפקידים והזהויות אלו מעצבים התנהגות שונה מזו של שחקנים לא-מדינתיים קלאסיים. במקרה שלפנינו, השחקנים חוצים את ההגדרות הבינאריות המקובלות, היות והם משלבים בערבוביה אלמנטים שונים ולמעשה יוצרים שחקן חדש וקטגוריה חדשה הראויה לעמוד בפני עצמה. לפיכך, המחקר מציע המשגה חדשה בדמותם של "שחקנים היברידים", שתעוגן במסגרת תיאורטית מקיפה.

מחקר זה מגדיר שחקן היברידי כשחקן המשלב באופן סימולטני זהויות שונות ותכונות מגוונות. המיזוג בין הזהויות השונות יוביל: לשמירתן של תכונות מקוריות; לטשטושן של תכונות מקוריות וכן ליצירת תכונות חדשות שהן תולדה של המיזוג. מבין התכונות החדשות, ניתן לזהות תכונות המייצרות עוצמות וחוסן, לצד תכונות הגורמות לחולשות ולפגיעות (Brahms 2008). יחודו של השחקן ההיברידי הוא ביכולת להבליט תכונה אחת מקשת הזהויות שלו תוך טשטוש התכונות האחרות, בהתאם לנסיבות.

השחקן ההיברידי מחזיק בארבע זהויות מרכזיות המהוות את הקצוות, והנגזרות מ"הטיפוסים האידיאליים": זהות מדינתית (State-like identity) כוללת תחומי אחריות ופעילות הנובעים ממאפיינים של מדינת לאום מודרנית - ארגון פוליטי, מונופול על אמצעי הכוח, אכיפת סדר, פעילות בטריטוריה מוגדרת, הענקת שירותים ותשתיות לאוכלוסייה ובתוך כך, מעורבות פוליטית ואף שלטונית, יכולות צבאיות מתקדמות, לעיתים כשל צבא סדיר, ומערכת ענפה של שירותים תשתיתיים וסוציאליים.

זהות לא-מדינתית (Non-state identity) מכילה תכונות המאפיינות תנועות וארגונים, כגון יכולת נידוד גבוהה, רמה מוגבלת של מוסדיות, מידה מוגבלת של לגיטימציה והעדר חבות כלפי האוכלוסייה או הקהילה הבינלאומית (ארגוני טרור, גרילה, מיליציה ופשע למשל).

זהות תת-מדינתית (Sub-state identity) מייצגת השתייכות אתנית, שבטית, קהילתית או מעמדית (ייצוג קהילה שיעית או סונית, ייצוג של מעמד הפועלים). זהות זו בדרך כלל קודמת לתפיסת הזהות המדינתית, ועלולה לאיים עליה, במקרה של ניגוד אינטרסים

זהות על מדינתית (Supra state identity) מייצגת שאיפות אידיאולוגיות רחבות, ופן-לאומיות החוצות גבולות טריטוריאליים (פן-אסלאמיות, קומוניזם).

ריבוי הזהויות מחייב נוכחות במרחבי פעולה מגוונים לממשן. השחקנים היברידיים יפעלו לרוב בכמה ספירות באופן סימולטני: **חברתית, צבאית, פוליטית ודתית**. בכך, הם נבחנו מארגוני טרור אחרים הפועלים לרוב בספירה הצבאית בלבד. פעילות במספר מימדים מעניקה יתרונות וחוזק (השפעה רחבה יותר, מידה מסוימת של לגיטימציה, משאבים וייעול) אך גם חסרונות וחולשה (מתחים בין מחויבויות שונות, חופש פעולה מוגבל – לא מדינה אך גם לא ארגון טרור מובהק). ממד נוסף של היברידיות עשוי להתבטא בתוך כל אחת מהספירות שצוינו לעיל, כך למשל בזירה הצבאית השחקן יכול להחזיק ביכולות צבאיות מפותחות כשל צבא קונבנציונאלי וסדיר ובמקביל להפעיל שיטת לחימה של גרילה וטרור.

מחקר זה טוען כי בשלב התפתחותי מאוחר יותר, הופכים השחקנים ההיברידיים **לסוג שחקן ייחודי העומד בפני עצמו, שאינו חותר בהכרח לעבר התמסדות ולהפיכה לשחקן מדינתי** (בדומה לארגון 'ההגנה' למשל שמטרתו היתה להקים מדינה), **אלא פועל באופן המשמר את הסטטוס קוו ההיברידי**. מדיניות זו נובעת מאי רצונו או אי יכולתו של השחקן ההיברידי להכריע, כלומר לוותר על חלק מזהויותיו לטובת זהות דומיננטית אחת (הזהות המדינתית למשל), להתחייב באופן מלא ולשאת באחריות הנגזרת מכך (התנועה הזאפטיסטית במקסיקו, חזבאללה בלבנון וה-FARC בקולומביה הן דוגמאות לשחקנים שחתירתם לעבר הפיכה לשחקן מדינתי מוטלת בספק).

מטרת המחקר היא למלא חלל תיאורטי הקיים בין הבנת החוקרים את השחקנים, לבין האופן בו הם ממשיגים אותם (לרוב כארגוני טרור). זאת, באמצעות יצירת מסגרת מושגית המאפשרת לאפיין סוג שחקנים אחר הפועל במערכת הבינלאומית. המסגרת התיאורטית שתוצע במחקר נובעת מהבנת המציאות, על השינויים שחוותה בעשורים האחרונים, כמעוררי צורך בריענון השיח התיאורטי, שיאפשר להעמיק את ההבנה של התופעות החברתיות הנוכחיות. מתוך כך תיגזר מטרה נוספת והיא לספק הבנה

טובה יותר של התנהגות השחקן מעצם זיהויו כשחקן היברידי, ולייחדה מהתנהגותם של שחקנים אחרים. לבסוף, ייבחן כיצד הכרה בסוג שחקנים נוסף, בדמותם של שחקנים היברידיים, תתרום להבנה טובה יותר של המדיניות הנדרשת בהתמודדות המדינות עימם, וכן מדוע תפיסות של "לוחמה נגד טרור" (Counter-insurgency, Counter-terrorism) מחייבות התאמה נוכח סוג שחקנים מורכב זה.

החלק הראשון של העבודה יעסוק בסוגי שחקנים הפועלים במערכת הבינלאומית: מדינות ושחקנים לא-מדינתיים; בפרק השני, יציע להרחיב את הטיפולוגיה הקיימת של שחקנים, באמצעות המונח "השחקנים ההיברידים". בהמשך, תוצע מסגרת תיאורטית לניתוח שחקנים היברידיים, הכוללת שלושה מושגי מפתח: **זהויות** – מכלול המרכיבים באמצעותם השחקן מגדיר עצמו ומוגדר ע"י אחרים; **קריטריונים** – תודעה, **זהויות נוכחות** ולגיטימציה – הפרמטרים באמצעותם ינותחו השחקנים ההיברידים. הפרק השלישי יכלול את הניתוח היישומי על מקרה המבחן של חזבאללה, באמצעות ניתוח עיתי של ארבע תקופות, במסגרתן התפתחו הזהויות השונות; הפרק האחרון יוקדש לניתוח אסטרטגיות התנהגותיות של שחקנים היברידיים וכן לאופן ההתמודדות עימם ועם המקרה של חזבאללה בפרט.

פרק א' – שחקנים לא-מדינתיים: הגדרות, מאפיינים והרקע לצמיחתם:

שחקנים לא-מדינתיים

בניגוד לדומיננטיות של מדינות הלאום הקלאסיות, במאה ה-20, מעמדן של המדינות במאה ה-21 התערער במידה רבה, כאשר צורות נוספות של שחקנים נכנסו לזירה הבינלאומית לצד קיומה של הישות המדינתית ביניהן: ארגונים ממשלתיים לא-מדינתיים (NGO), תאגידים רב לאומיים (MNC), אינדיבידואלים בעלי עוצמה ואחרים.

ארטס, במאמרו "שחקנים לא-מדינתיים בממשל גלובלי" מגדיר שחקנים לא-מדינתיים ככלל השחקנים הפועלים ברמה הבינלאומית ולהם השפעה על רמה זאת, אך אינם מוגדרים מדינות" (Arts 2003: 3-4).

רוזנאו מגדירם כתת קטגוריה של "ספירות של סמכות", כלומר יחידות פעילות בעלות סמכות, שאינן חלק מהמדינה או מהממשל ואלו עלולות שלא לפעול במסגרת גבולות לאומיים. דוגמאות לשחקנים מסוג זה הן: רשתות פוליטיות, תנועות חברתיות, חברה אזרחית גלובלית, קואליציות טראנס לאומיות, לובי בינלאומי ושחקנים לא ממשלתיים (Rosenau 1997: 39-40).

ג'וסלין ווולאס מספקים הגדרה נוספת לתופעה ומגדירים שחקן לא-מדינתי כשחקן העצמאי מהממשל המרכזי וממקורות המימון שלו, אשר צומח מחברה אזרחית ומהשוק הכלכלי ונמצא מחוץ לשליטת המדינה ומהכוונתה. לפעילותו יש אפקט פוליטי על מדינה, או על מוסדות בינלאומיים, בין אם זו מטרתו הישירה או נגזרת שלה (Jusselin and Wallace 2001: 3-4).

תומס פרידמן התייחס לתופעה כההליך של "העצמת-על" של שחקנים לא-מדינתיים חלשים ושוליים מכל בחינה אחרת, המאפשר להם לאיים על מדינות לאום גדולות (Friedman 1999: 322). ארגונים אלו, המכונים גם ארגוני "חברה אזרחית" עברו לקדמת הבמה העולמית ואלו משפיעים על תחומים שונים של הפוליטיקה העולמית ועל תהליכי קבלת החלטות של מדינות.

המועצה למודיעין לאומי (NIC) בארה"ב מגדירה שחקן לא-מדינתי כ"שחקן שאינו ריבוני בעל עוצמה והשפעה פוליטית, כלכלית או חברתית ברמה הלאומית ולעיתים גם הבינלאומית" ומבחינה בין שלושה סוגים מרכזיים של שחקנים לא-מדינתיים (NIC 2007):

- **MNC תאגידים רב לאומיים** העוסקים בייצור או העברת סחורות ושירותים ממדינה אחת לאחרת. לרוב, מדובר בחברה פרטית שליבתה במדינה אחת ולה משרדי משנה במדינות אחרות. אלו פועלים על פי אסטרטגיה גלובאלית על מנת להגדיל רווחים.

- **NGOs ארגונים לא ממשלתיים** הם ארגונים פרטים, בשליטה עצמית, ארגוני התנדבות, מלכ"רים ועוד. המשותף להם הוא אי תלותם בשלטון, בחברות ענק או בהשפעות חיצוניות אחרות. יש להם מקורות מימון ונגישות בינלאומית. הם יכולים לקדם פרויקטים, לספק שירותים, להגן או לקדם סוגיה מסוימת או להשפיע על מדיניות.

- **אינדיבידואלים רבי עוצמה** - אנשים בעלי השפעה פוליטית, כלכלית, אינטלקטואלית ותרבותית בזירה הבינלאומית. כולל תעשיינים, בעלי הון, אנשי מדיה, ידוענים, מנהיגים דתיים וטרוריסטים.

למרות שהספרות נוטה לתאר זאת כתופעה יחסית חדשה, שחקנים לא-מדינתיים התקיימו בצורות שונות של התארגנויות שרווחו בעולם טרם קיומה של מדינת הלאום במאות ה-19 וה-20. אותן מסגרות הנשלטות על ידי המדינה כיום, היו נחלתן של ישויות שונות ביניהן – המשפחה, השבט וקבוצות דתיות שהשפיעו על הפוליטיקה המקומית.

בתחילת המאה ה-19 חוקרים ליברלים, "אוטופיסטים", החלו לעסוק בתופעה ולהדגיש את חשיבותה של דעת הקהל בשנות ה-20 וה-30 בעיצוב מדיניות חוץ. בשנות ה-60 וה-70 של מאה ה-20, חוקרים מתחום היחסים הבינלאומיים החלו לעסוק בשחקנים אלו כגורמים משפיעים על מדיניות חוץ, ביניהם רזנאו (1969), קהונה וניי (1979). תפיסות אלו התחרו עם אסכולת "ריכוזיות המדינה" אשר החשיבה את השחקן המדינתי כשחקן המשמעותי ביותר בזירה הפוליטית (Halliday 2001: 23-24). העיסוק בשחקנים אלו, נבע מעניין מתמשך בקבוצות אינטרס, כמשפיעות על יחסי החוץ של המדינה וכן

בתנועות פוליטיות וחברתיות שהתהוו בשנות ה-70 ועסקו בנושאים כמו: הפלות, פיקוח על נשק, איכות הסביבה, אנטי גזענות וזכויות אדם. העיסוק בתופעת "המדינה הקונבנציונאלית" פחת במידה מסוימת כתוצאה מהתפתחותו של עולם רווי בתנועות חברתיות שזכה כאמור לכינוי "חברה אזרחית" (Ibid., 25).

גם הקונפליקטים המדינתיים שרווחו במאה ה-20 בראשם שתי מלחמות עולם והמלחמה הקרה כללו פעילות של שחקנים לא-מדינתיים: מרצחים סרביים בסרייבו, חתרנים בולשביקיים בפטרוגרד ופאשיסטיים ברומא ובמינכן. הלידיי מרחיק וטוען ש"כל ההיסטוריה של המלחמה הקרה יכולה להיכתב מהפרספקטיבה הלא-מדינתית" (Ibid., 27). המציאות שאפיינה את פוסט המלחמה הקרה והאצת התהליכים הגלובאליים - הביאו לכך שנושאים צבאיים וביטחוניים אינם עוד הנושאים הדומיננטיים ביותר במערכת הבינלאומית. במקומם, נושאים כלכליים, פוליטיים, תרבותיים וטכנולוגים הפכו לסוגיות ליבה בזירה זו. במונחים נורמטיביים, השחקנים לא-מדינתיים נתפסו לרוב כשחקנים "חיוביים" בזירה הבינלאומית, זאת בשל נטייתם לקדם נושאים חברתיים כגון זכויות אדם, מיגור עוני ושמירה על הסביבה. מעבר זה, מהנושאים הצבאיים לאזרחיים, הוא חלק מהעידן אותו כינה פוקוימה "קץ ההיסטוריה".

שחקנים לא-מדינתיים- שלוש פרדיגמות מרכזיות ביחסים הבינלאומיים:

ישנו ויכוח בקרב חוקרים ביחסים הבינלאומיים באשר לתפקידם של שחקנים לא-מדינתיים במערכת הפוליטית ובשאלה האם שחקנים אלו ראויים להיחקר באופן מובחן ואוטונומי או שמא ככלי בידי המדינות.

שחקנים בפרדיגמה הריאליסטית הקלאסית:

מאז מלחמת העולם השנייה, ריאליזם היה לתיאוריה השלטת בתחום היחסים הבינלאומיים. הריאליזם התפתח כביקורת לתיאוריה האידיאליסטית שרווחה בעידן הבין-מלחמותי ושתכליתה היה

למנוע מלחמת עולם נוספת. בספרו, 'פוליטיקה בין אומות' (1948), אתגר מורגנטאו כותבים ליברלים ואידיאליסטיים העוסקים בניתוח יחסי חוץ. הריאליזם הקלאסי נשען על שלוש הנחות יסוד מרכזיות: 1. גישת 'ריכוזיות המדינה', לפיה מדינות הן השחקנים המרכזיים והמשמעותיים ביותר בפוליטיקה העולמית. 2. הנחת הרציונליות, לפיה מדינות מנותחות כשחקנים רציונאליים והומוגניים. 3. הנחת העוצמה, לפיה מדינות בראש ובראשונה מבקשות להגביר עוצמתן, בעיקר בהיבטים צבאיים, הן כאמצעי והן כמטרה. מורגנטאו טען כי הפוליטיקה הבינלאומית משמעה, המאבק לעוצמה. כל מדיניות פוליטית חותרת לשמר, להגביר וליישם עוצמה (1948:21). היות ורק למדינות יש את המשאבים שיאפשרו להן למקסם את עוצמתן, הן השחקנים המשמעותיים ביותר במערכת. היות והמדינה היא שמהווה את השחקן המשמעותי ביותר ביחסים הבינלאומיים, הריאליסטים גורסים כי האופן היעיל ביותר לחקרו תחום זה הוא באמצעות המונח של 'יחסי אינטרסים' (Grieco, 1988). המדינה המגולמת על ידי הממשלה, נתפסת כשחקן אחיד ורציונאלי, שחותר מעל כל, להגשים מאווי. המדינות פועלות מתוך שיקולי רווח והפסד ומייצרות לעצמן סדרי עדיפויות מוגדרים. על מנת להשיג את האינטרסים שהוגדרו, מתחרה המדינה עם מדינות אחרות הפועלות במערכת המאופיינת באנרכיה (Russett and Starr, 1989: 28).

על פי הריאליסטים, שחקנים בפוליטיקה העולמית מוגדרים באמצעות שלוש קטגוריות: ריבונות, הכרה מדינתית ושליטה בשטח ובאוכלוסייה. ישויות אחרות במערכת הבינלאומית אינן יכולות להיות אוטונומיות ומובחנות מכיוון שאינן משלבות שלושת רכיבים אלו (Hocking and Smith, 1990, p. 80). ארגונים בינלאומיים כמו האו"ם, נתפסים כ'כלי' או כשלוחה של השחקנים המדינתיים ולהם מידה מועטה של השפעה על יחסי הגומלין המדינתיים. שחקנים לא-מדינתיים אחרים, בין אם תאגידים רב לאומיים, או קבוצות טרנס-לאומיות, כמו ארגוני טרור, אינם נחשבים כלל (Archer, 1992, p. 85).

שחקנים בפרדיגמה הליברלית-פלורליסטית:

הנחות הגישה הריאליסטית החלו להתערער עם התפתחות תחום המחקר של היחסים-הבינלאומיים. צמיחתם של השחקנים הלא-מדינתיים, כתאגידים רב לאומיים (MNC), ארגונים בינלאומיים (האו"ם) וקבוצות טראנס-לאומיות בעידן שלאחר מלחמת העולם השנייה- הובילה חוקרים רבים לחשוב מחדש על תפיסת 'ריכוזיות המדינה', המניחה כי מדינות הינן השחקנים המשמעותיים ביותר בפוליטיקה העולמית. חוקרים כמו קוהן וניי טענו כי הריאליזם אינו מציע תיאוריה מעמיקה המסוגלת להכיל את השינויים המבניים שאירעו במערכת הבינלאומית. המהפכה הטכנולוגית והשינויים בתחבורה יצרו תלות ואינטראקציה גוברת בין השחקנים כתוצאה מהגלובליזציה של נושאים כלכליים, חברתיים וטכנולוגיים (Keohane & Nye, 1971). חוקרים המכונים 'פלורליסטים- ליבראליים' ביקשו להציע אלטרנטיבה פלורליסטית שתתמודד עם המורכבות והשינויים אותם חווה המערכת הפוליטית. לדידם, הריאליזם מספק "תיאור והסבר צר וחלקי של היחסים הפוליטיים" (Mansbach and Vasquez, 1981, p. 6).

קוהן וניי היו בין החוקרים הראשונים שקראו לבחון מחדש את פרדיגמת ריכוזיות המדינה, היות וזו נכשלה בזיהוי חשיבותם של השחקנים הלא-מדינתיים. באוסף מחקרים מ-1971: "יחסים טראנס-לאומיים ופוליטיקה עולמית", הם זיהו את תופעת 'האינטראקציות חוצות הגבולות המדינתיים, אותן הגדירו כ'תנועה של שחקנים מוחשיים או לא מוחשיים מעבר לגבולות המדינה, כאשר שחקן אחד לפחות אינו סוכן של ממשלה'. (Keohane and Nye, 1971, p. 332)

המחברים הדגישו את חשיבות של שחקנים לא-ממשלתיים והציגו מגוון של מקרי בוחן המדגימים סוגים שונים של שחקנים והתנהגויות. מסקנתם היתה שתפיסת ריכוזיות המדינה אינה בהכרח אבסולוטית, זאת לאור צמיחתם של שחקנים לא-מדינתיים בפוליטיקה העולמית (Mansbach et al., 1976, p. 273). העיסוק נעשה במסגרת פרויקט ה- Non-State Actor Project (NOSTAC) במסגרתו, בחנו החוקרים אירועים שהתרחשו בשלושה אזורים- אירופה המערבית, המזרח-התיכון ואמריקה הלטינית, בין השנים 1948-1972, כשהמטרה היתה להעניק הסבר אמפירי לצמיחתם ולהתנהגותם של שחקנים לא-מדינתיים (Ibid., 14-15). ממצאיהם הוכיחו כי מחצית מהאינטראקציות

באזורים התנהלו בין מדינות, וכי אחד-עשר אחוזים כללו פעילות של שחקנים-לא מדינתיים בלבד. לפיכך, סיכמו החוקרים כי רק מחצית מהאירועים יכולים להיות מנותחים באמצעות גישת ריכוזיות המדינה. pp (275-76).

אחד המחקרים החשובים ביותר שנעשו במטרה לפתח תיאוריה חלופית פלורליסטית לחקר המדינה הוא של קוהן וניי. שני החוקרים בנו מודל חדש ביחסים הבינלאומיים בשם "Complex Interdependence". המודל בוחן מערכות פוליטיות כריבוי ערוצים המחברים בין חברות לשחקנים בין-מדינתיים, טראנס-לאומיים, בעלי אג'נדה המורכבת מריבוי נושאים שאינם מאורגנים בהיררכיה סדורה, וכן בעלי אינטרסים כלכליים ולא רק צבאיים (Keohane & Nye, 1977, 1989, pp. 24-25).

המסקנות שעלו מהמחקר היו: כי מדינות אינן שחקנים בודדים במערכת הפוליטית ואינם בהכרח הומוגניים, היות והם מורכבים מבירוקרטיות מתחרות; כפייה עלולה להפוך למדיניות שאינה בהכרח יעילה; ההיררכיה המסורתית של נושאים צבאיים וביטחוניים כמעצבים את ההיבטים הכלכליים והחברתיים השתנתה, וכעת ישנו קושי לזהות היררכיה ברורה בין התחומים (Ibid., 24-25). המסקנה המרכזית היתה כי לשחקנים הלא-מדינתיים השפעה משמעותית על הפוליטיקה העולמית וכי במקרים רבים, הם אוטונומיים לשחקנים המדינתיים.

ניאו-ריאליזם ושחקנים בפוליטיקה הבינלאומית:

למרות הביקורת שהופנתה כלפי הגישה הריאליסטית, רצף אירועים שהתרחשו בשלהי שנות ה-70 ובתחילת שנות ה-80 הוכיחו לחוקרים כי הנחות היסוד של הריאליזם עדיין רלוונטיות לניתוח הפוליטיקה העולמית: המתח בין מערב למזרח וההתחמשות האמריקאית אל מול הסובייטית; המעורבות הצבאית של מעצמות העל באפריקה, מרכז אמריקה ודרום מערב אסיה; מלחמת יום הכיפורים ומלחמת איראן-עיראק. מוסדות בינלאומיים לא הצליחו לעצב אינטרסים אזוריים ונראו כשלוחות של המתח הבין-מדינתי בעולם. אירועים אלו, לצד הצורך להסביר את ההגמוניה האמריקאית (גם מזווית הראייה

הכלכלית) הובילו לפיתוח התיאוריה הריאליסטית תחת הכותרת של 'ניאו-ריאליזם'

(Hollis & Smith, 1992, pp. 36-37). קנט וולץ זוהה כאחד החוקרים הבולטים של הזרם הניאו-ריאליסטי. גישתו של וולץ כלפי שחקנים לא מדינתיים אינה שונה באופן מהותי מראייתם של הריאליסטיים הקלאסיים, אולם ייחודו טמון בהטמעת גישות מערכתיות בתוך המסגרת הריאליסטית. תיאוריות מערכתיות הינן תיאוריות המסבירות את התנהגות השחקנים, לאור האילוצים המבניים הקיימים במערכת הבינלאומית (Waltz, 1979, pp. 69-72).

מערכת על פי וולץ, מורכבת ממבנים ומיחידות המקיימים ביניהן יחסי גומלין. המבנה של המערכת הבינלאומית מאופיינת באנרכיה ובאינטראקציה מתמדת בין חלקיה- המדינות. ניתן להתייחס למדינות כאל יחידות, היות ולהן מטרות משותפות. למרות היותן נבחנות בגודל, ברמת העושר, בעוצמה ובצורה, הן דומות ברמה הפונקציונאלית (Ibid., 96-97).

האלמנט היחידי שמבחין בין היחידות הוא חלוקת העוצמה ביניהן. לפיכך המערכת הבינלאומית תשתנה רק כאשר יתרחש שינוי בחלוקת העוצמה. וולץ טוען כי שמבנה בינלאומי צריך להיות מוגדר רק באמצעות השחקנים המשמעותיים הפועלים בו, ולא על ידי כלל השחקנים (Ibid., 93). כתגובה לביקורת על הריאליזם שנשמעה בשנות ה-70 אודות הדומיננטיות של המדינה, וולץ מניחה שחשיבותם של שחקנים לא-מדינתיים ושל פעילות חוצת גבולות היא ברורה. למעשה, טוענים הריאליסטים שטבע העוצמה אמנם השתנה, אולם לא השימוש בה.

פרספקטיבת השחקן המשולב:

תפיסה זו זכתה להכרה רק בשלהי שנות ה-80, למרות שהוצגה עשור קודם על ידי אוראן יאנג, בספרו "The Actors in World Politics" (1972). יאנג הציע מסגרת קונספטואלית המתאגרת את המודל של שחקן יחיד בראיית גישת ריכוזיות המדינה. תפיסת העולם של "השחקן המשולב" דורשת הכרה בסוגים שונים של שחקנים, מעבר לאלו המדינתיים. קיימת אינטראקציה בין סוגים שונים של שחקנים, מבלי שתהיה דומיננטיות ברורה לסוג אחד. יאנג התייחס למורכבות הגוברת ולדינאמיות של המערכת

הבינלאומית כרכיב מרכזי בפוליטיקה, אותה הוא מזהה כמערכת של שחקנים משולבים. יחד עם זאת, יאנג מכיר בחשיבות של השחקן המדינתי וטוען כי מעמדו יישמר בפוליטיקה העולמית (Young, 1972, p.137). ניסיון מוצלח יותר להעמיד אלטרנטיבה תיאורטית העוסקת בשחקנים מעורבים, נעשה על ידי ג'יימס רוזנאו. בספרו, *Turbulence in World Politics* (1990), הוא מציג תיאוריות פלורליסטיות שונות, לרבות זו של יאנג, ומשלב אותן לפרדיגמה אחת, במסגרתה השחקנים הלא-מדינתיים הם משתתפים ישירים. רוזנאו טוען כי העידן הנוכחי מאופיין בשינויים דרמטיים לאור השפעתן של טכנולוגיות מודרניות. מאז מלחמת העולם השנייה, העולם נכנס לתקופה חדשה- העידן הפוסט תעשייתי, המאופיין בתנודות פוליטיות ומורכבות. היות והמודל הריאליסטי אינו אפקטיבי יותר, נוכח השינויים שהמערכת הבינלאומית מציבה, הציע רוזנאו מסגרת החורגת מהפרדיגמה המדינית.

ברמה התיאורטית, רוזנאו טען שהתלות והאינטראקציה הגוברת בין השחקנים במערכת הבינלאומית הובילו להסתעפות של הפוליטיקה הגלובאלית ל"שני עולמות של הפוליטיקה העולמית": עולם רב קוטבי אוטונומי, המורכב משחקנים נטולי ריבונות, החיים זה לצד זה, מתחרים ומשתפים פעולה עם העולם השני- הוא העולם המדינתי הקודם, המאופיין במדינות וביחסי הגומלין ביניהן (Rosenau, 1990, p. 247).

רוזנאו טוען שהחפיפה בין שני העולמות נגזרת באופן אינהרנטי מהמבנה הנוכחי של המערכת הבינלאומית. העולם המדינתי מושתת על אינטראקציה בין מדינות, למשל ביקורים של ראשי מדינות. העולם הרב קוטבי, גם בו מתקיימים יחסי גומלין בין שחקנים נטולי ריבונות, במנותק מהעולם המדינתי, למשל כאשר ארגון מקצועי מספק שירותים ללקוחותיו (Ibid., 271-2). אולם, במרבית המקרים שחקנים בעולם אחד יושפעו משחקנים בעולם השני. תפיסת שני העולמות של רוזנאו מייצגת מערכת בינלאומית במסגרתה מדינות ושחקנים לא מדינתיים חיים בדו קיום, בכך הוא ממזג בין אלמנטים מהגישה הריאליסטית והפלורליסטית למסגרת תיאורטית אחת.

השחקנים הלא-מדינתיים אלימים - הגדרות, רקע וסיווג

בשנים האחרונות ובעיקר לאחר מתקפת הטרור של ה-11 בספטמבר, חזר השיח הצבאי-בטחוני לקדמת הבמה. לצד העיסוק המתמשך בתופעת השחקנים הלא-מדינתיים, חקר **השחקנים הלא-מדינתיים האלימים**, גבר באופן משמעותי.

שחקנים לא-מדינתיים אלימים מוגדרים כ"ארגון הנוקט באלימות לא חוקית, כלומר עושה שימוש בכוח שאינו מקובל על ידי המדינה על מנת להשיג מטרותיו ובכך מאתגר את המונופול של המדינה על האלימות" (Bartolomei 2004: 7). הספרות המחקרית נוטה להבחין בין ארגון טרור, פשע, מעין-צבאי, מליציה, לוחמי חופש, פיראטים וגרילה (Williams 2008: 8). פדרציית המדענים האמריקאית (FAS) מזהה שחקנים לא-מדינתיים אלימים, או כפי שהיא מכנה אותם - פרה-מדינות, כשחקנים המאיימים על השימוש של המדינה במונופול על אמצעי הכוח בטריטוריה מוגדרת, ומזהה 387 סוגים של שחקנים לא-מדינתיים אלימים, ביניהם השחקנים הנידונים במחקר זה (FAS 2006).

שחקנים לא-מדינתיים אלימים נבחנו משחקנים מדינתיים, במובן שהם נעדרי לגיטימציה מדינתית לשימוש שהם עושים באלימות קולקטיבית. אלו אינם פועלים מסמכות שניתנה להם על ידי המערכת המדינתית הקלאסית - לה המונופול על אמצעי הכוח והאלימות. הם מפעילים אלימות קולקטיבית במטרה להשיג מטרות משותפות (Bartolomei 2004: 2).

בדומה להלידיי הטוען לקיומם של שחקנים לא-מדינתיים משכבר הימים, כותב מולג' בספרו "Violent non State Actors in World Politics" כי תופעת השחקנים הלא-מדינתיים אלימים אינה תופעה חדשה בפוליטיקה העולמית (Mulaj 2010: 1-2). לטענתו, פעילותם של חלק משחקנים אלו היוותה איום על המערב עוד לפני ה-11 בספטמבר 2001. אולם סוג שחקנים זה לא זכה להכרה בספרות של מדע המדינה, באופן לו זכו שחקנים לא-מדינתיים.

אם קיומם של השחקנים הלא-מדינתיים אלימים אינה תופעה חדשה, הרי שרמת האינטנסיביות בה הם פועלים בשלושת העשורים האחרונים היא ייחודית. מחקרים נוטים להצביע על שלושה גורמים שהאיצו את התפתחותם של שחקנים אלו בשנות ה-90:

גלובליזציה - העידן הגלובאלי ערער את הגבולות המסורתיים שהפרידו בין מדינות הלאום ואפשר מעבר של אנשים, סחורות, מידע, רעיונות, ערכים וארגונים לזירה הבינלאומית. תחבורה מודרנית ומערכות תקשורת, זרימת ההון, המסחר והתעשייה ושבירת הגבולות הפוליטיים והכלכליים במציאות של פוסט המלחמה הקרה, לא רק באירופה, אלא בעולם כולו האיצו את תהליכי הגלובליזציה.

מקרנקו, במאמרה טרור ופשע מאורגן טראנס לאומי, טוענת כי תופעת השחקנים הלא-מדינתיים אלימים התפתחה באופן משמעותי כתוצאה משילוב גורמים הקשורים בסיום המלחמה הקרה וכן בהאצה של תהליכי גלובליזציה (Makarenko 2003: 2). מקרנקו מצביעה על כך שתופעת הגלובליזציה הפכה את המציאות הביטחונית מורכבת יותר. תהליכי הגלובליזציה חתרו תחת הלגיטימציה של המדינה וגרמו להחלשתה. מצב זה בא לידי ביטוי בעיקר במדינות שנתפסו חלשות טרם ההשפעה הגלובלית (מדינות אמריקה הלטינית, אפריקה ואזורים בדרום אסיה). הדינאמיקה הגלובלית יצרה מצב בו המבנה, הסמכות, החוק והסדר הפוליטי התפרקו. תת קבוצות מצאו את עצמן מתחרות על העוצמה, ההשפעה והמשאבים במדינה.

טכנולוגיות של עידן המידע - טכנולוגיות מתקדמות אפשרו רשתות תקשורת בינלאומיות. תקשורת סלולארית ולוויינית אפשרה יצירת קשר בין אזורים הנמצאים בקצוות שונים של העולם. מחשבים ואינטרנט מהווים תוצרים מרכזיים נוספים של מהפכת המידע, במסגרתם היכולת להעביר מידע האיצה את תפוצת הרעיונות, כולל את אלו המאופיינים באלימות. הכלים החדשים אתגרו את המונופול שהיה בידי השלטונות לשלוט במידע.

רזנאו מזהה שש התפתחויות שעיצבו מחדש את הפוליטיקה העולמית. לדידו, תהליכים אלו זכו להאצה בשנות ה-90 בעקבות מהפכת המידע והטכנולוגיה: הפיכתם של הגבולות לחדירים יותר; דפוסים

חדשים של צמיחה ואינטראקציה כלכלית; חלוקה שונה של עוצמה; יכולות וסמכות; עלייה במספרן של מדינות; תפוצתם של שחקנים לא-מדינתיים מסוגים שונים ועלייתם של נושאים חדשים על חשבון של סוגיות מסורתיות. רוזנאו אינו טוען שהתפתחויות אלו יובילו לסופם של המבנים המדינתיים, אולם מניח כי היחסים העולמיים לא ינוהלו יותר על ידי מדינות בלבד (Rosenau 2001).

מבניים רשתיים - על מנת לעשות שימוש יעיל בגלובליזציה ובמהפכת המידע השחקנים הלא-מדינתיים אלימים אימצו אסטרטגיות ארגוניות חדשות, רשתיות יותר מאשר היררכיות. אלו התחקו אחר השינויים הארגוניים שעברו חברות עסקיות. תאגידים קטנים וגדולים כאחד פיתחו ארגונים ווירטואליים ורשתיים שהיו מסוגלים להסתגל למהפכת המידע ולגלובליזציה. המבנה הארגוני הוא שטוח יותר מאשר אנכי, עם דגש מועט על ניהול מרכזי. על מנת לפעול באופן גלובלי, הארגונים מבוססי הרשת, מחויבים לקיים תקשורת מתמשכת עם יחידות מרוחקות. גלובליזציה, טכנולוגיות בעידן המידע וארגונים מבוססי רשת לא רק מעצימים פעילות של חברות עסקיות בינלאומית, אלא גם מאיצים את פעילותם של השחקנים הלא-מדינתיים אלימים ומעודדים אותם להרחיב את פעילותם ברחבי העולם (Arquilla and Ronfeldt 2001).

טיפולוגיה של שחקנים לא-מדינתיים אלימים

הספרות המחקרית הקיימת נוטה למיין ולהגדיר שחקנים לא-מדינתיים אלימים על פי הקטגוריות הבאות: ויליאמס במאמרו *Violent Non-State Actors and international and national security*: זיהה שישה סוגים של שחקנים לא-מדינתיים אלימים (ראו תרשים 1.1); שולץ, פראח ולוקארד מציגים טיפולוגיה כללית יותר, בהשוואה לווייליאמס ומזהים ארבע קטגוריות: חתרנים, טרוריסטים, מיליציות ופשע מאורגן. המשותף לכל אחת מהקבוצות הללו הוא ניסיון לערער את כוחה, הלגיטימציה והסמכות של המדינה, בין אם על ידי הפיכת המשטר או בין אם ע"י החלשתו. כל קבוצה משתמשת באמצעים אלימים על מנת להשיג מטרותיה, באופן קונבנציונלי, לא קונבנציונלי או אסימטרי.

מולג' מגדיר שחקנים לא-מדינתיים אלימים כקבוצות חמושות אשר משתמשות באלימות כאמצעי להשגת מטרותיהם. החלוקה בין מדינות ללא-מדינות אינה חד משמעית במקרה זה. השחקנים הלא-מדינתיים אלימים עלולים לאיים על המדינות בתוכן הם מתקיימים אך גם לפעול בשיתוף פעולה עימם, המאופיין ביחסי תלות עם המדינות במונחים של תמיכה, טובות הנאה והכרה.

תרשים 1.1 טיפולוגיה של שחקנים לא מדינתיים אלימים על פי ויליאמס; שולץ, פראח ולוקארד ומולג':

חוקרים	ויליאמס (Williams 2008: 9-18)	שולץ, פראח ולוקארד (Farah and Lochard 2004: 11-12)	מולג' (Mulaj 2010: 3-4)
מצביאים (Warlords) / עריצים	מפקדים על כוח צבאי פרטי; שולטים בטריטוריה מוגדרת; מקיימים זיקות וקשרים עם הקהילה האתנית שלהם; קיימת רמה כלשהי של לגיטימציה והם נהנים ממערכת יחסים כלכלית וצבאית עם האוכלוסייה המקומית. הם משתתפים במערכת הכלכלית הבינלאומית, אך גם מקיימים קשרים כלכליים עם קבוצות בלתי לגאליות ומערערים על הפונקציות והמשאבים של המדינה בטריטוריה שלה.	אין התייחסות	אין התייחסות
מיליציה	כוח חמוש בלתי סדיר הפועל בטריטוריה של מדינה חלשה. מליציות מייצגות קבוצות אתניות, דתיות או שבטיות, הפועלות מחוץ למגזר הביטחוני והפוליטי הפורמאלי, כיוון שבדרך כלל הן נוצרות על-מנת לספק ביטחון במקומות בהם הממשלה המרכזית נכשלה.	כוח בלתי סדיר הפועל בטריטוריה של מדינה חלשה ונכשלת. מיליציה יכולה לייצג קבוצה דתית, שבטית ואתנית. לרוב, החברים בה לא עוברים הכשרה צבאית פורמאלית.	קבוצות המאופיינות בלוחמה לא סדירה, הפועלות באזור לא נשלט או במדינה כושלת וחלשה. כמו קבוצות שונות הפועלות בסומליה.
כוחות פרה-	כוחות ממשלתיים. הנוצרים מתוך רשות מרומזת או מתמיכה פעילה של		

צבאיים	הממשלה ושל הכוחות הצבאיים של המדינה ועם הזמן מתנתקים משליטת המדינה.	אין התייחסות	אין התייחסות
חתרנים	הוגדרו על ידי האו"ם "כמאבק פוליטי חמוש ומאורגן שמטרתו תפיסה של כוח באמצעות החלפה מהפכנית של הממשלה הקיימת". חתרנים פועלים בתוך טריטוריה מוגדרת ומחפשים דרך להפחית את הלגיטימציה של הממשלה המקומית ולבסס את עצמם כשלטון יציב, תוך לגיטימיות חלופית. למרות שחתרנים יכולים לפתח קשרים על-לאומיים, בייחוד עם קהילות מפוזרות, מטרתיהם מוגבלות מבחינה טריטוריאלית.	חתרנות מוגדרת כהפעלת אמצעים פוליטיים וכלכליים במטרה להשתלט על טריטוריה של מדינה, באמצעות שימוש בלוחמה בלתי סדירה, הכוללת מבצעי גרילה, טרור וכן פעילות פוליטית ולוחמה פסיכולוגית. אמצעים אלו נועדו להחליש או למוטט את העוצמה והלגיטימציה של המשטר השלט.	חתרנים ולוחמי גרילה מחויבים למאבק פוליטי וצבאי מתמשך, המכוון להשמדת או החלשת העוצמה והלגיטימיות של ממשל שולט. כמו אש"ף, חזבאללה, חמאס, טאליבן והאיחוד הלאומי לעצמאות מלאה של אנגולה (UNITA).
ארגוני פשע	ישנם מקרים בהם הגבול בין טרורизם, לחתרנות, לארגוני פשיעה ולמיליציות הוא דק. מבין הארגונים האלימים הלא-מדינתיים שהועלו לדיון, לארגוני הפשע יש את היכולת הטובה ביותר להימצא בכל מקום בו-זמנית. למרות שחלק מארגוני הפשע נשארים מקומיים, רבים מהם הפכו גלובאליים. ארגוני פשע על לאומיים הם ביסודם שחקנים רציונאליים וניתן אף לתארם כקלאוזביציאנים: עבורם פשע הוא פשוט המשך של עסקים באמצעים אחרים.	ארגון מסודר והיררכי אשר נועד לעסוק בפעילות עבריינית, בדרך כלל למטרת רווח כספי.	אין התייחסות
ארגוני טרור/ גרילה ¹	קבוצות שונות של שחקנים אלימים הנוקטים בהפחדה	טרור מוגדר כהפחדה מכוונת של קבוצה מחומשת, שנועדה להשיג	מולג' מגזיר באופן זהה גרילה וחתרנות.

¹ טרור וגרילה (מלחמה זעירה) משמשים לעיתים ביטויים חליפיים לתיאור אותם שחקנים. ההבדל המרכזי הוא שבטרור מופעלים אמצעים

אלימים נגד אזרחים ואילו בגרילה מופעלת אלימות כלפי כוחות צבא. יהושפט הרכבי מגדיר גרילה כ"מלחמת התשה ממושכת מאוד שתחילתה

כטקטיקה. עבור ארגוני טרור השימוש באלימות חסרת הבחנה נגד מטרות אזרחיות איננה רק נדבך מרכזי באסטרטגיה שלהם, אלא גם המאפיין המגדיר אותם. קבוצות אלו מחפשות שינוי פוליטי בעזרת שימוש באלימות. קיימים הבדלים משמעותיים בין ארגוני טרור במושגים של לאום ומוצא. כל אחד מארבעת הגלים של הטרור המודרני אשר זוהו על ידי דויד רפפורט כ"אנרכי, אנטי-קולוניאלי, שמאלני ודתי"- מחפשים שינוי ומשתמשים באלימות בשביל לייצר אותו.	מטרות פוליטיות. הפעולה נעשית על מנת לייצר אפקט פסיכולוגי מרחיק לכת. ההבדל בין חתרנות לטרור הוא בעיקר דפוסי הלחימה הטקטיים ובמטרות, כאשר טרור הוא אמצעי אחד מבין רבים אחרים המשמשים את החתרן. בנוסף, טרור מאפיין לרוב פעילות של קבוצות דתיות.	ארגוני טרור מפיצים פחד באמצעות האיום לשימוש והשימוש באלימות – בעיקר כלפי אזרחים – לשם השגת מטרות פוליטיות, דוגמת תנועת אלקאעדה.
תנועות לשחרור לאומי	אין התייחסות	תנועות הנלחמות בכוחות כיבוש, או תנועות בדלניות השואפות להתנתק מהמדינה במטרה להקים מדינה אחרת או להצטרף למדינת אם סמוכה אחרת. דוגמאות מפלגת הבסקים (ETA), הצבא הרפובליקני האירי (IRA), צבא השחרור של קוסובו (KLA).
ההתייחסות לחמאס, חזבאללה, ה-FARC ואלקאעדה	ארגוני טרור	חזבאללה-חתרנים, ארגון פשע מזוין, טרור אלקאעדה- טרור, ארגון פשע מזוין חמאס-טרור FARC- ארגון טרור ופשע
חתרנים וגרילה, ארגוני טרור, תנועת שחרור לאומית (חמאס וחזבאללה בלבד)		

ברמת אלימות קטנה שהולכת וגדלה עם הזמן; מלחמה שגבולותיה מטושטשים, בעלת קו מגע נזיל; מלחמה ששמה דגש בגורם האנושי ואשר במהלכה הכוחות המיליציוניים נהפכים לכוחות סדירים עד להשגת הניצחון, דהיינו, הסתלקותו של הצד האחר" (הרכבי 1983: 27).

ניתן לראות מהטבלה לעיל כי הקטגוריות הרווחות ביותר, המופיעות אצל כלל החוקרים הן: מיליציות, חתרנים וארגוני טרור וגרילה. יתר ההגדרות מופיעות אצל חוקר או שניים מתוך השלושה. על פי הטיפולוגיה של ויליאם וכן של שולץ, פראח ולוקארד השחקנים בהם עוסק מחקר זה עונים באופן המתאים ביותר לקטגוריה של "ארגוני טרור" ו"גרילה"².

בניגוד לטיפולוגיה של החוקרים לעיל - המציעה גבולות ברורים בין סוג שחקן אחד למשנהו - טוען מולג' שלטיפולוגיה של השחקנים הלא-מדינתיים אלימים אין גבולות חד משמעיים וכי השחקנים השונים מייצגים לעיתים "צורה היברידית" להגדרתו. למשל, תנועות שחרור לאומיות עשויות לאמץ שיטות לחימה הדומות לאלו של לוחמי גרילה המבצעות מלחמת התשה, המכוונת לפגוע בלגיטימציה של מדינה הנחשבת לאויב (Mulaj 2010: 4). באופן דומה, ארגון טרור עלול לפעול גם כארגון פשע העוסק בפעילות קרימינלית, לרבות חטיפות, סחיטה, ודמי הגנה, ייצור ומסחר של סמים. ארגוני פשע מאורגנים וחתרנים חמושים המעורבים בפשע, נעים מארגוני גרילה לתאי טרור וחולקים מאפיינים משותפים: בשני המקרים מדובר בשחקנים לא-מדינתיים, הנוטלים חלק בפעילות קרימינלית ועלולים להשתמש באלימות או בכפייה נגד המדינה או נגד אינדיבידואלים על מנת לתמוך בפעילותם; שני סוגי השחקנים מאופיינים ברמה מסוימת של ארגון וחברות. ההבדל המרכזי הוא שמעורבות בפשע מונעת לרוב משיקולי רווח,

² המונח טרור בדומה למונחים אחרים במדעי החברה אינו חד משמעי. על פי אהוד שפרינצק, טרור הוא "הפעלת אלימות חריפה, נגד אזרחים שאינם לוחמים, כאקט סימבולי וככלי להעברת מסר מפחיד לציבור רחב". הטרור הינו מקרה מיוחד של משבר סמכות אידיאולוגי, תוצר של תהליך ממושך של דה לגיטימציה של החברה הממוסדת או של המשטר, תהליך שתחילתו אינה אלימה או טרוריסטית לרוב (Sprinzak 1998: 78). באופן דומה, מגדיר בועז גנור טרור "כסוג של מאבק אלים אשר במסגרתו נעשה שימוש מכוון באלימות כלפי אזרחים על מנת להשיג מטרות פוליטיות, לאומיות, חברתיות-כלכליות, אידיאולוגיות, דתיות וכולי" (גנור 2003: 32). הגדרה מעודכנת יותר למונח טרור ניתן למצוא בעבודתם של אסא כשר ועמוס ידלין, לדידם טרור הינו "פעולה אלימה המתבצעת בידי יחידים או ארגונים, לא מטעמה של זרוע של מדינה, במטרה לפגוע בחייהם של בני אדם או בשלומם, באשר הם בני אוכלוסייה מסוימת, כדי לזרוע פחד בבני אותה אוכלוסייה (להשליט בהם טרור), כדי לגרום להם לשנות את אופיו של המשטר של מדינתם או את המדיניות המתבצעת על-ידי מוסדותיו, מטעמים פוליטיים או מטעמים אידיאולוגיים" (כשר וידלין 2007).

ואילו במקרה של חתרנות מזוינת, הרווחים מהפשע מהווים אמצעי להגשמת המטרות הפוליטיות (Saab 457: 2009).

מולג' הינו מבין החוקרים המעטים שמתייחסים למורכבות המאפיינת את השחקנים הנידונים במחקר זה, כך למשל הוא משייך את תנועת החמאס לשלוש קטגוריות המאפיינות אותה במקביל- *תנועת שחרור לאומית*, המאמצת שימוש בטרור ובלוחמת גרילה. אולם, מולג' מסתפק בהערה שולית לגבי האפשרות ששחקנים אלו משלבים מספר מאפיינים בהווייתם ולא מזהה אותם כקטגוריה מורכבת נפרדת. בנוסף הוא מזהה את המורכבות בהיבט הצבאי של שחקנים אלו ומתעלם "מההיבטים" באספקטים אחרים.

שחקנים לא-מדינתיים אלימים והמדינה:

כפי שניתן מהכתוב בפרק, הספרות המחקרית מבחינה בין שני קצוות - השחקן המדינתי והשחקן הלא מדינתי. יחסם של שחקנים לא-מדינתיים אלימים או הארגונים החמושים, כלפי היחידות המדינתיות הינו תלוי הקשר וזירה. לעיתים קרובות, הם מאיימים על המדינה, במקרים אחרים הם משתלבים במוסדותיה, או נלחמים זה בזה ללא מעורבות ושליטה מצדה. ארגונים אלו מאיימים על הביטחון הלאומי והבינלאומי, היות והם מאתגרים את המונפול המדינתי על השימוש באמצעי הכוח, בדרך כלל בטרטוריה מוגדרת (Williams 2008: 4). לרוב, ארגונים חמושים פועלים במדינות רוויות במשברים, המתקשות לספק שירותים ציבוריים, כולל ביטחון בשטחם, כפי שניתן לראות באפגניסטן, קולומביה סודאן, לבנון וסרילנקה. ישנם מקרים בהם הממשל מספק שירותים בסיסיים וציבוריים בערים המרכזיות, הוא פחות אפקטיבי בפריפריה. באזורים אלו השלטון עלול "לחלוק" את הריבונות שלו עם שחקנים לא-מדינתיים אלימים אחרים. תופעה זו מכונה "ריבונות שבירה" הנובעת מהחיכוך והממשק בין המדינה לשחקנים הלא-מדינתיים אלימים. העדר שליטה מלאה של המדינה באזור היא המאפשרת את חדירתם של שחקנים אלו (Mulaj 2010: 7).

פרק ב' - שחקנים היברידיים

הגדרה וסקירת ספרות

For me the importance of hybridity is not to be able to trace two original moments from which the third emerges, rather hybridity to me is the 'Third Space', which enables other positions to emerge. (Rutherford 1990: 211)

היברידיות, הכלאה, מתייחסת לזן שמורכב מחלקים השייכים לפרטים מזנים שונים או לתולדה שלהם. שני האחרונים הם זנים חדשים, והגבולות בין מרכיביהם השונים מטושטשים (קנטאורוס) או נעלמו לחלוטין (פרד). כך או כך, מדובר בזן בעל תכונות שונות מאלו של מרכיבי היסוד שלו, אשר מושפע מהסביבה ותלוי הקשר (Oxford 1995: 585).

במחקר זה, שחקן היברידי מוגדר כשחקן המשלב באופן סימולטני זהויות שונות ותכונות מגוונות. המיזוג בין הזהויות השונות יוביל: לשמירתן של תכונות מקוריות; להיעלמותן של תכונות מקוריות וכן לתכונות חדשות שהן תולדה של המיזוג. מבין התכונות החדשות, ניתן לזהות תכונות המייצרות עוצמות וחוסן וכן תכונות שמייצרות חולשות ופגיעות (Brahms 2008). יחודו של השחקן ההיברידי הוא ביכולת להבליט תכונה מסוימת מקשת הזהויות שלו תוך עמעום התכונות האחרות, בהתאם לנסיבות.

המונח "היברידיות" החל להופיע במחקר הסוציולוגי במחצית השנייה של שנות ה-90 בשני הקשרים שונים: תרבותי וארגוני. הראשון הוא בנושאי האתניות והפוסט קולוניאליות. החוקר הבולט שעשה שימוש במונח הוא הסוציולוג והחוקר ההודי-אמריקאי הומי באבא. באבא בחן את היחסים המורכבים שבין הכובש לנכבש. עיקר תרומתו היא בטענה להיברידיות בתיאור היחסים שבין הכובש והנכבש בקולוניות. באבא ביקש להצביע על כך שבנקודת המפגש בין שתי התרבויות התרחשו חילופי

תרבות דו-צדדיים ומורכבים. הלבנים לא רק "חינכו מחדש" את המקומיים, או ניצלו אותם, תוך שימוש במשאביהם הטבעיים וכוח העבודה הזול שלהם, אלא גם עוצבו והושפעו מהם על אף חוסר השוויון הקיים ביניהם: "ייצור המשמעות דורש ששני מקומות אלו יעברו במעבר של "מרחב שלישי"... מרחב של צורות חדשות, של משמעויות ותוצרים תרבותיים המטשטשים את ההגבלות של גבולות וקטגוריזציות קיימות (Bhabha 1994: 36). במרחב זה הכובש והנכבש באים במשא ומתן של הבדלי התרבות ביניהם ויוצרים תרבות שהיא היברידית (Ibid., 112).

הגל השני של השימוש במונח "היברידיות" עסק בתחום של חקר ארגונים מעולם המנהל הציבורי והכלכלה. נראה כי חוקרים אירופאים עשו כברת דרך בכל הנוגע לאפיון סוגים שונים של ארגונים או מגזרים חברתיים ועסקיים ובחרו לכנותם **ארגונים היברידים**. הדיון בקרב חוקרים אלו תפס תאוצה בעשור האחרון. (ראו למשל: Billis 2010; Evers 2004; Karré 2005, 2008; Koppel 2003).

מחקרים אלו מתייחסים להבחנה בין שני מגזרים ציבוריים וכוללים גם כן את "הארגונים ההיברידים" במסגרת מה שמכונה "המגזר השלישי". נציג תחילה את ההבחנה המקובלת בין המגזרים השונים על מנת להבין את "ההיברידיות" של התופעה. **הסקטור הפרטי** כולל גופים הפועלים למטרת רווח, על פי סדרי עדיפויות הנגזרים מעקרונות של כוחות השוק ומאינטרסים אינדיבידואליים. **הסקטור הציבורי** לעומת זאת נמצא בבעלות אזרחית ומנוהל בהתאם לעקרונות ציבוריים ולצרכים קולקטיביים. המועסקים הינם עובדי ציבור. חלק זה של הפעילות הכלכלית מתבצע על ידי הממשל הלאומי (כלומר הממשלה וגופים שבשליטתה), ממשל אזורי או שלטון מקומי. **הסקטור השלישי** הינו מונח כולל למוסדות וולונטריים וארגונים ללא כוונות רווח. המגזר מכונה "שלישי" על-מנת להבחין בינו ובין שני המגזרים הגדולים האחרים - המגזר העסקי והמגזר הציבורי. המגזר השלישי מורכב מארגונים העוסקים במגוון נושאים, החל מבריאות וחינוך ועד לשמירה על איכות הסביבה וסיוע בינלאומי. חוקרים שונים מזהים חלק גדול מהארגונים המשתייכים למגזר זה כ"**ארגונים היברידים**" (Billis 2010: 46-47). אלו משלבים מאפיינים מהסקטור הפרטי והציבורי גם יחד ונהנים משני העולמות: אחריות ציבורית ויעילות פרטית.

ארגונים אלו מאופיינים ביכולת גמישות גבוהה וממידה נמוכה של פרוצדורות בירוקרטיות, לפחות בהשוואה לשחקנים מדינתיים (Koppell 2003: 1-2).

ביליס, מבין החוקרים הבולטים העוסקים בהיברידיות של מגזר השלישי, טוען במאמרו *Towards a Theory of Hybrid Organizations* כי כל מחקר "היברידי" – מן הראוי שיתבסס על הגדרה הפוכה, כלומר תיאור המצב 'הלא היברידי' של התופעה. בייליס מאפיין שני טיפוסים אידיאליים של מגזרים. תחילה הוא מגדיר מגזר כאוסף של ארגונים בעלי מאפיינים מבניים גנריים רחבים או בעלי צרכים משותפים (למשל הצורך במשאבים). אלו נבחנו זה מזה באופיים ובעקרונות שהם מחזיקים. לעקרונות יש מערכת גומלין והסברים קוהרנטיים לקיומם. העקרונות הם שמגדירים את כללי המשחק של 'הטיפוס האידיאלי' עבור כל סקטור. ביליס טוען כי מודל ארגוני קיים בצורתו "האידיאלית" במקרים נדירים. במציאות, ארגונים ישמרו על עקרונות הליבה, אולם יהיו שונים זה מזה ברמה בה הם יתאמו למודל האידיאלי. ארגונים אלו חווים באופן יומיומי את המתח הקיים בין הטיפוס האידיאלי והמציאות הארגונית בה הם מתפקדים (Billis 2010: 46-48). בייליס טוען שלמרות הדומיננטיות של הארגונים היברידיים בשנים האחרונות, עדיין לא קיימת מסגרת מחקרית לניתוח התופעה. יחד עם זאת הוא מזהה שלוש גישות המאפיינות מחקרים היברידיים (Ibid., 56):

1. גישה אחת הממקמת אותם כנקודות על ציר ברצף שבין שני הסקטורים, הפרטי והציבורי (למשל, Dahl and Lindblom, 1953).

2. שיטה של "דגש מרכזי על סקטור בודד" במקרה זה הם מזהים דומיננטיות או מגמה של מאפיינים מסקטור מסוים אחד, תוך מודעות לחריגות מהטיפוס האידיאלי (Koppell 2003).

3. שיטת "הסקטור הנפרד". עבורם, היברידיות וארגונים היברידיים מחליפים את החלוקה הדיכוטומית המקובלת (Brandsen et al. 2005).

מחקר זה אמנם עוסק בסוג שונה של שחקנים, אולם ההקבלה לעולם הכלכלי והחברתי עשויה לתרום לפיתוח מסגרת תיאורטית למחקרים היברידיים. ניתן להקביל את שני המגזרים או "אבות

הטיפוס" – הפרטי והציבורי לשחקן מדינתי ולשחקן לא-מדינתי. הסקטור השלישי במובנים רבים הוא השחקן ההיברידי הנוצר כתוצאה מההכלאה של השניים הראשונים. בדומה לגישה השלישית למחקרים היברידים, במחקר זה אבקש להגדיר שחקן נפרד על מנת להעשיר את החלוקה הקיימת.

שימוש נוסף במונח "היברידיות" החל להופיע בעשור האחרון בספרות הצבאית, כתואר לדפוס לחימה חדשים שהחלו להתהוות וכונו 'לוחמה היברידית' (Hybrid Warfare). מונח זה נכנס בעיקר ללקסיקון המקצועי של אנשי צבא אמריקאים ואוסטרליים. תיאורית הלוחמה ההיברידית גורסת כי: "המאפיין העיקרי של טבע המלחמה כיום הוא מיזוג של צורות לחימה סדירה-קונבנציונאלית עם גרילה וטרור, טשטוש הגבולות בין חזית ועורף, בין צבאי ואזרחי, בין נשק קטלני ונשק אל-הרג, בין פיזי ותודעתי. לא זו בלבד שמדינות נלחמות באיומים בלתי מדינתיים, אלא שמדינות נלחמות כארגונים לא-סדירים. מגמות אלה מייצרות שיטות לחימה וסוג שונה של אתגר" (Hoffman 2009: 34-40). חסידי טענה זו מותחים ביקורת על החלוקה "המלאכותית" לטענתם בין איומים מסורתיים, לוחמת גרילה אסימטרית, טרור (לרבות טרור נב"ק) ואיומים בלתי קונבנציונליים, חלוקה המקובלת עד היום במסמכים הדוקטרינריים האמריקניים. על פי התיאוריה של הלוחמה ההיברידית בשדה הקרב המתהווה מתמזגים האיומים הקונבנציונליים, הלא-סדירים, הטרוריסטים והנב"קים, והתמזגות זו משולבת לדרגה של "סימביוזה" עם מגוון פונקציות אזרחיות-חברתיות-פוליטיות-פליליות (כגון סחר לא חוקי באמל"ח וסמים). סימביוזה זו הופכת לאיום חדש נוסף שיש לדון בו, וההתמודדות עמו מוגדרת כ-'לוחמה היברידית'.

"היברידיות" בהיבט הצבאי, המתוארת לעיל, אכן משקפת את דפוסי הלחימה של השחקנים מסוימים כולל את תנועת חזבאללה, אולם מדובר בהיבט אחד בלבד מתוך קשת של מאפיינים היברדיים הקיימים בסוג שחקנים זה. מאפיינים אלו נובעים מקיומם המקביל של זהויות ומאפיינים שונים וכן של דפוסי פעולה בתחומים שונים: חברתיים, פוליטיים וצבאיים.

המכון למדיניות נגד הטרור בישראל (ICT) הציע פרספקטיבה נוספת לשימוש במונח שחקנים היברידים והגדירם כ: "שחקנים היא היכולת לפעול במספר ספירות במקביל – הצבאית, הפוליטית

והחברתית" והראה את האופן בו חמאס וחזבאללה עונים להגדרה זו. הטענה היתה כי כיום ארגונים אלו אינם רק בבחינת ארגוני טרור, אלא ארגונים שבחרו להוסיף לעצמם ספירות פעולה נוספות המתקיימות לצד הפעילות הצבאית, כמו זו הפוליטית והחברתית (Azani 2011).

מחקר זה אמנם החל את הדיון בשחקנים היברידיים מתוך אותה ההבנה כי שחקנים אלו משלבים תחומי פעילות שונים באופן סימולטני. אולם משקלה של הבנה זו ראוי להיות רק בגדר קטליזאטור, לדיון תיאורטי מעמיק יותר בתופעת השחקנים ההיברידיים ולא להוות תיאוריה העומדת בפני עצמה. זוהי נקודת פתיחה ראויה הדורשת הרחבה של הרבדים הבסיסיים יותר של "ההיברידיות" והסברים לגורמים שהובילו את השחקנים לאמצה.

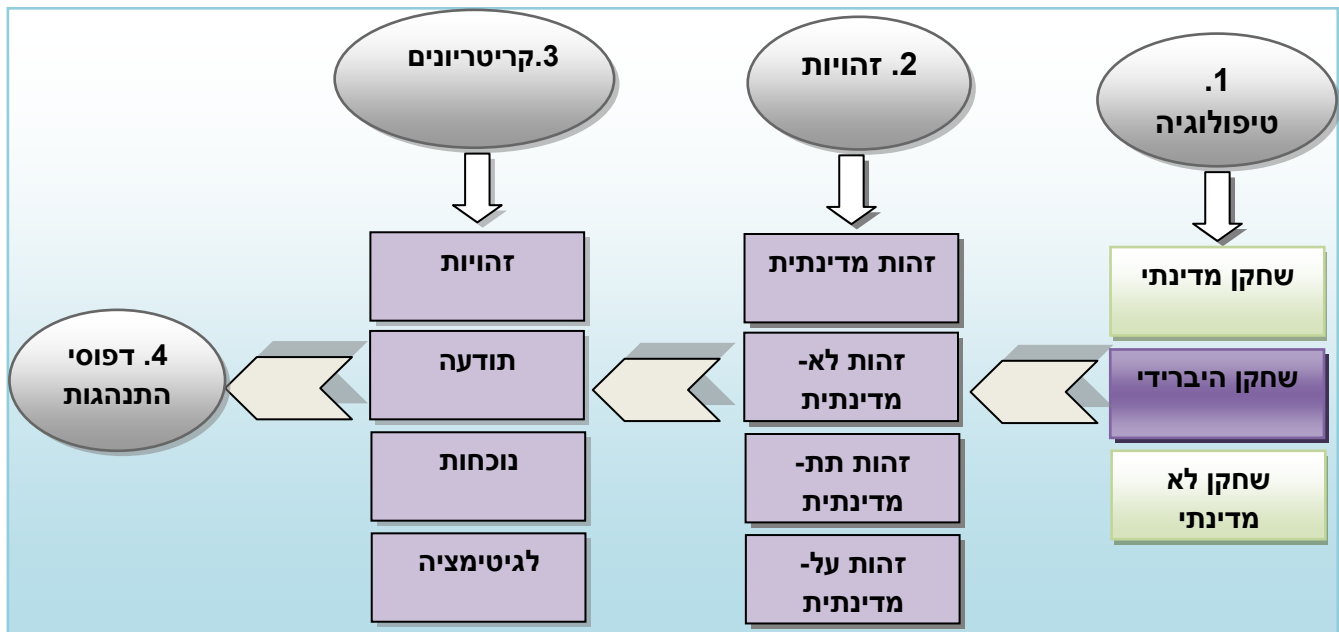
בשנים האחרונות, בנדטה ברטי פיתחה את העיסוק במורכבות של שחקנים לא-מדינתיים אלימים, והתמקדה בשילוב שבין הפעילות הצבאית לבין ההשתתפות הפוליטית של השחקנים. בדומה למחקר זה, ברטי גורסת כי שחקנים אלו אינם עוברים באופן לינארי בין הצבאי לפוליטי, תוך זניחת ההתחייבות הראשונה, אלא משולבים בדינמיקה מחזורית, המבליטה בעתות שונות, ספירות פעולה שונות (Berti 2011: 942). ברטי מנתחת באופן מעמיק את המורכבות והרב-ממדיות המאפיינות שחקנים אלו, אולם אף היא מחסירה רכיבים מ"התמונה" השלמה, העומדת בבסיס ההווה של השחקן ההיברידי. כך, ברטי דנה באינטראקציה הפוליטית-צבאית, במנותק מתפקיד החברתי האקוטי ששחקנים אלו ממלאים, המאפשר למעשה את החיבור, הבלתי מתקבל לכאורה, בין הצבאי לפוליטי. כך גם, אין מחקרה אינו מקיים דיון תיאורטי וטרמינולוגי בתופעה החדשה, ומאמץ המשגות מוכרות, שאינן מדייקות דיין בתיאור מורכבות השחקנים (שחקנים פוליטיים, קבוצות חמושות, ארגוני טרור).

מעבר לאימוץ טרמינולוגיה חדשה, מחקר זה מבקש להעמיק את ההיבטים התיאורטיים המסבירים מדוע בוחרים השחקנים לאמץ מספר זהויות ולפעול ברבדים מקבילים, בין היתר, באמצעות הרעיון של "זהויות"; מה מייחד את התנהגותם כתוצאה מה"להטוטנות" בין הזהויות השונות; מדוע יעדיפו לשמר את המצב ההיברידי; וכיצד הם שונים משחקנים לא-מדינתיים אלימים קלאסיים.

טיפולוגיה – מושגי מפתח ושימותם על המקרה ההיברידי

לאחר שהוצגה ההגדרה לשחקן ההיברידי ונבחנו ההתייחסויות השונות למונח כפי שעולה מסקירת הספרות, המסגרת התיאורטית תושלם באמצעות ארבעה מונחי המפתח המבנים את הטיפולוגיה החדשה:

תרשים 2.1 ארבעת מושגי המפתח של המסגרת התיאורטית לניתוח שחקנים היברידים

1. טיפולוגיה

עבודה זו כאמור עוסקת בשלושה סוגי שחקנים: מדינתיים, לא-מדינתיים והיברידים. שני סוגי השחקנים הראשונים הוצגו בפרקים הקודמים, על מנת להוות רקע לדיון בשחקנים ההיברידים. השחקנים ההיברידים מתאפיינים בארבע זהויות היוצרות סוג שחקן חדש, הנבחן בהתנהגותו מסוגי השחקנים המוגדרים בספרות.

2. זהויות

השחקן ההיברידי מחזיק לרוב בארבע זהויות מרכזיות המהוות את הקצוות, או ברמה האנליטית את ה"טיפוסים האידיאליים" (Ideal types). זהויות האב של השחקן ההיברידי במקרה שלפנינו הן: **זהות מדינתית**- תחומי אחריות ופעילות הנובעים ממאפיינים של מדינת לאום מודרנית - ארגון פוליטי, מונופול על אמצעי הכוח, אכיפת סדר, פעילות בטריטוריה מוגדרת. **זהות לא-מדינתית**- תכונות המאפיינות תנועות וארגונים, כגון יכולת נידוד גבוהה, רמה מוגבלת של מוסדיות, נטייה לפעילות גלובאלית ומידה מוגבלת של לגיטימציה אם בכלל. **זהות תת-מדינתית**- ההשתייכות האתנית, השבטית או הקהילתית. זהות זו בדרך כלל קודמת לזהות המדינתית, ובמקרים בהם היא דומיננטית, היא עלולה לאיים על הלגיטימציה של המדינה. **זהות על מדינתית**- שאיפות פן-אידיאולוגיות ופן-לאומיות החוצות גבולות טריטוריאליים המשותפות לקבוצת שחקנים. אלו נגזרות מקשרים תרבותיים, חברתיים והיסטוריים משותפים; קרבה גיאוגרפית, אינטראקציה גבוהה בין השחקנים המייצגים זהות זו (Sela 1998: 9).

ריבוי זהויות אינו תופעה הייחודית לשחקנים היברידיים בלבד. מדינה מתבססת על מגוון של זהויות. אולם, במדינות הלאום המערביות, הזהות הדומיננטית היא **הזהות המדינתית**, אשר מתעלה על יתר הזהויות, גם אם אלו מתקיימות במדינה. במרחב של השחקן ההיברידי (מדינה או ארגון), זהות אחת יכולה לבלוט על פני היתר בתקופות מסוימות, אולם "המעבר" לזהויות אחרות הוא נזיל יותר, כתלות בצורכי השעה. כך למשל עשויה **הזהות התת-מדינתית או העל-מדינתית** לבלוט על פני היתר, כפי שקורה לעיתים תכופות באזורים המאופיינים בהטרוגניות עדתית, דתית ושבטית (Eickelman & Piscatori 1996: 4).

זהויות - דיון תיאורטי

המונח זהויות מהווה נדבך מרכזי בחקר השחקנים ההיברידיים, אשר משלבים אלמנטים מסוגים שונים של שחקנים ולפיכך כוללים מגוון זהויות הנובע משילוב זה. ישנו שיח ספרותי פורה במונח זהויות, בהגדרותיו השונות ובדינמיקה שנוצרת במצב של ריבוי זהויות.

המונח זהות זוכה להתייחסות בשיח הקלאסי של מדע המדינה: פרדריק פריי (Frey) כתב על זהותם ועיצובם של שחקנים והדגיש את הבעייתיות והחשיבות שבייחוד השחקן בתוך המערכת. קנט וולץ דן במונח "זהות" כשטען שמבנים אנרכיים נוטים לייצר יחידות דומות ("like units"). מאוחר יותר, סטפן קרסנר עסק בהתפתחות של "תיאוריית משטר" והציע כי משטרים יכולים לשנות את האינטרסים של המדינות ושגישה מוסדית תציב בבעיה את טבעם של השחקנים: העדפותיהם, יכולותיהם, משאביהם והזהויות שלהם.

צ'ארלס טילי, בספרו, *זהויות, גבולות וקשרים חברתיים*, מגדיר זהות כסט הסדרים תרבותיים דרכם אנשים מבנים סיפורים משותפים אודות מי אנחנו, מי אתם ומי הם? סיפורים וזהויות מתחילים להצטלב כאשר אנשים עונים תשובות משותפות לשאלות אלו. לזהויות יש ארבעה רכיבים: 1. גבול שמבחין אותי ממך, או אותנו מהם. 2. מערכות יחסים בתוך הגבולות. 3. מערכות יחסים חוצות גבולות. 4. אוסף סיפורים על הגבולות והיחסים. אליבא דטילי זהויות הופכות לזהויות פוליטיות כאשר תנועות פוליטיות מהוות צד בהן (Tilly 2005: 209-210).³

וונדט מגדיר זהות כתכונה של שחקנים בינלאומיים, שמובילה לנטייה התנהגותית או מוטיבציונית. זהות היא בבסיסה תכונה סובייקטיבית, המושרשת בהבנה של השחקן את עצמו. יחד עם זאת, הבנה זו תלויה גם בשאלה, האם שחקנים אחרים רואים את השחקן באותו האופן, כלומר האם ניתן לזהות תכונה אינטר-סובייקטיבית ומערכתית. וונדט, משתמש בדוגמא של אדם המזהה עצמו כפרופסור ומסביר כי במידה והסטודנטים שלו אינם מזהים אותו ככזה, אזי הזהות הזאת אינה מתקיימת באינטראקציה (Wendt 1999: 224).

³ כך גם, פירון (Fearon 1999) מפריד בין זהויות חברתיות לפוליטיות ואחר כך מסווג את הזהויות החברתיות לסוגי ותפקידי; בריאוא וגרדנר (1996) מבחינים בין שלושה סוגים של זהויות: אישית, קולקטיבית והקשרית.

ניתן להסיק כי ישנם שני תנאים לקיומה של זהות: הראייה העצמית והראייה של האחר, המכוננות על ידי מבנים חיצוניים ופנימיים. וונדט בנה טיפולוגיה של סוגי זהויות וקטגוריות לניתוח (Ibid., 225-229):

1. **זהות אישית או משותפת** (Personal or Corporate) - זהויות אלו מכוננות על ידי המבנה עצמו של בעל הזהות, אשר הופך את השחקן לייחודי. זהות זו מחויבת בסיס חומרי - כמו גוף במקרה של אדם, או גופים ושטחים רבים במקרה של מדינה. אולם נדרשת גם הכרה עצמית, קרי מודעות וזיכרון של "עצמי", כמקום נפרד של מחשבות ופעולות. הנחה זו מתבטאת ביתר שאת במקרה של ארגונים או מדינות - שנעדרים גוף של ממש, ולכן הנרטיב המשותף של חבריהם הוא שמבנה את המסגרת הארגונית או המדינתית שלהם (ארגון הוא אוסף של "קבוצות עצמיות"). זהות זו נמדדת ביחס לאחר ויוצרת סוג של שוני או "אחרות" והיא הבסיס והפלטפורמה לקיומן של זהויות אחרות.

2. **זהות "סוגית"** (type) - קטגוריה חברתית או "תווית" שמייחסים לאנשים שחולקים מאפיינים משותפים במראה, התנהגות, גישה, ערכים, יכולות, ידע, דעות, ניסיון או קהילתיות היסטורית (מקום לידה). שחקן יכול להחזיק בריבוי זהויות "סוגיות" באותה שעה. לא כל תכונות משותפות נחשבות לזהות סוגית (כמו שם או סוג עור) אלא אלו בעלות משמעות חברתית. ישנם כללי חברות פורמאליים או פורמאליים פחות, שמגדירים מה נחשב לזהות סוגית ומכוונים את ההתנהגות של אחרים על פיה. תפקידם של כללי החברות, בהפיכת תכונות אינדיבידואליות לסוגים חברתיים - משמעו שאחרים שותפים ביצירה שלהם. זהות זו בבסיסה היא פנימית של השחקן, אינהרנטית, ולא תלויה באופן בו האחר רואה אותם (כמו גיל). בהקשר המדינתי, זהות סוגית יכולה להיות סוג משטר או סוג מדינות (קפיטליסטיות, מונרכיות, דמוקרטיות). הזהות נוצרת באופן שהיא חיצונית למדינות אחרות ולא תלויה בהן לקיומה.

3. **זהות תפקידית** (role) - בניגוד לזהות הסוגית, זהות זו מתקיימת רק ביחס לאחר, היא לא מובנית ואינהרנטית. סטודנט או אדון יכולים להיחשב כאלה רק בתוך מבנה חברתי ובהקשר תרבותי. בהקשר המדינתי, יחסי החוץ של המדינה משפיעים על הזהות התפקידית שלה. העובדה שמדינה היא ריבונית, קשורה לזהות המשותפת האינהרנטית שלה, אולם ההכרה של מדינות אחרות בריבונות שלה, מעידה

על כך שכעת היא ריבונות "תפקידית" עם זכויות משמעותיות ונורמות התנהגותיות. כלומר, רמת התלות והאינטימיות עם ה"אחר" היא שמגדירה במידה רבה את הזהות. יחסים אלו יכולים להתקיים על בסיס קונפליקטואלי או קואופרטיבי. כך למשל, מדינה לא תוכל לנטוש זהות תפקידית מסוימת כשהאחר מתנגד לכך מתוך רצון לשמר את הזהות שלו.

4. **זהות קולקטיבית (collective)** - עומדת במרכז הקשר בין "העצמי" ל"אחר" באמצעות המסקנה הלוגית, זיהוי. זהו תהליך מחשבתי כשהאחר והעצמי הופכים מטושטשים ומתעלים זה על זה, עד שהעצמי מזוהה כמו האחר. הזיהוי לרוב הינו תלוי הקשר ולא טוטלי, אך כולל הרחבת הגבולות של העצמי, על מנת להכיל את האחר. זהות זו חוצה את שני סוגי הזהויות - הסוג והתפקיד ונשענת על זהות תפקידית בכך שגם הזהות הקולקטיבית מבוססת על מכניזם של שיתוף האחר בעצמי כהבניה חברתית.

בזהות תפקידית, העצמי והאחר מגלמים תפקידים שונים ואילו זהות קולקטיבית היא הממזגת ביניהם לכדי זהות אחת. בנוסף, היא כוללת מאפיינים משותפים ולכן היא גם זהות סוגית. השוני בין הזהויות הוא שהזהות הקולקטיבית מאפשרת זיהוי וייחוד. דוגמא לזהות סוגית היא אדם שמדבר צרפתית ולא בהכרח יזהה עצמו כצרפתי, בעוד שזהות קולקטיבית כן. כלומר זהות קולקטיבית היא קומבינציה ייחודית של סוגית ותפקידית (ריאליסטים יטענו שזה נאיבי לחשוב שלמדינה יש זהות קולקטיבית, היות והיא מונעת מאינטרסים עצמיים).

תרשים 2.2 טיפולוגיה של זהויות

זהות	מכונן הזהות	בסיס חומרי/תודעתי	תלות באחר	מהות	דוגמאות

אישית/ משותפת	השחקן עצמו	חומרי	קיימת ללא תלות באחר	ייחודית לכל שחקן	גוף האדם, שטח מדינה המפעילה מונופול על אמצעי הכוח
סוגית	השחקן עצמו	תודעת/חומרי	לא תלויה באחר אך מגדירה כללי חברות	קטגוריה חברתית	סוגי משטרים; מדינה קפיטליסטית
תפקידית	האחר	תודעת/ חומרי	מחייבת הכרה; הקשר חברתי תרבותי	מגדירה כללי התנהגות של השחקן וכלפיו	מדינה ריבונית; דובר צרפתית (לא בהכרח צרפתי); סטודנט; אדון-עבד; מעצמה אזורית
קולקטיבית	השחקן עצמו	תודעת/ חומרי	שילוב האחר בעצמי	חיבור בין זהות סוגית ותפקידית; ממשלת בין העצמי והאחר	אדם צרפתי מדינה המוגדרת כ"מערבית"; חברה באיחוד האירופי

הדינמיקה בין הזהויות השונות

שחקנים היברידיים מכילים שילוב של סוגי זהויות שונות. כלל הזהויות שצוינו לעיל (למעט הזהות האישית-שיתופית שהיא ייחודית לכל שחקן ושחקן, יכולות להתקיים בצורות שונות באופן סימולטני) בשחקן אחד.

הזהויות מתקיימות במינונים שונים ולא באופן שווה, ובבחרות על פי הסיטואציה בה מצוי השחקן. ישנן סיטואציות בהן זהויות שונות מושכות לכיוונים שונים ומתירות את השחקנים בחוסר וודאות באשר לאופן בו עליהם לנהוג.

על פי וונדט, ניתן להניח מספר השערות באשר לפתרון של קונפליקט פנימי בין זהויות:

בכל סיטואציה, הפתרון לקונפליקט פנימי ישקף באופן יחסי את הדומיננטיות של זהות הקשורה "בעצמי". לרוב על פי הסדר הבא: אישית או משותפת; סוגית; תפקידית וקולקטיבית. "העצמי" הוא מבנה של ידע שמורכב מזהויות שחלקן מהותיות לתפיסת העצמי ואחרות שטחיות יותר. בעת קונפליקט, הדרישות של "העצמי" הקשורות בענייני הפנים של השחקן נוטות להכריע.

לעיתים יש הכלה של זהות מסדר גבוה יותר על חשבון זהות אחרת- אדם בוחר לוותר על חייו (זהות אישית) עבור המדינה (קולקטיבית). מדינות לעיתים מכפיפות זהויות מקומיות לטובת שיקולים בינלאומיים, כתלות ברמת האיום על הזהות (Wendt 1999: 231).

תרשים 2.3 מדרג ההכרעה של זהויות

באיזו מידה זהות מעצבת התנהגות - מעצבת זהות - מעצבת התנהגות?

על מנת לבחון את המשתנה התלוי – התנהגות השחקן ההיברידי – ישנה חשיבות להבנת הזיקה בין ריבוי הזהויות המאפיינות את השחקן לבין דפוסי התנהגותו. חוקרים עסקו בקשר שבין זהות להתנהגות, מה קודם למה ואיזו השפעה יש אחד על השני. ניתן לאתר שלוש גישות לבחינת הזיקה בין שני המשתנים:

1. זהות מובילה להתנהגות

ג'ונסטון ואחרים עושים שימוש במושג "תוכן תכליתי" (Purposive Content) על מנת לקשר בין זהות להתנהגות. התוכן התכליתי של זהות מסייע להגדיר אינטרסים קבוצתיים, מטרות והעדפות. קבוצה בעלת זהות מסוימת מקשרת בין מטרות ספציפיות לזהות שלה. במובן זה, מה שהקבוצה רוצה, תלוי במי היא חושבת שהיא (חמאס רואה בעצמה מובילת ההתנגדות ולכן פועלת ברובד הצבאי נגד ישראל). לפיכך, זהויות עשויות לעצב פרקטיקות עבור השחקנים, אשר לראייתם יובילו אותם להגשמת מטרותיהם (Johnston, Al, Abdelal R, Herrera Y, McDermott R 2006: 9).

וונדט בחר לעסוק בקדימויות שבין זהות להתנהגות, באמצעות ההבחנה בין *זהות לאינטרס* ואילו קצנשטיין בין *זהות לנורמות*.

בדומה לג'ונסטון, וונדט קובע כי ברוב המקרים זהות מכתיבה התנהגות. לטענתו, זהות עוסקת בשאלה מיהם השחקנים? ואיזה אינטרס מגדיר את רצון השחקנים? על פי תפיסה זו, הזהות קודמת לאינטרס, משמע, השחקן חייב להבין "מיהו" לפני שהוא מגדיר "מה הוא רוצה". וונדט טוען כי זהויות יכולות להיבחר בהתאם לאינטרסים (כפי שהרציונליים יטענו), אך הן תהיינה פחות משמעותיות מהזהויות המהותיות וכי השילוב בין האמונה (המגולמת באמצעות זהות) לרצון (המגולם באמצעות האינטרס) הם שמובילים לפעולה (Wendt 1999: 234).

2. התנהגות מובילה לזהות

קצנשטיין מציג את הרעיון של **נורמות מכוננות** (constitutive norms) ו**נורמות מסדירות** (regulatory norms):

נורמות מוגדרות כציפיות משותפות באשר להתנהגות ראויה עבור זהות נתונה. לעיתים, נורמות מגדירות חוקים ובכך מכוננות זהות. למשל, הגדרת המאפיינים של פרופסור באוניברסיטה ביחס לפונקציות וזהויות אחרות באוניברסיטה. הנורמות הללו הן מכוננות מפני שהן מייחדות את פעולות השחקן באופן שיוביל אחרים לזהות את הזהות המסוימת ולהגיב אליה בהתאם. במקרים אחרים, נורמות מתפקדות כסטנדרט שמגדיר התנהגות ראויה שנגזרת מתוך הזהות (Katzenstein edit. 1996: 54).

"נורמות מכוננות" אם כן, הן הפרקטיקות שמגדירות זהות מסוימת ומובילות שחקנים אחרים להכיר בה. בסוג זה יש קדימות לציפיות ולהתנהגות ורק כתוצאה מכך נוצרת הזהות. כשישנו מערך שלם של נורמות מכוננות "זהות תפקידית" עשויה להירקם.

"נורמות מסדירות" מגדירות כללי התנהגות ראויים, המעצבים אינטרסים ומסייעים לתאם בין דפוסי התנהגות של שחקנים פוליטיים. בסוג זה ישנה דווקא קדימות לזהות על פני ההתנהגות. יחד, הנורמות מייצרות ציפיות באשר ל"מי יהיה השחקן בסביבה מסוימת וכיצד הוא ינהג" (Ibid., 18-19).

לפיכך, נורמות יכולות להגדיר (לכונן) זהויות באמצעות יצירת ציפיות לגבי אוסף זהויות בהקשר מסוים, או לייצר כללי התנהגות (להסדיר) לזהות שהיא כבר מכוננת (באמצעות יצירת ציפיות לאופן בו הזהות מעצבת התנהגות בנסיבות משתנות). כך, שהנורמות מייצרות ציפיות באשר למה יהיה השחקן בסביבה מסוימת ולגבי האופן בו שחקנים אלו ינהגו (Ibid., 58).

3. האינטראקציה בין זהויות להתנהגות (למדיניות) הינה של השפעה הדדית

בכיוון האחד, זהות מעצבת התנהגות, כך שינויים בזהות השחקן ישפיעו על האינטרסים שלו ובכך ויעצבו את המדיניות שלו. ישנם אינטרסים כלליים כמו הישרדות וקיום ולכן אינם תלויים בזהות חברתית

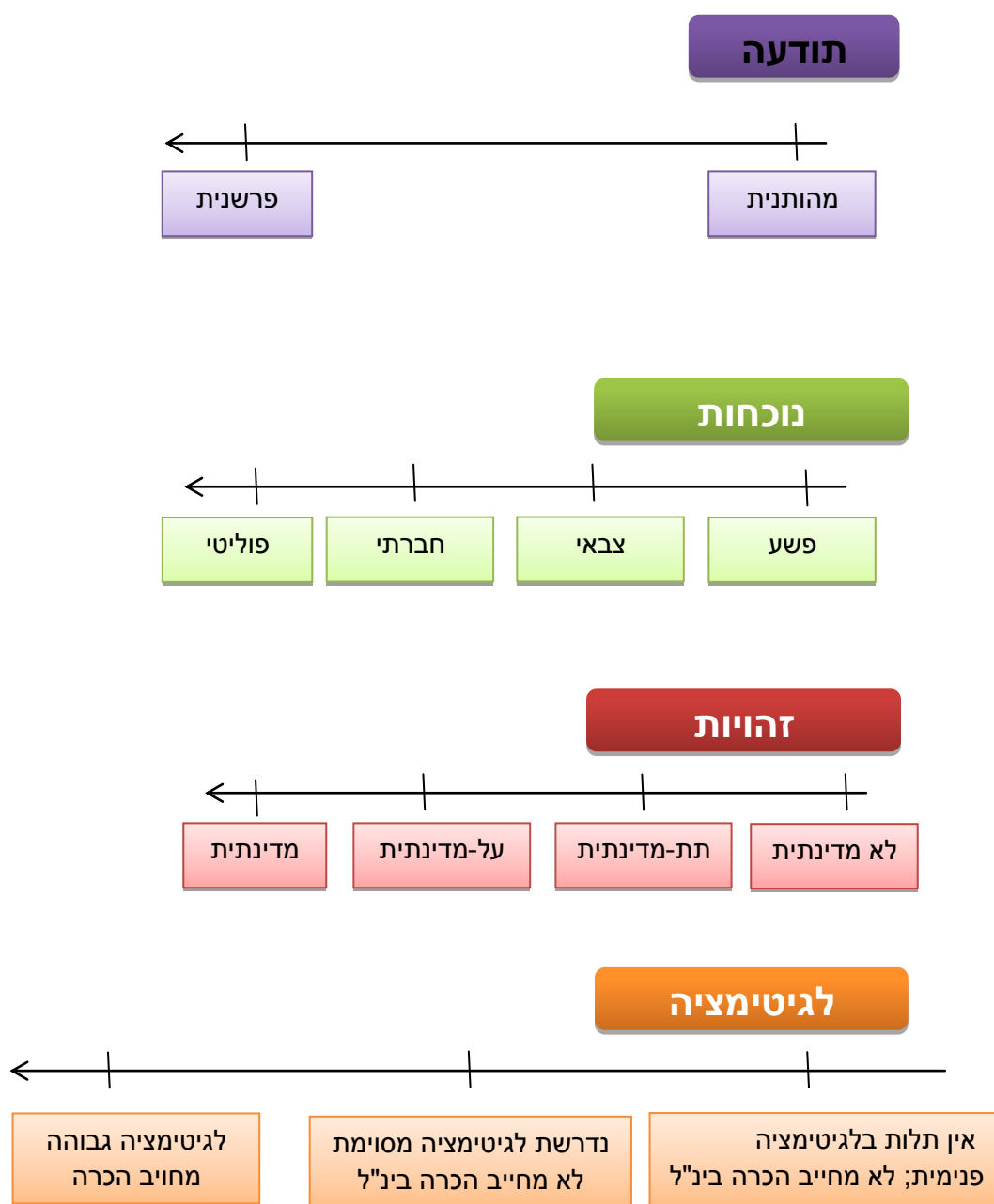
כלשהי. אולם, אינטרסים רבים אחרים תלויים בהבניה של זהות עצמית ביחס לזהויות של אחרים. כך, המחויבות לזהות "מתורבתת" מגבירה את היכולת לקבל נורמות שמגדירות למשל, נשק כימי או גרעיני כבלתי לגיטימי. השאיפה של מדינות להשתייך "לזרם" ולקונצנזוס, יאפשרו לנורמות מסוג זה להתפתח (Ibid., 59-61). בנוסף, רצון השחקן להבנות לעצמו זהות מסוימת תוביל אותו להתנהגות מסוימת שלא נקט עד כה.

בכיוון השני, כדי להגשים את האינטרסים של השחקן הוא מתנהג באופן מסוים (כשחקן מדינתי) התנהגות מסוימת החוזרת על עצמה עשויה לעצב בסופו של דבר זהות (מדינתית). כך, במקרה של שחקן היברידי, פעילותו בתחומים שבאופן מסורתי מזוהים עם מדינות, עשויים להובילם עם הזמן לפתח זהות מדינתית.

3. קריטריונים

ישנם ארבעה קריטריונים באמצעותם יותחו מקרי המבחן ותתבצע ההשוואה ביניהם. הקריטריונים כוללים **זהויות, תודעה, נוכחות ולגיטימציה**. כל אחד מהקריטריונים מכיל טווח ערכים:

תרשים 2.4 מדרג ההכרה של זהויות

ניתוח מאפייני השחקנים היברידיים על-פי הקריטריונים

תודעה

מהווה את המכלולים המושגיים בעזרתם מייצרים הארגונים את הנרטיבים, כמו גם הצדקות ומשמעות לפעילותם. השאלות הנשאלות בחלק זה הן: אלו דפוסי חשיבה מאפיינים את השחקנים? האם השחקנים מאופיינים ב"חשיבה מהותנית" או ב"חשיבה פרשנית" ועד כמה קיים מרחב לתווך בין המחויבות (הדתית או הפוליטית) לבין צרכי המציאות.

ניתן להניח כי שחקנים היברידיים יטו **לחשיבה פרשנית**. חשיבה פרשנית מאפשרת תפיסה רב ממדית של המציאות. לפיה אין גורם או הסבר אחד לתופעה, אין פתרון אחד - אלו תלויי הקשר. המתחים והסתירות העולים באופן טבעי מה"היברידיות" מחייבים מנגנוני תיווך מתמיד ופרשנות מתמשכת. ריבוי האפשרויות והעדר תפיסה הומוגנית נוקשה אחת אינם מעידים על העדר אג'נדה או אידיאולוגיה. שחקנים אלו עשויים להחזיק בחזון-על, אולם תוך מודעות למציאות היומיומית וההתנהלות בה כערך קיומי מחייב ולכן יהיו מחויבים לפרשנויות שונות, שלעיתים נובעות מפשרה בין הזהויות השונות בהן מחזיקים השחקנים. הבנה זו מחייבת חשיבה גמישה או כפי שמכונה בספרות **"חשיבה מערכתית"** או **"חשיבה הוליסטית"** - כלומר התבוננות על העולם תוך שימוש בשפת המערכות, על מנת להתמודד עם מורכבותה של הסביבה בה אנו פועלים (סנגה 2004: 78). החשיבה המערכתית מסייעת בהתמודדות עם המורכבות עקב יכולתה ליצור הכללות, לזהות דפוסים וסדירויות. חשיבה זו שונה מהחשיבה המוסדית, המדעית והפורמאלית כפי שזו מוקנית לנו בתהליך הסוציאליזציה (אלטמן 2009). שמונה עקרונות מרכזיים עומדים במרכז של החשיבה המערכתית:

א. **חשיבה על השלם** - ניסיון להבין את המערכת השלמה ורק לאחר מכן את פעולת החלקים המרכיבים אותה. איכות החלקים ניתנת להבנה רק מתוך הארגון של השלם. הסתכלות זו שונה מהחשיבה הרווחת המנסה לחפש את הסיבות שביסוד דרך חקירת חלקי המערכת, כלומר

החשיבה האנליטית. הרכבי ניסח עיקרו זה כ"חשיבה המסוגלת לראות את היער מבלי לתעות את העצים" (הרכבי, 1990, 482). בהינתן שהישות ההיברידית מורכבת מכמה זהויות אב ופועלת בכמה זירות במקביל, עליה לפתח ראייה לרוחב ולא לעומק על מנת להתמודד עם ריבוי המימדים. בניתוח שחקנים מסוג זה תהא זו שגיאה להפריד למשל בין השיוך הפוליטי, לפעילות לחברתית ואף זו הצבאית. השחקן יפעל בזירה אחת אך מתוך מודעות מתמדת לזירות אחרות.

ב. **חשיבה על ההקשר-** מערכות פועלות תמיד בתוך הקשר כלשהו. ההנחה היא שמערכת תנהג באופן שונה בהקשרים שונים. זה מנוגד לחשיבה המסורתית הנסמכת על ידע אובייקטיבי ורואה את המאפיינים כקבועים, מעבר להקשרים השונים. חשיבה זו רואה בכל הקשר דבר ייחודי וחד פעמי. כלומר כל למידה של הקשר נתון היא נכונה לזמן, למקום ולנסיבות חד פעמיות. לפיכך כל ניסיון לזהות דפוסי התנהגות או חשיבה קבועים יתקל בקושי. השחקן ההיבריד יפתיע עם תפיסות ודפוסי התנהגות המשתנים ממקרה למקרה. אלו עלולים להיתפס כ"זגזוג" וחוסר עקביות, אולם מבט מעמיק בסוג חשיבה זה עשוי לחשוף יתרונות שמשקפים פרגמטיזם ומניעה מעקרונות מכלילים שנכפים על מציאויות שונות. כך למשל למרות קיומם של עקרונות ברורים, בהקשרים מסוימים תהיה תנועת החמאס מוכנה להפסקת אש או לווייתורים באשר לגבולות המדינה הפלסטינית העתידית.

ג. **חשיבה על יחסים-** החלקים הם משניים והיחסים ביניהם הם ראשוניים. אופי המערכת נקבע קודם על ידי היחסים בין החלקים השונים ורק אחר כך על ידי החלקים עצמם. הסביבה מבוססת על ריבוי שחקנים המקיימים ביניהם בו זמנית מערכות יחסים של סכסוך, שיתוף פעולה ותחרות; הזיקה בין השחקנים מתבססת על אמון, הסכמות והתקשרויות אד הוק ולימוד דינאמי ומתמשך של האחר. למשל, ניתוח התנהגותה של חזבאללה בהקשר מסוים אינו יכול להיעשות ללא הבנת היחסים המתקיימים בין שחקנים אחרים (הקהילה השיעית, הסונית בלבנון, איראן וסוריה).

ד. **חשיבה תהליכית**- כל מבנה מערכתי מגלם תהליכים שיש לחשוף אותם על מנת להבין את המערכת. לא נוכל להשיג ידיעה שלמה של המערכת מתוך התבוננות עליה ברגע נתון. מה שנראה ברגע מסוים הוא תוצר של היסטוריה שקדמה למצב העכשווי והוא מהווה ככל הנראה נקודה על רצף התפתחותי כלשהו שעליו נעה המערכת. המציאות היא תהליכית ומחזורית, אין ניצחון מלא ואין תבוסה מוחלטת.

ה. **חשיבה רב ממדית**- המערכת בנויה ממבנים מרובי רבדים של מערכות בתוך מערכות. אלו מקיימות סוגים שונים של היררכיות בעת ובעונה אחת ולכן לא יהיה נכון להתייחס אליהן בסדר מחייב מסוים. במבנה של ריבוי רבדים כזה יש לחשוב על המבט הממוקד ועל המבט הרחב בעת ובעונה אחת, כלומר על האירוע הבודד ועל התהליך השלם במקביל. תנועות אשר זקוקות למימון וללגיטימציה מצד האוכלוסייה ובמקביל מחויבות למאבק צבאי כחלק מסדר היום שלהן חייבות לקחת בחשבון מערכת שיקולים רב ממדית כדי להתמודד עם מגוון התביעות.

ו. **חשיבה א-ליניארית**- שינוי מצב מסוים איננו בהכרח תוצאה של פעולת גורם א'. פעולת גורם א' יכולה להביא להיעדר תגובה, לתגובה דרמטית, או לתגובה ברמה מסוימת בלבד. מאחר ובמערכת החלקים קשורים זה לזה ברשת שלמה של קשרים, הרי שהגורם והסיבה יכולים גם להיות מרוחקים בזמן ובמרחב. ניתן לזהות יחסים א-ליניאריים בין גורם ותוצאה – כלומר אירוע פשוט יכול לחולל באמצעות רשת ענפה של קשרים תוצאה מכרעת ואילו השקעה רבה של אנרגיה ומאמץ יכולה להניב לא יותר מאפקט זעיר. כמו בעיקרון של חשיבה הקשרית, גם כאן עלול להיות פער בין האמצעי למטרה.

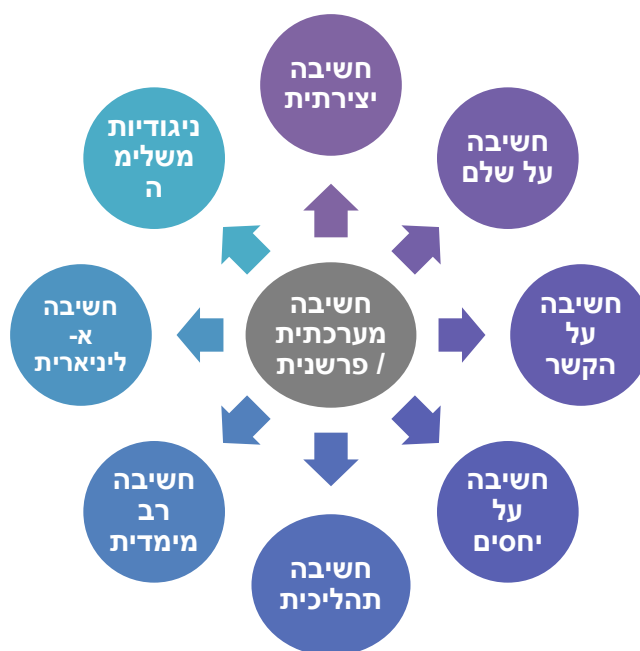
ז. **יצירתיות**- העיסוק בתופעות מורכבות דורש פריצת דרך מתוך מסגרות מחשבתיות. חשיבה המגלה תבנית חדשה או יוצרת וממשיגה רעיון בבת אחת היא חשיבה יצירתית. זוהי חשיבה הנותנת ערך רב לאסוציאציות, לדמיון ולמעברים תכופים בין עולמות תוכן רחוקים.

ח. **ניגודיות משלימה**- כל מערכת מכילה בתוכה חלקים מתחרים שהם בעת ובעונה אחת מנוגדים ומשלימים זה את זה. גישת המערכות מניחה שכל שלם מבוסס על תחרות בין מרכיביו (Bertalanffy 1968: 35-36). חשיבה מערכתית מניחה קיומם של מתחים כאלה ומבררת אותם, לעומת החשיבה המסורתית הנוטה לפעול בקטגוריות מוציאות ולא מכילות. כך למשל שחקנים עשויים להחזיק בזהויות מתחרות כמו זהות מדינתית, אך גם בזהות לא-מדינתית. הרעיון טמון ביכולת לשלב ביניהן – להבליט או לחילופין להחליש זהות מסוימת כתלות בהקשר, על מנת להגביר את עוצמה או הלגיטימציה.

עקרונות החשיבה המערכתית העומדים בבסיס החשיבה של שחקנים היברידים משקפים ונותנים מענה למורכבות וריבוי הממדים המאפיינים אותם. כלומר, מצד אחד, החשיבה המערכתית המאפיינת את השחקנים היא הסיבה לכך שהם מוגדרים כשחקנים היברידים, ומצד שני, העובדה שהם שחקנים היברידים מחייבת אותם לאמץ סוג חשיבה ייחודי זה.

המורכבות הגבוהה והמבנה המסורבל המאפיין את היחידה המדינתית (ביחס לארגון) מקשים עליה לשנות אסטרטגיה ומדיניות לעיתים תכופות. דפוס חשיבה המאפיין לרוב שחקנים מדינתיים הינו נוקשה יותר, מונחה לעיתים משיקולים רציונאליים ואנליטיים של עלות-תועלת ומשקף זהות מרכזית דומיננטית.

תרשים 2.4 עקרונות החשיבה המערכתית/פרשנית

נוכחות

נוכחות כוללת את הסביבה הפיזית והתודעתית בה פועלים השחקנים. אלו, מעוצבים על ידי זהות מסוימת אך גם מעצבים אותה, מגדירים יחסי גומלין עם קבוצות אחרות וכן מציבים את המטרות והאמצעים הנדרשים. ספירות הפעילות בהן פועל השחקן ההיברידי דומות לפעילות של מדינה, אולם בהיותו שחקן לא-מדיני:

פעילות חברתית-תשתיתית (ביטוי של הזהות המדינתית) - שחקן היברידי לרוב יפעל ביחסי גומלין עם אוכלוסייה מסוימת, החולקת עמו תפיסות וערכים משותפים, ויפגין אחריות מסוימת כלפיה, מתוך רצון לשפר את מצבה ולגייס תמיכתה. פעילות זו כוללת הפעלת מערך מוסדות ותשתיות לרבות כבישים, בתי ספר, קייטנות, בתי חולים, בתי תמחוי, ואגודות צדקה. ישנם מקרים בהם הפעילות החברתית של השחקן מקיפה ואפקטיבית יותר מהמערך המופעל על ידי המדינה עצמה.

פעילות צבאית (בטווח שבין הזהות הלא-מדינתית למדינתית) - שחקנים ההיברידיים הינם שחקנים לא-מדינתיים הפועלים באלימות על מנת להשיג מטרותיהם. לרוב, יכולותיהם הצבאיות הינן גבוהות ומפותחות יותר מאשר של שחקנים לא-מדינתיים אלימים (לא היברידיים). יתרה על כך, ייחודו של השחקן ההיברידי הוא בשילוב סוגים שונים של לוחמה, כולל יכולות קונבנציונאליות ואמצעי לחימה מתקדמים, זאת לצד, טקטיקות בלתי סדירות, המאפיינות ארגוני טרור או גרילה. מיזוג זה מייצר צורות לחימה מורכבות הנשענות על היתרונות והיכולות של לוחמה סדירה-קונבנציונאלית לצד יתרונות הקיימים בלוחמת גרילה וטרור.

פעילות פוליטית (ביטוי של הזהות המדינתית) - פעילות פוליטית הינה מסממניו הבולטים של השחקן ההיברידי. בעוד שמדינות במהותן הן ישויות פוליטיות, הרי ששחקנים לא-מדינתיים פועלים לרוב מחוץ לסדר הפוליטי והשחקנים האלימים לרוב קוראים תיגר על המדינה. במקרה שלפנינו, שחקנים היברידיים ייחודיים בכך שלמרות התנגדותם לסדר המדינתי הקיים בזירה הם פועלים, הם יוצרים שלוחה (ישירה או עקיפה) הפועלת בספירה הפוליטית ובכך מגדילים את קשת השפעתם (ובמידה רבה גם מטילים על עצמם אילוצים. ראו פירוט בתת הפרק: "המשתנה התלוי- התנהגות השחקן ההיברידי").

פעילות בלתי-לגאלית (ביטוי של הזהות הלא-מדינתית) שחקן היברידי יכול לתפקד גם כארגון פשע ולהשתתף בפעילות קרימינלית המניבה לו רווחים כלכליים (סחר בסמים, כופר על חטיפות, סחטנות וכו'). בניגוד לארגוני פשע קונבנציונליים, הרווחים לרוב מתועלים להשגת המטרות הפוליטיות והיעד הכלכלי אינו עומד בפני עצמו.

זהויות

שחקנים היברידיים מחזיקים בארבע זהויות באופן סימולטאני (ראו פירוט בסעיף 2 - "זהויות").

לגיטימציה

שחקנים מדינתיים זוכים להכרה בריבונותם מצד מדינות ושחקנים אחרים במערכת הבינלאומית. לעומת זאת, קיומם של שחקנים לא-מדינתיים אלימים אינו תלוי בהכרה בהם. הם אינם כפופים לדינים ואמנות בינלאומיים ולכללי המשחק המקובלים המוגדרים באמצעותם.

במרבית המקרים, שחקנים היברידיים לא יזכו להכרה מצד מדינות דמוקרטיות עקב שימושם באמצעים אלימים ובעיקר בטרור. מדינות אחרות, בין אם אינן דמוקרטיות ובין אם הן חולקות אידיאולוגיה משותפת עם השחקן ההיברידי יכירו בו כשחקן לגיטימי. בשל זהותו הלא-מדינתית אין השחקן ההיברידי תלוי בהכרה בינלאומית לקיומו.

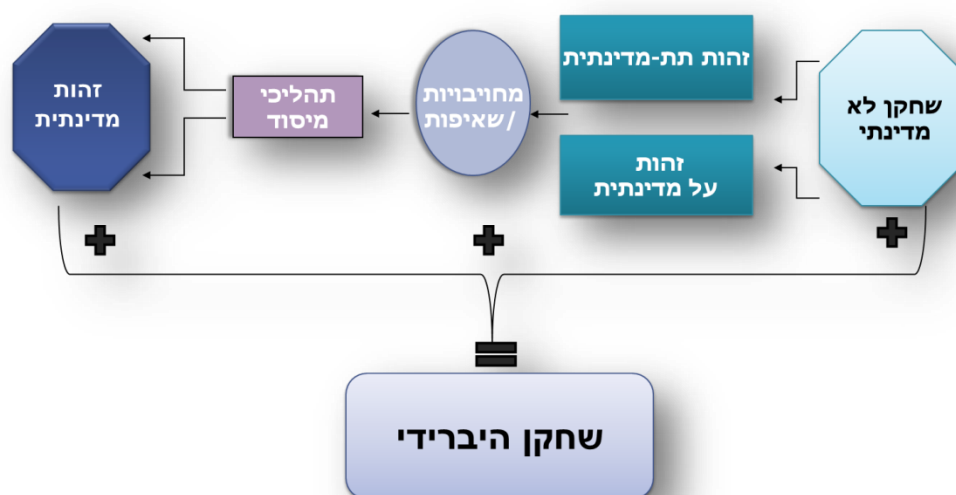
בכל הנוגע לגיטימציה פנימית, בדומה לשחקנים מדינתיים, גם שחקנים היברידיים נזקקים למידה של לגיטימציה לטובת שרידותם והעצמתם. במסגרות דמוקרטיות המנהיגים נדרשים למידה מסוימת של חבות (Accountability) כלפי האוכלוסייה כדי שזו תמשיך להעניק תמיכה לנכסיהם הפוליטיים. שחקנים לא-מדינתיים אלימים, לעומת זאת, אינם משקיעים משאבים בגיוס תמיכת האוכלוסייה, אינם מעניקים שירותים סוציאליים לאוכלוסייה והם נעדרים פעילות פוליטית הדורשת לגיטימציה.

4. המשתנה התלוי – התנהגות השחקן ההיברידי

דפוסי ההתנהגות הם מחד תוצר של המפגש בין הזהויות, ומאידך הם אלו המעצבים את אותן באופן משמעותי ומכוון. השחקנים ההיברידיים חיים בסביבה דינאמית במיוחד, המלווה במתח מתמיד (ולעתים קרובות בלתי פתיר) בין חזון אידיאולוגי טוטאלי ומציאות יומיומית קטועה ותלויה הקשר. לפיכך, לרוב לא קיימת חתירה היררכית כלפי השגת מטרה, אלא הגדרות משתנות של יעדים. ריבוי הזהויות, בהן מחזיק השחקן ההיברידי, מחייב כאמור לפעול בסביבות פעולה שונות וליצור דפוסי התנהגות שונים, שאינם בהכרח נגזרים מאסטרטגיה מונוליתית.

לעיתים, השחקנים ינקטו בדפוס התנהגות המשוך לזהות מסוימת באופן דומיננטי יותר מיתר הזהויות (למשל פעילות צבאית על פני החברתית), ברם, ישובו לאחר מכן לנקודת שיווי משקל. על מנת להבין את ההתנהגות השחקן ההיברידי ועד כמה שונה היא משני סוגי השחקנים האחרים ראוי להתחקות תחילה אחר תהליך התפתחותו.

תרשים 2.5 התפתחותו של השחקן ההיברידי

בשלב הראשונים לקיומו נחשב השחקן ההיברידי לשחקן לא-מדינתי. ככזה, הוא משמר בהווייתו זהויות לא-מדינתיות שתורמות לשרידותו ולהעצמתו ומשפיעות על כל אחד מארבעת הקריטריונים (זהויות, תודעה, פעילות ולגיטימציה). שחקן לא-מדינתי עשוי לייצג שאיפות תת-מדינתיות, כגון ייצוג של קבוצה אתנית או שאיפות על מדינתיות, כשל תנועות פן-אידיאולוגיות, ונעדר מאפיינים מדינתיים כהכרה בינלאומית, טריטוריה מוגדרת, מונופול על אמצעי האלימות וכדומה.

לאחר רמה מסוימת של תהליכי מיסוד, עשוי השחקן לאמץ זהות מדינתית ובתוך כך גם מאפיינים מדינתיים. כך, לעיתים התנהגות הנובעת מזהות מסוימת, מהווה מכניזם מעצים עבור אותה

הזהות. במקרים מסוימים, ככל ששחקן מזהה את עצמו כשחקן מדינתי, כך הוא יתנהג באופן התואם יותר לשחקן מדינתי (התנהגות מדינתית תייצר עבורו לגיטימציה להיות מוכר ככזה). במקרים אחרים, ההתנהגות היא זו שתייצר זהות חדשה עבור השחקן, כלומר פעילותם של השחקנים בספירות שבאופן מסורתי מזוהות עם מדינות, תוביל אותם עם הזמן לפתח זהות מדינתית. ניהול פעילות מסוג זה באופן מוצלח, דורש מהשחקנים לפתח רמה מסוימת של מיסוד ומבנה שלא היה קיים בעבר, כשפעלו כשחקנים לא-מדינתיים.

הצורך במיסוד עולה כאשר נוצרת מסה של פעולות הדורשות שיטתיות וייעול ונובע מאספירציה להשיג עוצמה ויציבות, תוך שימור הרלוונטיות והלגיטימציה הארגונית. הביטוי המרכזי של תהליך המיסוד - שסופו באימוץ הזהות המדינתית, הינו כניסת השחקן לזירה הפוליטית במדינה בה הוא פועל, לרוב באמצעות הקמת זרוע פוליטית. מחקרים רבים עסקו במעבר הליניארי מארגון אלים לשחקן פוליטי, בהתבססם על ההנחה כי ההתמסדות הפוליטית של ארגון, שפעל עד כה במסגרת חוץ ממסדית, מובילה לריסון ולהסתגלות לסביבה ולאימוץ כללי משחק מקובלים ולא-אלימים (ראו למשל, Van Engeland and Rudolph 2008: 5).⁴ דינמיקה זו, היא המבחינה בין השחקן ההיברידי לבין מקרים בהם קבוצות חמושות בוחרות לוותר על הדרך האלימה ולחתור באופן ליניארי להתמסדות, בין אם מוותר או בין אם מתוך השגת יעדיו הפוליטיים. יתרה על כך, דווקא ההתמסדות, היא שתוביל את השחקן ההיברידי להבליט את מחויבותו האידיאולוגית, לרוב באמצעים אלימים, בניסיון להוכיח לתומכיו כי לא וויתר על חזונו המקורי. במקרה ההיברידי, הזרוע הפוליטית מאפשרת דו-קיום של שני הגיונות מוסדיים סותרים - הצבאי והפוליטי. ההשתתפות הפוליטית עשויה להרחיב את קהל התומכים של הארגון, היות והיא מייצרת ערוץ גלוי וחוקי לתעל את תמיכתם אליו.

בשלב זה, נוצרים חסרונות ויתרונות כתוצאה מההכלאה. ישנם מאפיינים שהשחקן "איבד" בתהליך, וכאלה ש"הרוויח", חלקם חיזקו אותו ואחרים הפכו לו לרועץ. מחקר זה טוען כי בשלב התפתחותי מאוחר יותר, הופכים השחקנים ההיברידיים **לסוג שחקן ייחודי העומד בפני עצמו**. שחקן זה ישמר

⁴ ברטי מכנה את המעבר לפוליטיקה כ"אמצעי המוביל להשלמה ולפיוס" - Accommodation seeking tool (Berti 2011: 943).

מאפיינים מסוימים שירש מהשחקנים האחרים (מדינה ולא-מדינה), אך יצמיח גם תכונות ומאפיינים חדשים שאינם משתייכים לשחקנים המקוריים. הקביעה כי שחקן היברידי היא סוג שחקן נוסף הפועל במערכת הבינלאומית, כמצב קיים, מערערת על ההנחה הרווחת כי זהו שלב ביניים, או שלב מעבר לקראת הפיכתו של השחקן למדינה⁵. מדובר בסוג נוסף של שחקנים, בעל מאפיינים שמטשטשים את הגבולות הקלסיים בין המדינה והלא מדינה.

השפעתן של ארבע הזהויות מתקיימת במינונים שונים, משתנה משחקן לשחקן ומתקופה לתקופה. מבין ארבע הזהויות המעצבות את השחקן ההיברידי ישנה כאמור זהות שהינה דומיננטית יותר בהקשר מסוים. התנהגות השחקן ההיברידי מתעצבת בחלל שבין הזהויות עצמן, בהתאם לצורכי השעה והמציאות המחייבת.

משמעות ריבוי הזהויות המאפיין את השחקן ההיברידי עלולה להיות בבחינת "הצפה" של תביעות סותרות, מעוררי מתחים מחד גיסא, אך גם מקור למגוון רחב של אפשרויות פעולה, מרחב תמרון ויכולת הצדקה גבוהה לאסטרטגיות פעולה מתחרות מאידך גיסא. הרעיון של ריבוי זהויות מאפשר להימנע ממחויבות חד משמעית לזהות אחת וכך עשוי להאריך את "חיי המדף" של אותו שחקן ולתרום לשרידותו או לחלופין לבשר על קריסתו וקיצו.

הבנת ההתפתחות והמאפיינים של השחקן ההיברידי מסייעת לייחד את התנהגותו. בשל החזקתו בריבוי זהויות ומחויבויות, החלטותיו ודפוסי התנהגותו יעוצבו באמצעות תהליך מתמשך של משא ומתן ותמרון בין הזהויות השונות המאפיינות אותו. השחקן ההיברידי יפגין מדיניות פרגמטית וגמישה, המאופיינת בדינמיקה של הבלטה או החלשה של זהות מסוימת, כתלות בהקשר ובנסיבות. בניגוד לחשיבה מדינתית קלאסית, אין כאן משום ויתור חד משמעי על זהות או מדיניות, אלא השהייה/הדגשה זמנית שלהן עד להתמודדות הבאה.

⁵ ניתן לראות בארגון ה"הגנה" דוגמא לשחקן לא-מדינתי אלים אשר עם הזמן השתלב במוסדות המדינתיים והיווה חלק מהמדינה. שחקנים היברידיים אינם בהכרח חותרים להפוך למדינה, בין היתר משום שהם מעוניינים לשמר את מרחב הפעילות שלהם ואין הם חפצים באחריות ובאילווצים הנלווים למסגרת המדינתית, מה גם, שלא תמיד יש להם את המשאבים והיכולת להפוך למדינה.

השחקן ההיברידי ירשה לעצמו לנקוט במדיניות "מזגזגת", ברטוריקה כפולה ובנסיגה מעמדות קודמות, ביתר קלות מאשר השחקן המדינתי. מדובר בורסיה קיצונית יותר של מדיניות פרגמטית, הננקטת לעיתים תכופות על ידי מדינות. אסטרטגיה זאת מתאפשרת הודות לרמת המיסוד הנמוכה יחסית המאפיינת שחקן זה; לתלות קטנה יותר בדעת הקהל הפנימית והבינלאומית; למידת האחריות והחבות המוגבלת כלפי האוכלוסייה במובן ש"החוזה" הקיים בין הצדדים הינו פחות מחייב בהשוואה למקרה של השחקנים המדינתיים, אולם מחייב יותר, מאשר במקרה של שחקנים לא-מדינתיים קלאסיים. באופן כללי, ישנה ציפייה מצדם של שחקנים אחרים לשחק על פי כללי משחק פורמאליים ואוניברסאליים. יחד עם זאת, בהשוואה לשחקנים לא-מדינתיים, לשחקן ההיברידי מרחב פעולה מצומצם יותר, היות והוא תלוי במידה מסוימת באוכלוסייה אותה הוא מייצג (בהיבט החברתי והפוליטי) ולכן נצפה למדיניות מרוסנת יותר, מזו של ארגון טרור למשל, או לפעילות אלימה מוגבלת בזמן, שבסופה, חזרה למדיניות מרוסנת לא אלימה, ולהעתקת הפעילות והמשאבים באופן זמני לספירות פעולה אחרות, עד לסבב האלים הבא. בהיבטים האלימים, היכולות של השחקן ההיברידי הינן גבוהות יותר מאשר השחקן הלא-מדינתי אלים, היות והוא משלב לרוב יכולות צבאיות מתקדמות, לעיתים כאלו של צבא קונבנציונלי, לצד יכולותיו לנהוג כארגון טרור וגרילה.

הדגם של שחקן היברידי מעשיר ומרחיב את הסכימה המשווה של שחקנים פוליטיים, מבלי לערער את הקצוות (המדינתי ולא המדינתי). הוא מגדיר את יכולת ההבחנה של החוקר על ידי הוספת דגם החורג מהדגמים המקובלים של ניתוח שחקנים מדינתיים ולא-מדינתיים. בכך הוא מחדד עוד יותר את ההבנות שניתן להפיק על השחקנים. השחקן ההיברידי אינו מרחיב יתר על המידה את המושג שחקן מדינתי ולא-מדינתי ואינו מעוות אותו. הוא מציג את עצמו כמקרה נוסף, שאינו שווה ערך למדינה.

תרשים 2.6 יחסי הגומלין בין סוגי שחקנים, זהויות וארבעת הקריטריונים

לא-מדינתי	היברידי	מדינתי	סוג השחקן (Ideal Types)
אלקאעדה, ג'האד אסלאמי פלסטיני, הבריגדות האדומות, PKK	חמאס, חזבאללה, FARC, EZLN	ישראל, ארה"ב, צרפת	דוגמאות
זהות לא-מדינתית דומיננטית. עשויה לייצג זהות תת-מדינתית או לחילופין על- מדינתית	בליל של זהויות: מדינתית, תת-מדינתית, על מדינתית ולא-מדינתית- המתקיימות יחד, בדרך כלל באופן מאוזן אך במידת הצורך זהות אחת תבלוט לפני האחרות	זהות מדינתית דומיננטית המחלישה נוכחותן של זהויות אחרות העשויות להתקיים במדינה, כמו התת-מדינתית או על מדינתית	זהויות
ערכים			קריטריונים (מבנים מסדר ראשוני)
חשיבה מהותנית ותכליתית ממוקדת בחזון קבוע מוגדר	חשיבה פרשנית: רב ממדית, תהליכית, וא-ליניארית	חשיבה מוסדית- היררכית ומוכוונת מטרה. חשיבה רציונאלית שיקולי עלות מול תועלת במדינות מסוימות, גם חשיבה פרשנית	דפוסי חשיבה
לחימה מוגבלת, לוחמת טרור וגרילה	מיזוג של צורות לחימה סדירה עם גרילה וטרור, טשטוש הגבולות בין חזית ועורף, בין צבאי ואזרחי, בין נשק קטלני ונשק אל-הרג	צבא קונבנציונאלי. לוחמה סימטרית	נוכחות: פעילות צבאית ומאפייני לחימה
לרוב לא תקיים ערוץ פעילות מסוג זה	סיפוק חלקי של שירותים ותשתיות, בעיקר באזורים בהם קצרה ידה של המדינה מלספקם	אחראית לספק מערך מוסדות ותשתיות לאוכלוסייה תחת בשליטתה	פעילות חברתית/ת שתיתית
העדר ריבונות והכרה בינלאומית, חשופה לביקורת מהקהילה בשל הפעלת אלימות. נעדר לרוב לגיטימציה פנימית	נעדר ריבונות, לא זוכה להכרה בינלאומית (לעיתים תכופות עולות טענות להכרה) לגיטימציה פנימית חלקית, מצד קהילה מסוימת הנהנת מהשירותים אותם הוא מציע	נהנית מריבונות ומהכרה מצד מדינות וגופים בינלאומיים. נשענת על לגיטימציה פנימית	לגיטימציה פנימית וריבונות חיצונית

המשתנה התלוי
התנהגות השחקנים

לא-מדינתי	היברידי	מדינתי	סוג השחקן (Ideal Types)	
התנהלות עקבית והיררכית כלפי המטרה. מערכת אילוצים מינימלית, ביחס לשחקן המדינתי וההיברידי	התנהלות תוך מתחים וסתירות; אסטרטגיה "מזגזגת", רטוריקה ופרקטיקה כפולה - ניגודיות משלימה - כנגזרת מריבוי הזהויות. מערכת אילוצים קטנה יחסית למדינות וגדולה יחסית לשחקנים לא-מדינתיים אלימים. העדר אסטרטגיה מונוליטית. שמירה על שיווי משקל בין הזהויות. לעיתים אימוץ זהות אחת על פני היתר, תוך חזרה לשיווי משקל	ריאליזם קלאסי התאמת האמצעים למטרה. חתירה ליעדים מוגדרים מדינות מסוימות יאמצו דפוסי פעולה דינאמיים, המשתנים בהתאם לנסיבות וצורכי השעה	התנהגות השחקן	

פרק ג' - חזבאללה כשחקן היברידי

"אללה חרט את האמונה בלבותיהם וחזיק אותם בכוחו, הוא יכניסם לגן עדן... כשאללה מרוצה מהם והם מחסדי, זו היא "מפלגת האל" ו"מפלגת האל" היא המנצחת (הקוראן, סורת אלמג'אדלה, פסוק 22)

אופייה הייחודי של חזבאללה עורר שאלות בקרב החוקרים באשר לסוג שחקן זה. ברור כי לא מדובר בשחקן מדינתי. עדיין לא קיימת מדינת חזבאללה בלבנון בו עומדת התנועה בראש המדינה ואחראית על קבלת החלטות. עם זאת, קשה לקבוע באופן חד משמעי כי חזבאללה היא ארגון או שחקן לא-מדינתי, שכן היא מאמצת דפוסי פעולה ואחריות המאפיינים מדינות. חבר חזבאללה, עלי אלכוראני, דן במורכבות המאפיינת את חזבאללה ומתעמת עם השאלה איזה סוג שחקן היא מהווה:

"יש השואלים אודות חזבאללה, האם היא ארגון או לא? ואם התשובה היא שחזבאללה איננה ארגון, הם חדלים להתייחס אליה, כי לפי הכרתם הארגון הפוליטי הוא החשוב ביותר לעשייה האסלאמית. אם התשובה היא שחזבאללה היא אכן ארגון, הרי לדעתם זו צורת ארגון נוספת למפלגות ולארגונים האחרים המצויים בשטח. מכאן מתחילים להשוות אותה לצורות ארגון מוכרות להם ומחפשים את מעלותיה וחסרונותיה. דרכה של חזבאללה איננה ארגון או מפלגה במובן הידוע והמקובל והיא איננה דומה לארגונים במדינות המערב או במדינות האסלאם. חזבאללה היא ארגון ומנגנון המותאמים למה שנחוץ לעשייה האסלאמית ולהמונים הנמנים עליה" (אלכוראני 1986: 10-11).

מבין השחקנים שהוזכרו בעבודה, חזבאללה היא המקרה אשר פוגש באופן המתאים ביותר את מאפייני השחקן ההיברידי. מטרת הפרק היא להבהיר את מושגי היסוד שהוצגו במסגרת התיאורטית ולבחון עד כמה עונה מקרה המבחן של חזבאללה על מאפייני ההגדרה של שחקן היברידי. הדיון יתמקד במושג **זהויות**, תוך ניתוח **יתר הקריטריונים** - תודעה, נוכחות ולגיטימציה – על הארגון בארבעת העשורים האחרונים. יישום המסגרת התיאורטית על מקרה מבחן זה יחדד את ההמשגות התיאורטיות וכן יסייע בפיתוח הבנות וידע חדש באשר לאופייה הייחודי של חזבאללה ובעיקר, דפוס התנהגותה.

כפי שהוצג בפרק הקודם, **שחקן היברידי מוגדר כשחקן המשלב באופן סימולטני זהויות שונות ותכונות מגוונות. המיזוג בין הזהויות השונות יוביל: לשמירתן של תכונות מקוריות; להיעלמותן של תכונות מקוריות וכן לתכונות חדשות שהן תולדה של המיזוג. מבין התכונות החדשות, ניתן לזהות תכונות המייצרות עוצמות וחוסן וכן תכונות שמייצרות חולשות ופגיעות (Brahms 2008).** יחודו של השחקן ההיברידי הוא ביכולת להבליט תכונה מסוימת מקשת הזהויות שלו תוך עמעום התכונות האחרות, בהתאם לנסיבות.

בשלים הראשונים לקיומו, נחשב השחקן ההיברידי לשחקן לא-מדינתי. לאורך זמן, נוצרת מסה של תביעות ודרישות המחייבת את השחקן ההיברידי לייצר רמה מסוימת של מיסוד. צורך זה, מובילו לאמץ זהות מדינתית, המתקיימת לצד הזהות הלא-מדינתית.

כפי שאמחיש באמצעות המקרה של חזבאללה, אחד מהמאפיינים הבולטים של השחקן ההיברידי הוא העוצמה המשתנה בין הזהויות השונות בהתאם לנסיבות ולצרכים, כחלק מדפוסי החשיבה וההתנהגות הפרגמאטיים המאפיינים את השחקן. כלומר, השחקן ההיברידי מחזיק במספר זהויות במקביל ומבליט זהות מסוימת שעשויה לתרום להעצמתו ברגע נתון. נראה כי לא תמיד ניתן לזהות גבולות ברורים בין זהות אחת לאחרת וכי אין כאן משום תהליך ליניארי, בו זהות חדשה מתפתחת מתקופה אחת לאחרת, באופן המבטל זהות קודמת. דינאמיקה זו מערערת על ההיגדים הבלתי אפשריים לכאורה של "לאכול את העוגה ולהשאיר אותה שלמה" או "להחזיק את המקל בשני קצותיו". במצב זה, זהויות סותרות יכולות להתקיים באופן סימולטני. כאשר זהות קדומה יותר, מתחרה בזהות חדשה, אין זה הכרח כי הראשונה תעלם או תיטשטש באופן קבוע. במקרה שלפנינו, בעיתות בהן חזבאללה נמצאת במתח עם המדינה הלבנונית היא תשאף לעמעם, באופן זמני, את הזהויות העלולות להתחרות עם הזהות הלאומית-לבנונית שלה, עד לייצוב היחסים, ולאחר מכן תפעל על מנת לשוב לשיווי משקל כלומר, למצב בו מגולמות הזהויות יחדיו, עד האתגר הבא (ראו תרשים 3.2).

טענתי בפרק זה, היא כי חזבאללה מהווה מקרה מובהק של שחקן היברידי, אשר התאפיין בראשית דרכו בזהות לא-מדינתית דומיננטית ואימץ זהויות נוספות, ובתוך גם דפוסים התנהגות חדשים, לאורך ארבע תקופות מרכזיות. תהליך ממושך זה הפך את התנועה לשחקן היברידי:

1. 1985-1991 - משנת ההקמה הרשמית של התנועה, כשהחלה לפעול ב-1982, ועד השנה בה החליטה ליטול חלק במערכת הפוליטית בלבנון. בתקופה זו התאפיינה התנועה **בזהות לא-מדינתית**: התנועה פעלה באזור גיאוגרפי תחום, המבנה הארגוני שלה לא היה מפותח במיוחד, והיו ברשותה יכולות צבאיות מוגבלות. זאת, לצד **זהות תת-מדינתית** הנובעת משיוכה השיעי ומצורכה לייצג את האוכלוסייה השיעית, וכן **זהות על מדינתית** המשקפת את חזונה ארוך הטווח להקים ישות אסלאמית רחבה, ואת קשריה עם מדינות וארגונים אסלאמיים, בראשם איראן וסוריה.

2. 1992-1999 - השנה בה הפכה חזבאללה לשחקן פוליטי ועד לנסיגת צה"ל מלבנון בשנת 2000. לאורך שנות התשעים חזבאללה החלה לאמץ **זהות מדינתית** - במסגרתה התרחבה מתנועה רעיונית לארגון ממוסד, המאופיין במבנה ארגוני מסועף, בנוכחות גיאוגרפית משמעותית בלבנון ובתשתית סעד ורווחה ענפה. בהקשר זה, חזבאללה החלה לספק צרכים חיוניים לאוכלוסייה - אותם קצרה ידה של המדינה למלא. חזבאללה נשענה על לגיטימציה רחבה והפכה לשחקן פעיל במערכת הפוליטית הלבנונית. במקביל, חזבאללה המשיכה **להחזיק בזהויותיה הקודמות - בזהות התת-מדינתית והעל-מדינתית** - אם כי באופן חלש יותר.

3. 2000-2010 - עשור שהחל בנסיגת צה"ל מדרום לבנון. בתקופה זו, מגלמת חזבאללה "היברידיות" מובהקת שנובעת מההכלאה שנוצרה לאורך השנים בין הזהויות השונות, אלו שאפיינו אותה מראשיתה ואלו שהתפתחו עם הזמן. התנועה מפגינה יכולת פרגמטית המסוגלת לתמרן בין המחויבויות השונות, למרות הביקורת המתמשכת מבית. הישגיה הצבאיים באותה שנה ממצבים את התנועה כשחקן משמעותי בזירה הלבנונית.

4. 2010-2012 – תקופה זו מגלמת ביתר שאת את המתח הנוצר מריבוי זהויות ומחויבויות בהן

מחזיקה חזבאללה. לאחר תקופה של הישגים צבאיים והתבססות במערכת הפוליטית בלבנון, מצאה עצמה התנועה מתמסרת באופן מובהק למלחמת האזרחים שמתרחשת בסוריה עד כתיבת שורות אלו, תוך מעמד החשוף לביקורת מתמשכת מבית, הנובעת בעיקרה מהחשש לדרדר את המצב השברירי ממילא בלבנון. באופן תיאורטי, נראה כי חזבאללה השקיעה מירב תשומותיה בזהות הלא-מדינתית, ונהגה כארגון צבאי נטל אילוצים ואחריות. כמו גם התמקדה במילוי חובותיה הנגזרים מזהותה על-מדינתית (ראו תרשים 3.1).

תרשים 3.1 ניתוח חזבאללה לאורך ארבע התקופות, באמצעות המסגרת התיאורטית לשחקנים היברידיים

מקרא: לא קיימת חלשה בינונית חזקה

שנה	שנות ה-80	שנות ה-90	שנות ה-2000	2010-2012	
קריטריונים					
זהויות	זהות מדינתית (לבנונית-תחומי אחריות)				
	זהות לא-מדינתית (ארגון התנגדות)				
	על מדינתית (פאן אסלאמיות)				
	תת-מדינתית (קהילתית שיעית)				
תודעה	פרשנית	פרשנית	פרשנית	פרשנית	פרשנית
נוכחות	פשע, צבאית, חברתית ופוליטית	צבאית וחברתית	פשע, צבאית, חברתית ופוליטית	פשע, צבאית, חברתית ופוליטית	פשע, צבאית, חברתית ופוליטית
לגיטימציה	מהיעדר לגיטימציה עד תמיכה רחבה והכרה				

הרקע להקמה

ארבע הזהויות המרכזיות המאפיינות כיום את חזבאללה מקורן באירועים שליוו את הקמתה: הראשון קשור **במצבה הפוליטי-חברתי של הקהילה השיעית**, ובניעות החברתית שעברה בשנות השישים המאוחרות; האירוע השני הוא **המהפכה האסלאמית באיראן** שהתחוללה בראשית 1979 ומקומה של איראן בהיווצרותה של חזבאללה ולבסוף **הפלישה הישראלית ללבנון** בקיץ 1982.

1. הזהות התת-מדינתית: האוכלוסייה השיעית בלבנון

תהליך האורבניזציה של האוכלוסייה השיעית בלבנון שהחל בשנות ה-50 עיצב במידה רבה את התפיסות חברתיות והפוליטיות שלה. המפגש עם סקטורים אחרים בחברה הלבנונית חשף מציאות קשה של דיכוי כלכלי וחברתי מתמשך של האוכלוסייה, שהתרכזת עד כה בפריפריה של דרום לבנון והבקאע. מפגש זה יצר תחושת תסכול נוכח אורח חייהם הנוח של הקבוצות הנוצריות והסוניות אך גם רצון להגדרת זהות עצמית – אלו עוררו תהליך של רדיקליזציה (ע'ריב 2001: 16).⁶

במרכז של ההתעוררות השיעית בלבנון בשנות ה-60 עומד איש הדת האיראני סיייד מוסא אלצדר, בן למשפחת עלמאא' (אנשי דת) ידועה שמוצאה מדרום לבנון. צאצא הגיע בסוף 1959 לעיר צור שבלבנון, לאחר שקיבל את משרת המופתי השיעי (איש דת הרשאי לפסוק פסקי הלכה) המקומי.

⁶ דיכוי הקהילה השיעית הוא תופעה היסטורית מתמשכת שראשיתה בתקופה שלאחר מות הנביא מחמד. על פי הגרסה השיעית המקובלת, לפני מותו, הכריז מחמד על המנהיג הבא שנבחר בידי האל. יחד עם זאת, לאחר מותו של הנביא ב-632, החל מאבק על הירושה. לטענת השיעים, הסונים הכריחו את המוסלמים האחרים לקבל את בחירתם בעבדאללה אבן עת'מאן אבו בכר. מנקודה זו ואילך החל הדיכוי של משפחת הנביא וחסידיהם, המזוהים עם הזרם השיעי. ייסוד הכת השיעית מיוחס לבנו של עלי בן אבי טאלב - חוסין אבי טאלב. סיפורו הטראגי של חוסין הידוע בשם "קרב כרבלא", במהלכו שבעים מבני משפחתו נרצחו בעיר כרבלא שבעיראק על ידי צבא סוני, מסמל יותר מכל את מצבה העגום של קהילה זו. בשל היסטוריה זו של רדיפה וקיפוח השיעים, השקפת העולם השיעית ככלל קודרת ופסימית. השיעים מאמינים כי קיצו של הדיכוי, יחד עם השחיתות הקיימת בעולם, יגיע כאשר יופיע האימאם השנים עשר, מוחמד אל-מהדי.

הוא פתח בקריירה פוליטית מרשימה, שהפכה אותו בתוך פחות משני עשורים לדמות פוליטית מהשורה הראשונה בלבנון (עג'מי 1986: 47).

בקיץ 1966 החל אלצדר להשקיע מאמצים בהקמת מוסד ארגוני לעדה השיעית שידאג לאינטרסים שלה וייצג את תביעותיה בממשל הלבנוני. המטרה היתה להתנתק מהתלות המוסדית בעדה הסונית ולזכות בהכרה מלאה במעמדה העצמאי של העדה השיעית כעדה שוות זכויות במדינה הלבנונית. המוסד שהוקם נקרא "המועצה האסלאמית השיעית העליונה" ותפקידו היה לדאוג לאינטרסים הדתיים של העדה השיעית, על רקע קיפוח מצד מוסדות הדת הסונים (שפירא 2000: 32). בדרכו הסוחפת ובשפתו המגייסת הביא אלצדר להתעוררות חברתית ופוליטית של העדה השיעית, והקים את התנועה הפוליטית השיעית הראשונה, שנודעה כתנועת המקופחים (חרכת אלמחרומין). בהפגנות תמיכה וכוח, שארגן בדרום לבנון ובבקאע במהלך 1974, קרא אלצדר לשיעים בלבנון להתעורר מתרדמתם הפוליטית, לאמץ כללי התנהגות חדשים של נקמה ומרד ולאחוז בנשק (שם, 42).

עוד לפני פרוץ מלחמת האזרחים בלבנון ב-1975, היה זה הדיכוי הפוליטי והחברתי של השיעים וכן נוכחותו של אלצדר כמנהיג כריזמטי שהובילו אותם לפעילות פוליטית וצבאית מאורגנת. ב-6 ביולי 1975, הודיע אלצדר על הקמת "גדודי ההתנגדות הלבנונים" (אפואג' אלמקאומה אללבנאניה), או בראשי התיבות של השם בערבית – אמל (תקווה). מכאן ואילך התפתחה אמל לתנועה פוליטית שאיחדה בתוכה חלקים נרחבים מבני העדה השיעית, אשר חיפשו מסגרת חדשה שתאפשר להם להיאבק על מטרותיהם ולהגשים את שאיפותיהם לשינוי מעמדם בלבנון (שם, 45).

במהלך מלחמת האזרחים בלבנון, מצאה עצמה העדה השיעית במרכזו של עימות אלים שפרץ בין הארגונים הפלסטינים ותנועות השמאל לבין המחנה הנוצרי. בשלב הראשון השיעים לא היו מעורבים באופן ישיר אולם מצב זה השתנה כאשר המרונים החליטו לגרש מאה אלף שיעים מהעיר נבעה באוגוסט 1976, אירוע שהוביל להקצנה בקרב השיעים (ע'ריב 2002: 18). האירועים הבאים, הפלישה הישראלית הראשונה ללבנון ב-1978 והמהפכה האסלאמית באיראן כשנה לאחר מכן העמיקו הקצנה זו. מספר

דמויות מפתח החליטו להתפצל מתנועת אמל, בשל חילוקי דעות הקשורים בהחלפת פעילי אש"ף בלבנון עם לוחמים מצבא לבנון (אקט שנתפס בעיניהם כקונספירציה אמריקאית-ישראלית). על אלו נמנו חסן נצראללה, צבחי אלטופלי, מחמד יזבכ, חוסין אלחליל, נעים קאסם, מחמד רעד, עבאס אלמוסאוי ואברהים אמין (שם, 25) - חילוקי דעות אלה היוו את צעד ראשון בדרך להקמת חזבאללה.

2. הזהות העל-מדינתית: המהפכה האיראנית

המהפכה האסלאמית באיראן, שהתחוללה בראשית 1979 מצאה את העדה השיעית בלבנון בעיצומו של משבר עמוק, שנוצר בעקבות היעלמותו המסתורית של האמאם מוסא אלצדר, באוגוסט 1978 בלוב. אף על פי כן, סיומה המוצלח של המהפכה היווה מופת לעדה השיעית באזורים שונים והוכחה לכך ששלטון אסלאמי שיעי הוא אפשרי. הם חשו הזדהות ואהדה לשלטון החדש בטהראן שייצג עבורם את הגשמת מאווייהם החברתיים והפוליטיים, בשמה של אמונה שיעית.⁷

קבוצות אסלאמיות וחכמי הלכה לבנונים ראו באיראן מקור השראה ותמיכה. איראן הציבה בראש סדר העדיפויות הפוליטי את שלטון אנשי הדת בהתאם למשנתו של ח'ומיני ואת יצוא המהפכה האסלאמית למרחב הערבי והאסלאמי, מתוך חתירה לבנות מדינה אסלאמית רחבה שאיראן במרכזה. איראן הבינה כי מעמדה וכוחה של נציגת השיעים, אמל, במערכת הלבנונית הוא מוגבל וכי האחרונה מסתייגת במידה מסוימת מאימוץ הרעיונות האסלאמיים המהפכניים. עם זאת, ראתה איראן באמל נציגה אותנטית של העדה השיעית ומנוף חשוב להשפעה איראנית בלבנון. הנהגת אמל מצידה זיהתה באיראן מקור לתמיכה ולחיזוק מעמדה הפוליטי בלבנון.

⁷ המשטר האסלאמי החדש דחה את ההגמוניה האמריקאית; תמך בזכויותיהם של הפלסטינים; עודד שיתוף פעולה עם משטרים ערביים וייחד עצמו באמצעות תפיסה אידיאולוגית ופוליטית של מנהיג המהפכה אייתוללה סייד רוחאללה מוסאוי ח'ומיני.

עמוד התווך של איראן, וכך גם של חזבאללה, הוא המחויבות ל"ויליאת אלפקיה" – חכמי הדת השיעים. העובדה שאייתוללה חומיני הפך לממלא מקומו של האמאם ה-12 בעקבות המהפכה, חייב במידה רבה את השיעים להזדהות עם עקרונות המהפכה - כולל את חזבאללה.

יחסי איראן-חזבאללה ומידת השפעתה ושליטתה של המדינה על האחרונה הם סוגיה מרכזית המעסיקה הן את תומכי חזבאללה והן את המדינה הלבנונית. בכירי חזבאללה מפגינים עמדה מסויגת באשר למשקלה של הזהות העל-מדינתית הקשורה בהשפעה האיראנית. נעים קאסם, סגנו של מזכ"ל התנועה, מקדיש בספרו חלק ניכר להשפעה האיראנית ולשיתוף הפעולה בינה לבין חזבאללה (Qassem 2005). נראה כי קאסם ובכירים נוספים דואגים לייחד את המקרה הלבנוני ולהעביר מסר בדבר עצמאותה הפוליטית והארגונית של התנועה, באופן המצמצם את ההשפעה האיראנית להיבטים האידיאולוגיים: "הושפענו מאיראן, הפקנו תועלת מהמהפכה ומרעיונותיה אך יש לזכור כי חזבאללה היא תנועה ייחודית בעלת מאפיינים שונים משל איראן, היא חולקת איתה את הכותרת האסלאמית, אך היא שונה ממנה כשזה נוגע לייחודיות של כל מדינה ומדינה. הנהגת חכמי הדת היא הדבר היחיד שאנו חולקים איתה במשותף" (קאסם 2003 LNBC). ברוח דומה אברהים אמין, ראש המועצה הפוליטית בחזבאללה, טוען כי לייחס את הצמיחה של חזבאללה למהפכה האיראנית זו שגיאה: "ברור כי ההצלחה האיראנית הביאה עמה שינוי אינטלקטואלי, פוליטי ואף מוסרי באזור, באופן שכמובן השפיע עלינו ויצר עבורנו תנאים טובים יותר. איראן אכן סיפקה לנו תמיכה חומרית ומוראלית, אולם הגורמים [להיווצרות התנועה] היו פנימיים קודם כל" (אמין 2003 LNBC).

על אף זאת, קשה לצמצם את השפעתה של איראן על חזבאללה, ועל תהליכי קבלת ההחלטות בתנועה בעיקר בראשית דרכה. להזדהות האידיאולוגית הרבה של חזבאללה עם איראן היו גם ביטויים סמליים: דגלה היה דגל הרפובליקה האסלאמית של איראן. במצעדים צבאיים, בהפגנות ההמונים, ביציאה לקרב ובעטיפת ארונות החללים בקבורת המתים, היה הדגל האיראני לנס של חזבאללה ודיוקנו של ח'ומיני היה לסמל עבור חזבאללה (שפירא 2002: 130).

באשר לראשית דרכה של התנועה, נראה כי ההתנגדות האסלאמית בלבנון לא היתה נוצרת בסיוע איראני בלבד. היתה זו ההסכמה הסורית שאפשרה לאיראן לחדור לזירה הפוליטית הלבנונית, עקב שליטתה של סוריה במדינה מאז 1976. הצורך בבן ברית אסטרטגי שיסייע בהתמודדות עם האיומים האמריקאים והישראלים, הוביל את הסורים לארח את "השומרים" האיראנים ולהכניסם לבקאע תוך הבטחה לגישה חופשית באזור. מערכת היחסים של סוריה-חזבאללה הוגבלה בשלבים הראשונים לתיאום עניינים ביטחוניים ולא כללה היבטים פוליטיים. בהמשך, כשכל צד החל להכיר בחשיבותו של השני, החלה סוריה להתערב בפוליטיקה הפנים-לבנונית בעיקר במאבקים בין התנועות השונות במדינה, תוך הכרה בחזבאללה כמובילת המאבק המזוין בישראל. כך למשל, נטלה סוריה תפקיד מרכזי בהסכם טאיף ב-1989. הנוכחות הסורית בלבנון נתפסה בעיני חזבאללה כמקור הגנה למדינה הלבנונית נגד האיום הישראלי, נגד פיצולים פנימיים וכמקור תמיכה במוסדות המדינתיים הלבנונים (Qassem 2005: 241).

צמיחתה של חזבאללה בסיוע כוחות חיצוניים - איראן וסוריה - וכן ההשראה האידיאולוגית שאיראן סיפקה לה, עיצבו את הזהות העל מדינתית ואת התפיסה הפאן-אסלאמית של חזבאללה.

3. הזהות הלא-מדינתית: הפלישה הישראלית ללבנון

למרות שתהליכי הרדיקליזציה של הקהילה השיעית החלו עוד עשור קודם לכן, הפלישה הישראלית הראשונה ללבנון ב-1978 ("מבצע ליטני") ובעיקר מלחמת לבנון הראשונה של 1982 חיזקה מגמה זו. בעקבות התקפות אש"ף על ישראל משטח לבנון, פלש צה"ל למדינה וכבש את דרום לבנון עד לנהר הליטני. בעקבות הפלישה, יזמה מועצת הביטחון את החלטה 425 שקראה לישראל לנסיגה מידית מלבנון, והצבת כוחות או"ם (יוניפי"ל) שנועדו לשמור על הביטחון בדרום המדינה (ע'ריב 2002: 22). למרות שהשיעים הם שספגו את מירב אבדות במהלך המלחמה, אין זה הוביל להתעוררותם של גורמים שיעים במאבק נגד ישראל, שכן גורמים פלסטינים מילאו את חובת ההתנגדות באותה תקופה (Hamzeh

16 (2004). הפלישה הישראלית ללבנון ב-1982 שהובילה לגירוש אש"ף יצרה "חלל התנגדותי", שדחף את התנועה השיעית, למלאו.

מזכ"ל התנועה חסן נצראללה ייחס את הסיבות להקמת התנועה, לאותו יום גורלי בו פלשו כוחות ישראלים למדינה הלבנונית. לתפיסתו: "השליטה של ישראל על אזורים נרחבים בלבנון, הקריסה של המצב הביטחוני בלבנון והניסיון הישראלי להתערב במערכת הפוליטית הלבנונית - אלו סיכנו את מעמדה של לבנון - וכאן נולד הצורך בקיומה של התנועה. ספק אם זו היתה קמה ללא הפלישה" (נצראללה 2003: LNBC).

איראן זיהתה הזדמנות לנצל את התפנית האסטרטגית בלבנון ואת מרחב השלטוני שנוצר בעקבות הפלישה הישראלית והכריזה באופן רשמי על הצטרפותה למלחמה בישראל. ביום שלמחרת הפלישה, התייצבה משלחת צבאית איראנית רמת דרג בדמשק, על מנת לדון עם הסורים על דרכי הסיוע ללבנון. סופו של המפגש היה בהחלטה לשלוח 1500 נציגים מ"משמרות המהפכה" האיראניים (פסדראן) ללבנון, עם פלישתה של ישראל למדינה (ע'ריב 2002: 24). מטרת המשלחת היתה לאמן ולגייס צעירים לבנונים המוכנים להילחם בישראל (Qassem 2005: 235-236).

הפלישה הישראלית עיצבה במידה רבה את **הזהות הלא-מדינתית** של חזבאללה. היא הובילה להיווצרותו של ארגון צבאי הפועל "מחוץ" למסגרת המדינתית ובמידה רבה מתחרה בה. חולשתה של המדינה הלבנונית, ובעיקר של צבאה, ואוזלת ידה להגן על ריבונותה ולספק ביטחון לתושביה העניקו לחזבאללה לגיטימציה ואפשרו לה מרחב פעולה.

הקמת תנועת חזבאללה

חזבאללה הוקמה מהצורך הפנימי להקים ארגון אסלאמי החובק את כלל הקבוצות השיעיות בלבנון שיילחם בכיבוש הישראלי בעידודה של איראן. יוזמה זו צמחה מקבוצה של חכמי הלכה שיעים שהתחנכו במכללות הדתיות בנג'ף שבעיראק בשנות ה-60 וה-70, שהיו לכור היתוך עבור העלמאא' השיעים ועיצבו

את תקופת חייהם הפורמטיבית. אינטלקטואלים אלו היו תלמידים של האמאם מחמד באקר אלצאדר ואייתולה ח'ומיני. אלו ניחנו בראייה אינטלקטואלית ובהערכת מצב מפוכחת בכל הנוגע למצב השיעים בלבנון (נצאללה 2003: LNBC). הגורם המרכזי שהוביל את הקבוצה לעזוב את עיראק ולשוב ללבנון הוא משטר הבעת', שתפס את השלטון בעיראק ביולי 1968 ונהג ביד קשה נגד ההתארגנויות השיעיות בנג'ף וכרבלא. צעירים אלו, שהכירו באמאם ח'ומיני כמנהיגם הדתי והפוליטי, ביקשו לחולל שינויים חברתיים ולהגשים יעדים פוליטיים חדשים. תכליתם היתה להקים חברה אסלאמית מהפכנית לוחמת, שתבטל את ההשתייכות לזהות הלאומית הלבנונית ותהפוך לחלק מהרפובליקה האסלאמית באיראן. אלו כונו "האחים" (אלאחואן) ועמדו בראש שלוש קבוצות פוליטיות בלבנון:

תנועת אמל האסלאמית (אמל אלאסלאמי) בראשותו של חוסין אלמוסוי. תנועה זו פרשה ב-1982 מתנועת האם אמל, תנועה שיעית חברתית בלבנון שהוקמה על ידי האימאם מוסא אלצדר; מפלגת **הדעוה הלבנונית** (חזב הדעוה הללבנאניה), תנועת אחות לחזב אלדעוה אלאסלאמיה העיראקית (מפלגת הדעוה האסלאמית). המנהיג הרוחני שעמד בראשה היה סיד מחמד חסין פצ'לאללה- סמכות דתית עליונה ובוגר המכללות בנג'ף; **וקבוצת העלמאא'** שפעלה בעיקר באזור הבקעא במזרח לבנון ושיחקה תפקיד מרכזי בהקמת חזבאללה מאוחר יותר. הדמות המרכזית שעמדה בראשה היתה עבאס אלמוסאוי (ע'ריב 2002: 25).

שלוש הקבוצות כוננו גוף בן תשעה נציגים. ב-1982 ניסחו הנציגים מסמך מכונן שהפך לתוכנית העבודה הכוללת של תנועת הגג ממנה צמחה חזבאללה. המסמך כונה "**מניפסט התשיעייה**" ונשען על שלושה עקרונות המרכזיים: 1. האסלאם הוא תוכנית שלמה ומקיפה לחיים. באופן ממוקד יותר הוחלט כי התנועה שתוקם תהא תנועה דתית-אסלאמית אשר רואה את האמונה באסלאם כאידיאולוגיה וכדוקטרינה מנחה. 2. הסמכות הבלעדית לקבלת ההחלטות בתנועה נתונה לחכמי ההלכה (אלואלי אלפקיה). ההנהגה חייבת להאמין בחכמי ההלכה ולקבל את דבריו של האמאם השיעי באיראן - אייתולה חומיני. 3. ההתנגדות היא האמצעי הנאצל ביותר למאבק בכיבוש הישראלי והיא דורשת מבנה של ג'האד (מלחמת קודש) שיציא לפועל חובה זו (Qassem 2005: 19).

במבט רטרוספקטיבי, טוען מזכ"ל חזבאללה הנוכחי חסן נצראללה, כי בתקופה היא (1982) לא עלה צורך בהגדרת מטרות פוליטיות ארוכות טווח או כאלו הקשורות בזירה הפנים לבנונית: "מדובר בשבועיים לאחר הפלישה הישראלית. מטרותנו הראשוניות אם כן, היתה להתמודד עם הכיבוש ולקיים התנגדות יעילה ומאורגנת שתביס את האויב" (נצראללה 2003 LNBC).

למרות ההקמה ב-1982 התנועה הכריזה על היווצרותה באופן רשמי רק ב-1985 - השלב בו התנועה הפכה מרעיון אידיאולוגי לארגון. ב-16 בפברואר הכריז אברהים אמין (כיום ראש המועצה הפוליטית בחזבאללה) באופן רשמי על הקמת התנועה המתבססת על "אלרסאלה אלמפתוחה" (האיגרת הפתוחה), מסמך שהכיל את החזון שהנחה את התנועה ואת האמצעים להשגת מטרותיה (Qassem 2002: 19).

דינאמיקה של זהויות

א. עידן הזהות הלא-מדינית, 1985-1991

בשנים אלו מיצבה חזבאללה את עצמה כארגון חדש בנוף הלבנוני. בשלבים הראשונים לקיומה היא התאפיינה ברמת מיסוד נמוכה: משנת הקמתה הרשמית ב-1985 ועד 1989 הנהגת התנועה נעדרה מנהיג בודד והורכבה מצוות של דמויות מפתח הכולל את: עבאס אלמסאוי, צבחי אלטופילי ואברהים אמין, שנחשבו הדוברים הרשמיים של התנועה ומקבלי ההחלטות המרכזיים. באשר לחוסר המיסוד שאפיין את התנועה בראשית דרכה, ציין אמין: "למרות שמה של התנועה "מפלגת האל", בראשית דרכנו היינו יותר ארגון (תנזים) מאשר מפלגה, כשמדברים על מפלגה לוקחים בחשבון את האליטה, ההיררכיה וההפרדה בין המפלגה לציבור... בשלבים הראשונים של התנועה הפעילים לא ידעו כלל מי הם המנהיגים" (אמין 2003 LNBC).

נסיגתו של צה"ל בין השנים 1983-1985 מרוב שטחה של לבנון שנכבש במהלך הפלישה ב-1982, הרחיבה את שטח הפעולה של התנועה והקלה על הניעות והתקשורת. תקופה זו מאופיינת

בפעילות צבאית אינטנסיבית נגד ישראל, שלימים שכונתה "מלחמת מוצבים" (שם). התנועה לקחה על עצמה את המשימה להגן על ריבונותה של לבנון, במנותק מצבא לבנון. דפוס הפעולה הצבאי של חזבאללה, שמאופיין היה בעיקר בלוחמת גרילה, משקף באופן מובהק זהות לא-מדינית. המבנה הארגוני של התנועה שיקף גם כן מבנה של שחקן לא-מדינתי, של מבנה פירמידאלי המאופיין בחשאיות (Hamzeh 2004: 45). חברי ההנהגה הקפידו לא לחשוף את תפקידם הארגוני ואת מעמדם במערכת ההיררכית. אולם הם לא יכלו לשמור על החשאיות לאורך זמן ממושך, עקב דימוי שלילי שנוצר לתנועה כארגון אנטי ממסדי שכל כולו עוסק בטרור ואלימות. במרץ 1986, כארבע שנים לאחר הקמתה, הציגה חזבאללה לראשונה את מבנה היסוד של התנועה ואת חלק מבעלי התפקידים בתנועה (שפירא 2000: 134).

התנועה החלה להגדיר את תנאי החברות בארגון ותהליך הגיוס החל לצבור תנופה בכפרים ובמחוזות השונים בלבנון. החברים ששירתו בתנועה עברו הכשרות רבות בתחומי החינוך והתרבות, וברכישת ניסיון צבאי. במחצית השנייה של שנות ה-80 החלו לקום התאגדויות נשים, ארגוני נוער, מרכזי חינוך, תרבות, בריאות, תקשורת, חקלאות ובנייה המזוהים עם ערכי הארגון ומטרותיו (Qassem 2005: 60-61).

זהות תת-מדינית

לצד הזהות הלא-מדינית של חזבאללה התקיימה לה גם זהות תת-מדינית הקשורה כאמור בהתעוררות החברתית והפוליטית של הקהילה השיעית בלבנון, כפי שתואר לעיל: זהות זו באה לידי ביטוי בתמיכה המצומצמת שהיתה לתנועה בשנים אלו והוגבלה בעיקר לקהילה השיעית. חלק מהגורמים לכך היו העימותים הפנימיים בין הסיעות בלבנון כחלק ממלחמת האזרחים ששררה בלבנון באותה תקופה.

בשנות השמונים, בלבנון שרר משבר כלכלי, מלווה באינפלציה בשער המטבע הלבנוני. חזבאללה, בסיוע איראני נדיב, החלה לבנות מערכת חינוכית, תרבותית ובריאותית כפתרון למצוקות החברתיות, הכלכליות והפוליטיות של השיעים. סיוע זה נעשה באמצעות השקעות רחבות היקף

בתשתית הכלכלית והחברתית של לבנון. איראן נטלה על עצמה לבנות מוסדות חינוך חדשים ולספק את צרכי התלמידים ברמות השונות. נדבך נוסף, שנועד לתת מענה למצוקות השיעים, נשען על שורה של ארגוני סיוע וקרנות תמיכה איראנים, שנטלו עליהם את המשימה לשמש מקור השפעה אלטרנטיבי למדינה הלבנונית. אלה פעלו בעיקר בפרברים הדרום מערביים של בירות (הדאחיה), אך גם בדרום ובאזור הבקאע. במקומות אלו התרכזו השכבות החלשות בעדה השיעית, שהיוו אוכלוסיית יעד מועדפת לאיראנים ומהן שאבה חזבאללה את כוחה (שפירא 2000: 146). אחד מארגוני הסיוע המרכזיים שהקימו האיראנים עבור האוכלוסייה השיעית בלבנון היה 'ועדת הסיוע של האמאם ח'מיני'. הועדה חילקה קצבאות קיום חודשיות, סיפקה מזון לנזקקים, מימנה טיפולים רפואיים ומימנה קידוחי מים, חפירת בארות וסלילת כבישים באזורים שיעים (Qassem 2005: 60-61).

המדינה הלבנונית התקשתה לקיים את ריבונותה בשכונת הדאחיה שבבירות. היא הפכה למעין "מדינה בתוך מדינה", ונשלטה על ידי התנועות השיעיות - אמל וחזבאללה. בחלל שנוצר הפך הסיוע האיראני לחזבאללה למנוף רב השפעה בעיצוב החברה השיעית. מעבר לסיפוק הצרכים החומריים לתושבי הדרום, שימשה חזבאללה מתווכת ובוררת בין הקבוצות השיעיות היריבות שהחליפו את המדינה הלבנונית בשמירה על הסדר הציבורי (Hamze 2004: 128).

נצראללה, הסביר כי תפקידה של חזבאללה בקיום צרכיהם הבסיסיים של תושבי הדרום נוצר מכיוון שהמדינה אינה מתפקדת במישורים הביטחוני והסוציאלי: "אנו לא מהווים תחליף למדינה, אולם כאשר המדינה נפקדת עלינו להיות נוכחים" וכן פנה בביקורתיות כלפי המדינה הלבנונית באומרו: "כאשר תהפכו למדינה, אז תדרשו מאתנו לא להיות מדינה בתוך מדינה" (נצראללה, NTV 2006).

לאיראנים כאמור תפקיד מרכזי בחיזוק הזהות התת מדינתית-שיעית של חזבאללה. האוכלוסייה השיעית, שלאורך ההיסטוריה סבלה מדיכוי וקיפוח, זכתה לראשונה לתשומת לב ולמענקים כלכליים וחברתיים ששיפרו את רמת חייה. האינטרס האיראני בחיזוק הקהילה ברור, הרעיון היה ליצור "חברה שמנגד" כשלשונו של עמנואל סיוון, אשר ממנה תצמח חברה אסלאמית בלבנון, בהובלתה של חזבאללה

(סיוון 1991: 45). בשלבים הראשונים לקיומה, חלקה חזבאללה את החזון עם איראן. אולם, בשלב מאוחר יותר, כאשר חזבאללה הצליחה להרחיב את מעגל התמיכה בה מעבר לקהילה השיעית, היא נוכחה לדעת כי חיזוק הזהות התת-מדינתית - השיעית, היה לה לרועץ ולפיכך פעלה למזעורה בתמורה לזהות כוללת יותר, חובקת לבנון.

הזהות התת-מדינתית של חזבאללה התפתחה עם הזמן והיוותה את הבסיס לזהות המדינתית שתאפיין את חזבאללה בעשור הבא. מערך השירותים של חזבאללה אשר נועד לספק את צרכי האוכלוסייה השיעית, יתפתח עם השנים לרשת מרשימה של מוסדות וארגונים הנותנים מענה לצרכי האוכלוסייה, שהינו בר השוואה למוסדות מדינתיים קלאסיים. בנוסף, התרחבות התמיכה בחזבאללה, מעבר לאוכלוסייה השיעית הפכו לשחקן משפיע במדינה הלבנונית ובמקרים רבים גם מתחרה ומאיים.

ב-1989 חזבאללה עברה תהליכי התמסדות משמעותיים במבנה הפנימי. היא יצרה מערך מנהיגותי חדש, שכלל לשכה מדינית ומועצת שורא (מועצה מייעצת). ב-11 בנובמבר בחרה מועצת השורא את צבחי אלטפילי למזכ"ל התנועה. נעים קאסם הסביר את הצורך בהתפתחות הארגונית באותן השנים: "הבנו שמספר הפעילים גדל בצורה משמעותית ולכן היה צורך במנהל שירכז את כלל הפעולות ויצור מתאם בין כל האחראים... זה היה צעד פרקטי, ביצועי" (קאסם 2003: LNBC).

זהות על-מדינתית

בנוסף למאפיינים הלא-מדינתיים של חזבאללה כארגון, והמאפיינים התת-מדינתיים, כנציגת השיעים - חזבאללה התאפיינה בראש ובראשונה בזהות על-מדינתית, בבסיסה החזון הפאן-אסלאמי, החוצה את גבולותיה הטריטוריאליים של לבנון.

עם כינונה, גיבשה חזבאללה בהשראה איראנית אידיאולוגיה פאן-אסלאמית. הרעיון היה להקים בלבנון מדינה, שתתבסס על השריעה ותהווה חלק אינטגרלי ממדינה אסלאמית חובקת עולם. בניגוד לסונה, בשיעה אין מודל לחיקוי של מדינה אסלאמית, אין לכך קדימות היסטורית. בהינתן מצב זה, נכון יהיה לתאר את המדינה הפאן-אסלאמית כאוטופיה. על פי השיעה, המדינה הפאן-אסלאמית, המשתקפת

גם במשנתה של חזבאללה, תוקם כאשר יופיע "האמאם הנעלם" - האמאם ה-12 והאחרון על פי השיעה, שנעלם בשנת 874 ועתיד לשוב בתור "מהדי", ותכיל את "אלו ההולכים בשביל הקוראן וזוכים בטוב של אללה" (צבחי אלטפילי כפי שצוטט אצל ע'ריב 2002: 45). המזכ"ל השני של התנועה, אלמוסאוי, הגדיר את המדינה האסלאמית באופן הבא: "מדובר במדינה בה לא יהיה מקום ללא מאמינים... מטרתנו היא להכשיר את הקרקע לשלטון המהדי עלי אדמות, שלטון האמת והצדק... איראן היא מקור ההשראה והסמכות שלנו" (שם). כפי שעולה מהתבטאות זו, הרפובליקה האסלאמית באיראן היא הצורה הקרובה ביותר לחזון זה, ולכן תפיסת המדינה הפאן-אסלאמית של חזבאללה נשענת על משנתו של רוחלה חומיני ועל חכמי הלכה שיעים כגון סעיד מחמד בקיר אלצאדר ומחמד חסין פצ'לאללה.

בראשית דרכה, הזהות הפאן-אסלאמית של חזבאללה היתה דומיננטית מאוד ברמה הרטורית. באותה תקופה, סירבה חזבאללה להפוך זהות זו לתת קטגוריה של לאומיות ולמזער מחשיבותה, כפי שמבטא זאת חבר מועצת התכנון של חזבאללה וחבר לשעבר בתנועת אמל האסלאמית, אלסעיד חוסין אלמוסאוי: "יש שיאמרו שאנו מוסלמים לבנונים... לא! אנחנו מוסלמים של העולם ויש לנו קשרים טובים עם מוסלמים אחרים (Kramer 1994: 27).

במסמך המכונן של התנועה שבישר על הקמתה (האיגרת הפתוחה) מודגשת הזהות הפאן-אסלאמית של התנועה באופן הבא: "מי אנו ומהי זהותנו? ...אנו בני אומת חזבאללה רואים עצמנו חלק מאומת האסלאם בעולם... על יסוד זה אנחנו בלבנון איננו מפלגה מאורגנת וסגורה ולא מסגרת פוליטית צרה, אלא אנו אומה הקשורה למוסלמים בכל רחבי העולם בקשר אידיאולוגי ופוליטי חזק שהוא האסלאם..." (יקאל 2009).

באסלאם ההפרדה בין הספירה הפוליטית לדתית פחות מקובלת, חזבאללה רואה באסלאם תוכנית מקיפה לחיים שתנחה את המדינה האסלאמית העתידית. תנועות אסלאמיות שלא שואפות להקים מדינה פאן-אסלאמית אינן לגיטימיות בעיני חזבאללה (ע'ריב 2002: 35). הנהגת התנועה הסבירה כי על מנת לממש חזון זה, כל מדינות האזור צריכות להתאחד על מנת ליצור מדינה אסלאמית

כוללת, שלבנון תהיה חלק ממנה (Al sayyid Husayan al Mussawi, quoted in Kramer 1994). הנחת היסוד של חזבאללה היתה, כי במידה ותוכנית שאפתנית זו תיכשל, תוקם בשלב הראשון מדינה אסלאמית בלבנון, בציפייה למהדי שיחיל את החוק האסלאמי על העולם כולו.

התנועה היתה מודעת לקושי שביישום יעד זה. ממחקר שנעשה ב-1992 עלה כי רק 13% מהשיעים תומכים בהקמת רפובליקה שיעית בלבנון (Harik 1996: 56). לאורך השנים, התנגדה חזבאללה לכפייה של מדינה אסלאמית על העם הלבנוני (ראו "האיגרת הפתוחה", יקאל 2009) ולכן סדר התוכנית התהפך: רק לאחר שהאסלאם יעטוף את האזור כולו תחת חסותו של האמאם ה-12 - לבנון תכפיף עצמה לחוק האסלאמי, אלא אם כן יחליטו הלבנונים לייסד מדינה אסלאמית עוד קודם (חסן אלמסאוי, כפי שצוטט אצל ע'ריב 2002: 241). התפיסה הנוכחית של המפלגה היא שדרוש קונצנזוס בקרב מרבית הלבנונים להקמת רפובליקה אסלאמית בלבנון. התנועה הבינה באותה תקופה כי תהיה זו שגיאה לכפות את רעיון המדינה האסלאמית על לבנון. מחמד חסין פצ'לאללה הוביל קו פרגמטי יותר עבור חזבאללה המכיר בקושי ליישם עיקרון זה ודורש להציג את הרפובליקה כפתרון עתידי לבעיותיה של לבנון. פצ'לאללה טען כי המאמץ האסלאמי חייב להיות מופנה לאפיקים חברתיים ותרבותיים שיניחו את היסודות לבניית חברה אסלאמית (שפירא, 2000: 128).

כיום, האומה היחידה שקיימת היא "אומת חזבאללה" (ע'ריב 2002: 87) הכוללת את אלו המתנגדים לישראל ולעצם קיומה ולהגמוניה המערבית בעיקר, ביניהם: איראן, הפלסטינים, ולבנונים שיעים. האומה האוניברסאלית הכוללת את כלל המוסלמים בשלב זה היא חסרת תועלת ומאופיינת בפאסיביות פוליטית.

כי שהניתוח מראה בהמשך, השאיפה העל-מדינתית של חזבאללה תישאר רכיב קבוע במחשבה הפוליטית והאינטלקטואלית של חזבאללה, אך זו לא תגולם בתוכנית הפוליטית ובאופן הדרגתי תצטמצם גם ברמה הרטורית. אחת הסיבות לכך היא שבשלב מסוים, הזהות הפאן-אסלאמית החריפה את המתח אל מול מדינת לבנון והעצימה מנגד את ההזדהות הקהילתית התת-מדינתית. הצהרותיו של מזכ"ל

התנועה דאז, צבחי טופילי, להקים מדינה אסלאמית בלבנון יצרו התנגדות רבה ברמה הלוקאלית והיוו את הסיבה לכך שהפופולאריות של התנועה היתה מוגבלת אז (רעד 2003 LNBC).

בראשית הקמתה של התנועה, לא התקיים מתח של ממש בין זהות מדינתית-לבנונית לבין זהות על-מדינתית אסלאמית. חזבאללה לא החזיקה בזהות מדינתית מפותחת בשלב זה והדגישה את היותה תנועה אסלאמית. היא כמעט והתעלמה מהזהות הלבנונית, מזכות קיומו של המשטר הלבנוני מעצם היותו נשלט על ידי נוצרים, והכירה באמאם ח'ומיני כמנהיגה הדתי והפוליטי.

הסכם טאיף שנחתם באוקטובר 1989, סימן את סיומה של מלחמת האזרחים שהתנהלה בין השנים 1975-1990. בינואר אותה השנה, הוקמה וועדה על ידי הליגה הערבית בראשותה של כוית, שכללה גם את סעודיה, אלג'יריה ומרוקו ותכליתה היתה לגבש פתרונות לעימות המתמשך. במסגרת הניסיון להגיע להסכמה, נפגשו מספר חברי פרלמנט לבנונים בטאיף שבסעודיה, ובאוקטובר 1989 חתמו על הסכם הפיוס. מבחינת חזבאללה ההסכם היה פשרה ולא הביא לפתרון ממשי של המשבר שארך חמש עשרה שנים. ההסכם הביא לדו-קיום זמני, גם אם לא הצליח להתמודד עם הסייעתיות בלבנון, כפי שטען נצראללה (נצראללה 2003 LNBC). משלב זה, נכנסה התנועה לעידן של פיוס פנימי והגדירה מחדש את בחירותיה הפוליטיות (שם).

במסגרת פעילותה של חזבאללה מחוץ למערכת הפוליטית הלבנונית, בתקופה שקדמה להסכם טאיף, היא לא היתה מפלגה "אנטי מערכתית" בלבד ששאפה לשנות את הסדר הממשלתי, אלא נתפסה כמפלגה מהפכנית ששאפה לשנות אותו "מחוץ למערכת". הסכם טאיף היתה נקודת המפנה בתפיסתה של חזבאללה את המדינה הלבנונית, כאשר הפכה חזבאללה מארגון לא-מדינתי מהפכני, אנטי מערכתי ו"ממתנגד מוחלט" לארגון מחאה המתנגד לממשל מתוך המערכת (ע'ריב 2002: 39).

בתקופה זו, התאפיינה חזבאללה בזהות לא-מדינתית, כארגון מתהווה עם רמת מיסוד נמוכה. זאת במקביל לזהות על-מדינתית, כארגון שצמח בהשראת המהפכה האסלאמית באיראן, ולזהות תת-מדינתית הנובעת מהזיקה ומהדאגה לרווחתה של הקהילה השיעית (ראו תרשים 4.1). התנועה נכחה

בעיקר במרחב החברתי והצבאי והחלה את דרכה במיצוב מעמדה בזירה הלבנונית ובקבלת הכרה מצד הממשל ויתר השחקנים הפועלים בה. בשלב זה, זכתה ללגיטימציה של ממש רק מהסקטור השיעי בלבנון.

ב. עידן הזהות המדינתית, 1992 - 1999

הסכם טאיף כאמור היווה את השלב הראשון בטרנספורמציה של חזבאללה מ"מתנגדת נחרצת", הפועלת מחוץ לסדר הקיים, ל"מתנגדת הפועלת מבפנים". שיאו של השינוי היה ב-1992 עם החלטת התנועה ליטול חלק בבחירות הפרלמנטאריות בלבנון. מארגון לא-מדינתי מובהק, החלה חזבאללה לפתח זהות בעלת מאפיינים מדינתיים ובכך לאתגר את המדינה הלבנונית בתוכה היא פועלת. אימוץ זהות זו הוביל בסופו של דבר להפחתה מסוימת ביתר הזהויות: הזהות התת-מדינתית השיעית צומצמה על מנת לפנות לקהל רחב יותר; הזהות הלא-מדינתית של חזבאללה כארגון התנגדות "חיצוני" הובלטה פחות ובמקומם ניסתה התנועה להציג עצמה כ"מגן לבנון" ולא כ"מגן השיעים" כבעבר; כך גם רכיבים מסוימים בזהות העל מדינתית (אלו המערערים על ריבונות המדינה הלבנונית כמו השאיפה הפאן-אסלאמית והקשרים עם איראן וסוריה) החלו להישמע פחות ופחות. למרות האמור לעיל, התנועה השכילה לשמר כל אחת מהזהויות, גם אם אלו התקיימו במינוחים נמוכים יותר בתקופה זו. הרעיון היה לצמצם את הנוכחות של זהויות אלו באופן זמני על מנת לאפשר לזהות חדשה, העלולה לעמוד במתח מסוים עם היתר, להתפתח.

ב-1991 לאחר שינוי המצב הפוליטי בלבנון, בין היתר בשל יישומו של הסכם טאיף, חזבאללה כינסה מפגש פסגה שידון מחדש בפעילות ובאמצעים של התנועה. שם נבחרה מועצת שורא חדשה, ועבאס מוסאוי נבחר למזכ"ל התנועה החדש. הסיבה למינוי היתה שאלטפילי, המזכ"ל הקודם, נתפס כמנהיג סיעתי ורדיקלי שאינו פתוח לקבוצות שאינן שיעיות בלבנון. באחד מהתבטאויותיו, רמז נצראללה לשוני הקיים בין מוסאוי לטופילי: "מוסאוי התאים לאותם תנאים ששררו באותה תקופה ואופיו היה פתוח יותר לקבוצות שונות בלבנון. אנשים משווים בין התקופה הזאת לקודמת, שטופילי היה המזכ"ל וממעיטים

מערכו, אני לא שותף לראייה הזאת. אני רואה בכך המשך טבעי לתנועה שהתנאים החדשים דרשו.
(נצראללה 2003 LNBC).

ב-16 בפברואר 1992 תקפו מסוקים של ישראל שיירת מכוניות בדרום לבנון. בתקיפה נהרגו מוסאוי, אשתו, בנו וארבעה אנשים נוספים. על מנת למנוע משבר בתנועה וכן למנוע מישראל את התחושה כי האובדן היווה מכה קשה לחזבאללה, החליטה מועצת השורא, עוד באותו הערב של ההתנקשות, למנות את המזכ"ל הבא סיד חסן נצראללה (שם).

ב-3 ביולי 1992 מזכ"ל התנועה כינס מסיבת עיתונאים והודיע על החלטת חזבאללה ליטול חלק בפעילות הפוליטית בלבנון. האירוע הפוליטי היה הבחירות הפרלמנטאריות הראשונות שהתקיימו לאחר עשרים שנה של אי יציבות פוליטית בלבנון. ההחלטה ליטול חלק בבחירות היתה אחד מצמתיה החשובים של התנועה והוחלט כי מועצת השורא, שמנתה אז שנים עשר חברים, תדון בכובד ראש בסוגיה (Qassem 2005: 187). חברה קיימו דיונים ממושכים באשר לעלות ולתועלת שבהשתתפות. הוויכוח שהתנהל בתנועה לגבי ההשלכות של ההשתתפות עסק בעיקר במחיר אותו תצטרך התנועה לשלם ובוויתורים העתידיים שעלולים להיעשות כתוצאה מההשתתפות, בעיקר כאלו הנוגעים לפעולות ההתנגדות, לשון אחרת, לזהות הלא-מדינתית של חזבאללה. ויכוח זה משקף את המתח שהחל להיווצר, כעת באופן בולט יותר, בין רצונה של חזבאללה להחזיק בזהויות השונות באופן סימולטאני.

מעבר לספקות שליוו את ההחלטה באם להשתתף בבחירות, הקושי המרכזי של חלק מחברי התנועה היה להכיר במשטר הנוכחי שנתפס כמושחת. לאור המחויבות האינהרנטית של חזבאללה לאיראן, ביקשה הראשונה מהמנהיג, איתללה ח'מנאי, חוות דעת הלכתית לגבי השתתפות בבחירות לפרלמנט הלבנוני. האחרון העניק התר הלכתי - "פתוא" שהעניקה הכשר להנהגת חזבאללה להשתלב בחיים הפרלמנטרים בלבנון (שפירא 2000: 185). את המתח שליווה את תהליך קבלת ההחלטה פתרה חזבאללה באופן הבא: "השתתפות בבחירות הפרלמנטאריות היא ביטוי לקבלת הסדר הפוליטי הקיים. יחד עם זאת היא אינה מייצגת התחייבות לשמר את הסדר הזה כפי שהוא... ההשתתפות בפרלמנט

מתירה לקבל או לדחות את העמדות הקיימות... הצעות לשינוי יכולות להעלות ברמה המידית" (Qassem 2005: 189).

התנועה פירשה את ההשתתפות כצעד שיאפשר לה לבצע שינויים בתוך המסגרת הפורמאלית ולאפשר לה נגישות רחבה יותר לציבור. מלבד זאת, היא הניחה שברגע שלחזבאללה יהיו נציגים בפרלמנט כל רעיון ההתנגדות יהפוך לגיטימי יותר וישתלב בסדר הקיים. הנוכחות הפוליטית תאפשר למפלגה לשכנע את הרוב הלבנוני בהיגיון ההתנגדות וכך לזכות בלגיטימציה בינלאומית כתנועה המייצגת "זרם עממי" בניגוד לזרם זר הכופה עצמו: "ההשתתפות בבחירות שירתה צורך מסוים, התנועה תרוויח מההשתתפות היות והיא אפשרה לה להיפתח לסביבות אחרות. היה דימוי שגוי על התנועה אותו צריך היה לתקן. מלבד זאת, רצינו להפיץ את הערכים בהם אנו מאמינים" (רעד 2003: LNBC).

חזבאללה השכילה להבין כי אם היא, כארגון התנגדות, תשים את כובד משקלה על הזהות הלא-מדינתית ותגביל עצמה להיבט הצבאי היא תאבד מהרלוונטיות ומהיכולת להצדיק קיומה לכשישראל תיסוג מלבנון.

על רקע זה השתלבה חזבאללה במערכת הבחירות לפרלמנט. היא הקימה חזית בשם "כותלת אלופא ללמוקאומה" (גוש הנאמנות להתנגדות), בראשה עמד אברהים אמין. המחויבות הפוליטית המדינתית אפשרה לה להצדיק את קיומה באופן רחב יותר (סובלמן 2003: 27).

בבחירות שהתקיימו ב-23 ביולי 1992 הצליחה חזבאללה להשיג שמונה מתוך 128 מושבים של בית הנבחרים הלבנוני, שכלל ייצוג בבקאע, בדרום לבנון, בבירות ובפרבריה הדרומיים. התנועה יצרה ברית עם שנים עשר חברי פרלמנט: שמונה שיעים, שני סונים, יווני קתולי ונוצרי מארוני-אלו חלקו חזון משותף עם חזבאללה (ע'ריב 2002: 20).

בשלב שלאחר הבחירות, חזבאללה עשתה שימוש במונחים של "אופוזיציה בונה", כזו המבקרת את המשטר באופן מבוקר ואחראי, לעומת "אופוזיציה משבשת" שפוגעת בפעילות הממשלה בשל העוינות כלפיה (שם, 21). המעבר מתנועת התנגדות צרה, שהלגיטימיות שלה מוטלת בספק ומבנה

הארגוני אינו מפותח במיוחד- לתנועה חברתית רחבה בעלת נוכחות ואג'נדה פוליטית - מהווה את ראשית התפתחותה של זהות בעלת מאפיינים מדינתיים המתקיימים, באופן פרדוקסאלי לכאורה, לצד אלו הלא-מדינתיים.

ההשתתפות הפוליטית, המאבק מול ישראל והשאיפה לגייס תמיכה ציבורית בלבנון חייבו את התנועה לצמצם את משקלם, אם לא באופן רעיוני או מעשי אז לפחות ברמה הרטורית, של שני רכיבים מרכזיים באופייה: האוניברסאליות האסלאמית, היא הזהות על מדינתיות והשיוך השיעי – הוא הזהות התת-מדינתית, זאת במקביל להבלטת השיוך המדינתי הלבנוני. הריחוק מ"הקצוות" והקרבה לאמצע המדינתי נובע מרצונה של התנועה להשיג לגיטימציה עממית חוצת סקטורים בלבנון. תוך מודעות לדימוי הבעייתי כ"שליחה" של איראן וסוריה בלבנון, החלה חזבאללה לפעול לחיזוק הזהות הלאומית פנימית.

ההחלטה ליטול חלק במערכת הפוליטית בלבנון, משקפת מצב אחד מיני רבים בו התנועה מחליטה, באופן זמני, להעתיק משקל לזהות אחת, תוך מודעות למחיר אותו עליה לשלם בצמצום זהויות אחרות, אשר עלולות לעמוד במתח עמה. כפי שיוצג בהמשך, חזבאללה כשחקן היברידי, שואפת לשמר את יתר הזהויות ולכן לכשתזהה את העיתוי המתאים היא תעצים מחדש זהויות מוחלשות. התרשים הבא (3.2) מתאר דינאמיקה זו.

תרשים 3.2 דינאמיקה של זהויות משתנות בנוגע להחלטה להשתתף בבחירות הפרלמנטאריות בלבנון 1992:

סממן מרכזי נוסף בזהות ה"מדינית" של חזבאללה, החוצה את הנוכחות הפוליטית, הוא פעילותה במרחב הסוציאלי והחינוכי המקיף שהקימה חזבאללה בלבנון. אין זה מקרי שהסוציולוג הלבנוני ודאח שרארה, העניק את השם "מדינת חזבאללה" לספרו העוסק בתנועה (שרארה, 1996). חזבאללה הציעה פתרונות למצוקות החברתיות, הכלכליות והפוליטיות של תושבי לבנון (בשלב הראשון בעיקר לשיעים, אך בהמשך גם לסונים). במוקד התוכנית שהכוונה על ידי איראן עמדו ארבעה מכלולים משולבים: חינוך ותרבות, בריאות, כלכלה וכוח צבאי. מערכת החינוך של חזבאללה, שהחלה בראשית שנות השמונים במסגדים כללה בתי ילדים, בתי ספר יסודיים ותיכונים ללימודי דת ולמקצועות הטכניים, מכללות דתיות ובתי מדרש למורים. בשנים אלו הקימה חזבאללה מוסדות נוספים שענו על צרכי התנועה. מבין הבולטים בהם הוא "מוסד השהיד" אשר מעניק סיוע כלכלי למשפחות השהידים והפצועים. מוסד מרכזי אחר הוא ג'האד אלבנא (מוסד הבנייה) שכלל שבע מחלקות: מחלקת בינוי שעסקה בבנייה ובשיפוץ בתים, בניית מסגדים, בתי ספר ותחזוקת רשת החשמל; מחלקת מים, שחפרה בארות, בנתה מאגרי

מים ורשתות השקיה; מחלקת כבישים, שסללה כבישים חדשים ותחזקה קיימים; מחלקה חקלאית, שסיפקה ציוד חקלאי והדרכה חקלאית; מחלקה תעשייתית, שנתנה שירותי תחזוקה לציוד חקלאי ולמכונות; מחלקה לאיכות הסביבה, שעסקה בסילוק אשפה ופסולת, תחזוקת רשת הביוב ושיפור איכות הסביבה ומחלקה טכנית, שעסקה בביצוע ובתכנון הנדסי (אלעהד 1988: 30). תיאור מרשים זה מעורר את השאלה שהועלתה בתחילת הפרק ובה מחקר זה עוסק: מהי חזבאללה? מבט חטוף ברשימת הנושאים בהם טיפלה חזבאללה מספיק על מנת להבין כי אין זה יהיה מדויק לתארה כשחקן לא-מדינתי בצורת ארגון או תנועה. כעשור לאחר שהוקמה הפכה חזבאללה לגוף הממלא תפקידים הנמצאים בדרך כלל בתחום אחריותה של המדינה.

בשלב זה, חזבאללה השכילה להבין כי עליה לנסות לשלב בין כלל מרכיבי הזהויות המאפיינות אותה ולהציג עצמה כתנועה ייחודית של "התנגדות אסלאמית, לבנונית ופאן-ערבית" הנלחמת עבור כלל הערבים והמוסלמים. בהקשר זה, טען נצראללה שכפי שאדם יכול להיות נוצרי, קומוניסט או להחזיק באמונה אחרת אינו עומד בסתירה לזהותו הלבנונית, כך גם הזהות האסלאמית של חזבאללה ונאמנותה לחכמי ההלכה השיעים (וילאת אלפקיה) אינה מפחיתה את חשיבותה של הזהות הלבנונית והפטריוטיות (ע'ריב 2002: 91). לעומת זאת, שפירא במחקרו, בחר לתאר את דינאמיקה זו באופן בו זהות אחת באה על חשבון זהות שנייה: "מצע הבחירות של חזבאללה ממאי 1992 והמסמך המדיני שאושר בוועידה השלישית של התנועה, כשנה לאחר מכן, שיקפו את התמורה שעברה האידיאולוגיה של חזבאללה מאז גובשה לראשונה במצעה ב-1985. ביסודם ביטאו השינויים האידיאולוגיים, מאוויים ושאיופות של תנועה שראשה ורגליה במציאות הלבנונית... להט ההשתייכות הפאן-אסלאמית למדינה חובקת עולם, שמרכזת באיראן, עומעם משהו" (שפירא 2000: 187).

היעד האידיאולוגי הראשון במעלה של חזבאללה- הקמת שלטון אסלאמי בלבנון, לא אוזכר בשמו המפורש, הוא הפך מיעד פוליטי לחזון רחוק. נראה כי בתקופה זו חזבאללה הצליחה ליישב בין הלאומיות הלבנונית- הזהות המדינתית, לחזון האסלאמי-העל מדינתי כאשר את הראשונה היא משייכת לתחום האינטלקטואלי והשני לזירה הפוליטית.

באשר ל"נוכחות" של חזבאללה, באותה תקופה ניסתה התנועה להעצים את פעילותה הצבאית, לצד פעילותה בספירה החברתית והפוליטית. ההתנגדות אימצה שיטות לחימה חדשות שקשורות בשימת מארבים, מטעני חבלה ובשימוש בטיילים מונחים. רצף התקפות של חזבאללה נגד צה"ל ויישובי הצפון, בעיקר באמצעות ירי קטיושות הוביל את מקבלי ההחלטות הישראלים לצאת למבצע צבאי, ביולי 1993 שכונה "דין וחשבון". מהלך צבאי זה נמשך שבעה ימים, וגרר גל של מאות אלפי פליטים לבנונים. בסופו של המבצע הגיעו הצדדים הלוחמים להפסקת אש ולהסכם הבנות בין ישראל ללבנון.

באותה שנה קיימה חזבאללה כינוס פנימי כדי לדון מחדש ברעיונות התנועה ומטרותיה. הנושאים המרכזיים שעלו בכינוס היו המשך המאמץ הצבאי וההתנגדות החד משמעית של חזבאללה לכל מו"מ עם ישראל. הלך רוח זה החריף את חילוקי הדעות הפוליטיים הפנימיים בלבנון, הבליט מחדש את הזהות הלא-מדינתית של חזבאללה ובתוך כך פגע גם בלגיטימציה הפנימית ממנה נהנתה יחסית. התנועה התנגדה נחרצות להסכמי אוסלו שנחתמו בספטמבר 1993 והחליטה לצאת בקמפיין נגד, המתמקד בגינוי כל הסכם עם ישראל. עמדה זו הובילה לעימות פנימי אלים בין חזבאללה לצבא דרום לבנון. יחד עם זאת חזבאללה הבינה כי עליה לרסן עצמה ולשים מחדש את הדגש על המאמץ הצבאי אל מול צה"ל (נצראללה 2003 LNBC).

ב-1995 התכנסה מועצת השורא לדון בתפיסת עולמה של התנועה ובהתאמתה למציאות המשתנה. מפגש זה ואחרים ממחיש את התודעה הפרשנית בה ניחנה התנועה. גם בתקופה מוקדמת זו, חזבאללה קיימה הערכות מצב מחודשות בנוגע ליתרונות הנגזרים מהאסטרטגיה לפיה פעלה, ושינתה במידת הצורך את כיוון הפעולה. המועצה החליטה לרסן עמדותיה ולהדק את הקשרים עם הממשל וההנהגה הלבנונית. הוחלט להגביר את המגעים הפוליטיים עם כל גורמי הכוח.

לאחר הכינוס, חזבאללה חוותה משבר פנימי שהסתיים בעזיבתו של המזכ"ל, אלטפילי, ובהקימו את תנועת "מהפכת הרעבים" (שם). פרישתו של אלטפילי נבעה ממחאתו החריפה כלפי תנועה והאשמתה

בסטייה ממצעה האידיאולוגי וממורשתו המהפכנית של ח'ומיני. אלטפילי האשים את חזבאללה בזניחת הזהות העל מדינתית - הפאן-אסלאמית - לטובת הזהות המדינתית לבנונית.

חזבאללה שאפה אמנם לחזק את הקשרים עם המדינה הלבנונית אך שמרה על מחויבותה הצבאית ונאמנותה לפרויקט ההתנגדות. אחד הביטויים לכך היה הקמת "מועצת הג'האד" (1995), הגוף שריכז תחתיו את כלל היחידות הביטחוניות והצבאיות (שם).

בבחירות הפרלמנטאריות בלבנון שהתקיימו בשנת 1996, הצליחה חזבאללה לשמור על רוב נציגיה בפרלמנט למעט באזור בירות ובהר הלבנון (עשרה מושבים מתוך 128 לעומת שנים עשר מושבים בבחירות של 1992). גם בשנה זו שמרה התנועה על נוכחותה הצבאית ובכך פעלה תחת שתי זהויות מתחרות - הזהות המדינתית והזהות הלא-מדינתית. ואכן בשנים אלו הפעילות הצבאית נגד ישראל צברה תאוצה. ישראל החליטה להגיב במבצע צבאי שהחל ב-11 באפריל 1996 ונמשך כששה עשר ימים. המבצע כונה "ענבי זעם". המענה המרכזי של חזבאללה היה ירי אינטנסיבי של קטיושות במהלך כל המבצע. אירוע זה הסתיים עם "הבנות אפריל"- הסכם שיצר משוואה חדשה בין ישראל ללבנון האוסר על שני הצדדים לפגוע באזרחים. ההסכם הועיל לחזבאללה, שבשנים אלו (בין היתר כתוצאה מהיותה שחקן פוליטי הנדרש ללגיטימציה) שאפה להגן על תושבי לבנון ולא רק על האוכלוסייה השיעית כבעבר. כעת, היה לחזבאללה מרחב פעולה לפגוע בצה"ל באזור רצועת הביטחון, מבלי לחשוש מתגובת נקם מצד ישראל נגד האוכלוסייה (שם).

ב-1997 צעדה חזבאללה צעד נוסף בהשתלבות בחיים הפוליטיים של המדינה הלבנונית ופרסמה מסמך מדיני שהוכן לצורך שיתוף הפעולה בין חזבאללה לבין המפלגות הלבנוניות. המסמך קבע כי "יש לחזק את האחדות הלאומית על ידי גיבוש זהות לאומית שתתבסס על הצביון הערבי תוך הכרה בגיוון הדתי והתרבותי של לבנון" (שפירא 2000: 191).

את המתח בין הזהות המדינתית, שהפכה דומיננטית בשנים אלו, לבין המחויבות הבלתי מעורערת של חזבאללה לפרויקט ההתנגדות (היא הזהות הלא-מדינתית) הצליחה התנועה ליישב באופן יצירתי אך

מתבקש, באמצעות שילוב בין שתי זהויות אלו והלאמת המאבק, קרי הפיכתו לפרויקט כלל לבנוני שחזבאללה תעמוד בראשו. בנובמבר 1997 הודיע נצראללה על הקמת "הפלוגות הלבנוניות להתנגדות לכיבוש הישראלי" (אלסראיא אללבנאניה למוקאומת אלאחתלא אלסראילי). מבחינת נצראללה, המטרה היתה לייצר מסגרת אשר תאפשר לכל לבנוני המבקש להשתתף בפעילות ההתנגדות להילחם, מבלי להתחשב בדתו, עדתו או דרכו הרעיונית והמדינית. הרעיון היווה פתרון יעיל למתח בין המדינה לארגון, שלא אחת הואשם בחתירה תחתיה, ושירת במידה רבה את שני הצדדים:

"מצידה של חזבאללה, ההתנגדות תזכה לתמיכה מדינית מצד הממשל וכן למשאבים הנדרשים למאבק. היא זו שתמשיך להובילו אך כעת באמצעות לגיטימציה רחבה יותר. מבחינת המדינה הלבנונית, האיום החתרני יפחת וזו תוכל להשפיע במידה מסוימת על כיוון המאבק. יתרה מכך, התרת המאבק בידיה של חזבאללה יסיר מהמדינה אחריות הן מול ישראל והן מול הקהילה הבינלאומית, כפי שנצראללה היטיב לנסח: "פעילות כזו [התערבות בעשייה צבאית] עלולה לחשוף את המדינה ללחצים גדולים מאוד, לפגוע באפקטיביות של ההתנגדות, היות וזו תושפע מהלחצים המדיניים של הממשלה והמדינה הלבנונית" (נצראללה, נור 1997).

ביטוי בולט ל"הלאמת ההתנגדות" היה ב-1999 כאשר נשיא לבנון, אמיל לחוד, העניק לנצראללה אות ניצחון, בעקבות פעילותה המוצלחת של חזבאללה נגד ישראל (שפירא 2000: 203).

יכולת התמרון של חזבאללה בין זהויותיה השונות והפרגמטיזם שאפיין אותה, השתקפו גם בתוכניות ובקמפיין שניהלה לבחירות המוניציפאליות שהתקיימו בקיץ 1998. מצעה התבסס על היבטים כלכליים וחברתיים, תוך דגש על פעילותה האינטנסיבית בתחומים אלו לאורך השנים, ומועמדיה הוצגו על בסיס לא סקטוריאלי. התנועה שמה דגש על תוכניות מעשיות ופחות עסקה בהיבטים ובהצהרות אידיאולוגיות (Hamze 2004: 127).

בסתיו 1998 ערכה התנועה כינוס נוסף במסגרתו הוחלט כי עליה לשכלל את המבנה הארגוני שלה, לאור המספר הגדל של תומכיה והרצון להרחיב את קהל היעד שלה. באותה שנה, ביססה

חזבאללה את נוכחותה בספירה הציבורית והחברתית - במוסדות החינוך, באיגודים, מועדוני ספורט, תנועות נשים ועוד (נצראללה 2003: LNBC).

בהתבטאות מעניינת אחרת הקביל נצראללה בין ההתפתחות הארגונית של חזבאללה לבין הצורך להיות רלוונטי ולהסתגל לנסיבות המשתנות. ריבוי הזהויות של התנועה שנידון בפרק, חייב אותה לבצע שינויים ארגוניים אשר יתנו מענה למחויבויות השונות אותן לקחה על עצמה התנועה: "יש לנו זרוע צבאית וחברתית ולאחרונה גם פוליטית ולכן יש השלכות על התפתחות המבנה הארגוני... התהליך הארגוני לא היה קבוע, אלא גמיש, בדיוק כמו מכונית - אתה משתמש בה כל עוד היא נוסעת, כשזו אינה מסוגלת לקחת אותך למקום חפץ עליך לתקנה או להחליפה בחדשה. התהליך הארגוני שלנו לא היה בלתי הפיך ולכן היתה חשיבות להעריכו מחדש ולפתחו במידת הצורך. זו תכונה שתמיד חיבבתי בחזבאללה. אינני מאמין במערכת ארגונית קבועה" (שם).

תקופה מכוונת זו ממחישה את התגבשותן של זהויות חדשות לצד זהויות קיימות. בניגוד לחוקרים שונים הרואים בדינאמיקה הזו - דינאמיקה של זהויות מתחלפות (כשזהות חדשה מבטלת זהות קודמת) מחקר זה מבקש להציע תיאור א-ליניארי של המציאות. כך למשל, מתאר שפירא את מחצית שנות התשעים, כתקופה שבמהלכה התחוללה תפנית משמעותית באידיאולוגיה של חזבאללה: "מונחים כלומיות, ערביות והכרה במדינה החליפו את הטרמינולוגיה האסלאמית של לבנון- ארץ האסלאם... חזבאללה החלה להדגיש את הצורך בהשתלבות בשלטון לצורך ביטול העדתיות, במקום חתירה לחיסול המשטר...". שפירא מזהה אפוא את צמיחתה של זהות מדינתית לבנונית כמבטלת את הזהות הפאן-אסלאמית. מחקר זה מציע הסתכלות אחרת לפיה אין כאן משום "משחק סכום אפס" כאשר זהות אחת צומחת על חשבון השנייה וזו מתבטלת כליל, אלא עניין של מינונים שתלוי בצרכי השעה ובקהל היעד אליו פונה חזבאללה ברגע נתון. הנהגת הארגון עשויה להעלות מחדש את שאיפותיה הפאן-אסלאמיות, על אף נוכחותה החזקה של הזהות המדינתית, כאשר תזהה צורך בכך.

ג. העידן ההיברידי, 2000-2010

"אין לנו שום בעיה או עכבה לתאר את מה שאירע - יהיה זה התפתחות או שינוי, אם תרצו. זה טבעי. אנשים מתפתחים. העולם כולו השתנה ב-24 שנים האחרונות" (נצראללה, במסיבת עיתונאים לאחר הקראת המניפסט הפוליטי 30/11/2009)

לאחר פעילות של שמונה שנים בזירה הפוליטית בלבנון, חשה התנועה מידה של יציבות והתירה לעצמה להבליט את יתר הזהויות שצומצמו, הן ברמה ההצהרתית והן ברמה המעשית. אחד הביטויים לכך היתה הבלטת הזהות הלא-מדינית, ובתוך כך העצמת נוכחותה הצבאית עצמאית של חזבאללה.

בתחילת שנות ה-2000 חזבאללה הצליחה לייצר לעצמה מוניטין של ארגון צבאי יעיל וצברה הישגים צבאיים משמעותיים אל מול צה"ל. נרטיב הניצחון אותו ניסתה התנועה לשדר לאורך השנים קיבל תוקף של ממש בנסיגת צה"ל מלבנון ב-21 במאי אותה שנה.

הנסיגה הייתה ליום חג עבור חזבאללה ודובריה מיהרו להציגה כמפנה וכניצחון דרמטי והיסטורי במאבק שמנהלים הערבים בישראל. בשבועות שקדמו לנסיגת צה"ל מדרום לבנון ובתקופה שאחריה הפכה התנועה לסמל ולמושא להערצה עבור המונים ברחבי העולם הערבי והמוסלמי. היא נתפסה כמי שבצעה את הבלתי אפשרי – גירוש משפיל של צה"ל מדרום לבנון, בלא שישראל קיבלה תמורה כלשהי עבור נסיגתה. העובדה שהישג זה ארע דווקא באחד מרגעי המצוקה והשפל, בהם היה מצוי העולם המוסלמי, רק העצימה תחושה זו של ניצחון והגבירה את התמיכה הציבורית בתנועה. חזבאללה, המודעת היטב לחשיבותה של הזירה התקשורתית כאמצעי לעיצוב דעת קהל, יצאה ברצף התבטאויות ונאומים הרואים בנסיגה תוצר ישיר של הצלחותיה הצבאיות. עמדה זו השתקפה ביתר שאת בנאום המפורסם - נאום "קורי העכביש" (خطاب بيت العنكبوت), שנשא מזכ"ל חזבאללה ב-26 במאי 2000 בעיירה בנת ג'ביל, במהלך חגיגות הניצחון של חזבאללה שלאחר הנסיגה (נצראללה 2000).

הנאום עסק באופן עקיף בריבוי הזהויות של חזבאללה ובמתחים העלולים להיווצר כתוצאה מהמפגש ביניהן. נצראללה ראה באירוע זה, הזדמנות ליצור קוהרנטיות בין כלל המחויבויות שיש לתנועה וליישבן אל מול המטרה המשותפת של המגזרים השונים בלבנון קרי, שמירה על ביטחונה של לבנון. נצראללה

המשיך במגמת "הלאמת ההתנגדות", אותה החל במחצית השנייה של שנות התשעים, ואף ניסה להציגה כמאבק של העולם הערבי והמוסלמי: "זהו ניצחון היסטורי... מדובר בשינוי קונספציה, ברעיונות, בערכים, ברגשות של הלבנונים, הפלסטינים, העולם הערבי והאסלאמי... כלל הכוחות: ההתנגדות, צבא לבנון וגורמים אסלאמיים התאחדו כדי להילחם באויב... תודות להתנגדות, לצבא, למדינה, לאמאם ח'ומיני שהובילו לניצחון ההיסטורי הזה ולתבוסת ישראל (שם).

כשענני השמחה מהנסיגה הישראלית התפוגגו, צץ מחדש המתח הבלתי נמנע בין הזהויות. חזבאללה ניצבה בפני צורך להצדיק את עצם קיומה, כעת שמטרתה לסלק את הנוכחות הישראלית הושגה. ראש המועצה המבצעת, השאם צפי א-דין, הסביר כי: "מההיכרות שלנו עם ישראל, אנו יודעים שהנסיגה היא לא סיבה מספיק טובה לסיים את ההתנגדות. אנחנו צריכים ללמוד את המשמעות של הנסיגה הזאת, את השלכותיה. ישנם עדיין שטחים בלבנון תחת כיבוש. הנסיגה התפרסמה כנסיגה מלאה מלבנון אך זוהי שגיאה, מעבר לכך יש לנו עוד אסירים ששבויים בישראל, וכן עדיין נשקפת סכנה באזור מצד ישראל ולכן זו טעות לחשוב שהנסיגה מבשרת על סופה של ההתנגדות" (צפי אלדין 2003 LNBC).

אחד הביטויים הראשונים למתח, היה במחלוקת שנוצרה בין חזבאללה לבין הצבא הלבנוני לגבי הצבת הכוחות על הגבול בין שתי המדינות. הצבא הלבנוני מצידו רצה להשיב את השליטה על הגבול לידי. נצראללה לעומת זאת לא היה מוכן עדיין לוותר על תפקידה של התנועה כמובילת ההתנגדות ושאף לשמר את השליטה הצבאית בידי. הוא ניסה להצדיק את הנוכחות של לוחמי חזבאללה בגבול כחיונית וכפתרון היחידי להתמודדות מול ישראל:

"העמדה של חזבאללה היא שהצבא הלבנוני לא יעמוד במשימה וכי חיילי ההתנגדות הם שצריכים להיות על הגבול. כשאתה מציב צבא מול צבא ישנן שתי אפשרויות: במידה וצה"ל יפלוש ללבנון הצבא הלבנוני יילחם או שיבחר לא להילחם. אם הוא לא יילחם הוא לא יעמוד במשימה. אם הוא יילחם מה יהיה? אין ברשותו חיל אוויר, אין לו נ"מ לכיסוי האווירי ויכולת ההגנה שלו על חילות היבשה מוגבלת. הצבא הלבנוני הוא צבא קלאסי, לא כמו ההתנגדות. יש לו יחידות ארטילריות, טנקים, ותוך כמה שעות של עימות חיל האוויר הישראלי יכול להרוס את כל המתקנים הצבאיים. בכנות, אם אני שולח את החיילים הלבנונים

לעמוד בגבול אני שולח אותם למותם. אז מדוע ההתנגדות היא אלטרנטיבה? זה טמון ביכולת ובטקטיקה שלה, היא נלחמת לוחמת גרילה. הלוחמים מכירים את השטח, הגבעות, העמקים, ההרים, המערות... ההתנגדות לא בנויה מיחידות, גדודים ומחלקות ולכן ההתנגדות היא התצורה המתאימה ביותר להתמודדות עם עימות מסוג כזה והיא היחידה המסוגלת ליצור מאזן אימה בדרום – זה לא יושג עם צבא לבנון. במידה וישראל תתקוף תושבים בדרום הצבא הלבנוני לא יירה קטיושות על יישובי הצפון, ההתנגדות כן!... ולכן אנו רואים בזה אינטרס לאומי, לבנוני..." (נצראללה 2003: LNBC).

התנועה הבינה כי בפניה ניצבות שתי אפשרויות: כעת שתפקידה הצבאי הסתיים לכאורה, עליה לטשטש את הזהות הלא מדינתית ולהדגיש נוכחותה בספירות פעילות נוספות (פוליטית, חברתית) המייצגות זהויות אחרות. לחלופין, יכלה התנועה דווקא להבליט את הזהות הלא מדינתית ולהמשיך לרכוב על גל הישגיה והצלחותיה הצבאיים. חזבאללה, גם במקרה זה, בחרה בשתי האפשרויות יחד, ראשית היא העצימה את זהותה הלא-מדינתית, תוך הבלטת הישגיה, ובמקביל פעלה במישור החברתי, כלפי האוכלוסייה השיעית וכלל האוכלוסייה בלבנון. הבחירות הפרלמנטאריות שהתקיימו באוגוסט 2000 היו הצלחה עבור חזבאללה שהצליחה לשמור על מושביה בפרלמנט ואף להשיב כמה מהמושבים שאיבדה בבחירות ב-1996 בבירות ובהר הלבנון. הגורם המרכזי להצלחתה היה שחרורה של דרום לבנון, אירוע שהעניק לחזבאללה מעמד הרואי כארגון שהקריב את אנשיו במאבק נגד הכיבוש הישראלי.

הבחירות לרשויות המקומיות שנערכו במאי-יוני 2004 הראו פעם נוספת כי חזבאללה היא שחקן פוליטי פרגמאטי בעל כוח פוליטי דומיננטי בקרב הקהילה השיעית. חזבאללה לא רק הביסה את אמל בפרבריה הדרומיים של ביירות ובבקאע, אלא זכתה ליתרון גם בבחירות בדרום לבנון ובנבטיה. מעבר לפעילות החברתית הענפה של חזבאללה בלבנון, הגורם המרכזי שהוביל לזכייתה היה הזיכרון של הנסיגה הישראלית מדרום לבנון, לחימתה הבלתי פוסקת בצה"ל בחוות שבעא והצלחתה להביא לשחרור אסירים לבנונים מבתי הכלא הישראלי (Hamzeh 2004: 131-135).

כל עוד נכחו הסורים בלבנון הם דאגו שהממשלות השונות יעניקו לגיטימציה לחזבאללה להחזיק בנשקה ולהגן על לבנון מפני ישראל. שינוי במצב הזה חל בהדרגה החל מסוף 2004 בשל מספר אירועים שלחזבאללה לא הייתה שליטה עליהם: האירוע המרכזי היה קבלת החלטה 1559 על ידי מועצת

הביטחון שקראה לפירוק המיליציות (בראשן חזבאללה) בספטמבר 2004. האירוע השני היה רצח ראש הממשלה הקודם, רפיק חרירי בפברואר 2005, שעורר הדים בינלאומיים ולחץ פנימי לגרש את הכוחות הסורים מלבנון, שנתפסו כאחראים לחיסולו. ב-14 במרץ, באירוע המכונה "מהפכת הארזים", צעדו למעלה ממיליון אזרחים לבנונים למרכז בירות בתביעה לגרש את הכוחות הצבאיים הסורים משטח לבנון. אירוע זה הביא להתגבשותו של זרם ה-14 במרץ המורכב ממפלגות הדוגלות בריבונות לבנון, שהפך ליריב הפוליטי המרכזי של חזבאללה. "מהפכת הארזים" הסתיימה בנסיגת סוריה מאדמות לבנון באפריל 2005 (זיסר 2009: 52). הקשרים עם סוריה ואיראן עומדים כאמור במרכזה של הזהות העל מדינתית של חזבאללה. מותו של אסד האב ביוני 2002 השפיע במידה רבה על התנועה והחלטותיה וכן גירוש הכוחות הסורים מלבנון איימו להחליש את מעמדה במדינה. יחד עם זאת, מבט מעמיק יותר באירועים אלו חושף כי בעיתוי הנוכחי, הם אפשרו לחזבאללה לחזק את זהותה המדינית, כעת שהזהות העל מדינתית (המבוססת גם על קשריה עם סוריה) נחלשה.

עוצמתה של חזבאללה כבר הייתה עובדה ידועה במציאות הלבנונית. את פרק הזמן, מנסיגת צה"ל מלבנון במאי 2000 ועד מלחמת לבנון השנייה ביולי 2006, ניצלה חזבאללה לביסוס עוצמתה הצבאית והפוליטית. בשל המאפיינים הייחודיים של הפוליטיקה הלבנונית, המבוססת על מערכת של איזונים, פשרות, בריתות פנימיות וחסויות של פטרונים חיצוניים, אין היא היתה באמת מסוגלת להגביל את כוחה של חזבאללה - בין אם באמצעות התאחדות פוליטית נגדה ובין אם באמצעות התייבבות שלטונית אוכפת, מבלי לחולל זעזוע פנימי שיפגע ביציבות המדינה (ברקוביץ 2007: 32). כך הצליחה התנועה לשמור על התמיכה בה. מסקר שנערך בלבנון בשלהי 2005, בקרב הציבור השיעי, עלה כי 80% מן הנשאלים תמכו במידה זו או אחרת באי פירוקה של חזבאללה מנשקה ו-70% הסכימו במידה זו או אחרת כי חזבאללה צריכה להתעצם (Haddad 2005: 327).

לאחר הבחירות הפרלמנטאריות שהתקיימו במאי-יוני 2005, במהלכן זכתה חזבאללה ב-14 מושבים בפרלמנט, מינתה התנועה לראשונה שני שרים מטעמה בממשלה בראשות פואד סניורה-מחמד פניש וטראד חמאדה. פניש, שמונה לשר האנרגיה והמים דאג גם הוא להסדיר את המתח בין הזהות

הלא-מדינתית לזו המדינתית (שביטוייה המרכזיים הם תנועת התנגדות ושחקן פוליטי ממשלתי): "אנחנו כוח פוליטי שנבחר בבחירות תחת דגל ההתנגדות והגנת לבנון ולכך קיבלנו תמיכה עממית עצומה. ההתנגדות של חזבאללה אינה סותרת בשום אופן את תפקידה הפוליטי. אם ההצטרפות לממשלה ולפרלמנט הינה חובה לאומית, אזי כך גם ההגנה על המדינה" (Gulf Times 2005).

בניגוד להווייתו ההיברידית של חזבאללה, המדינה הלבנונית מתקשה להסתגל למצב בו מתקיימות זהויות ומחויבויות סותרות, בעיקר כשאלו מאיימות על היציבות המדינתית. בשלב בו חזבאללה הכריזה על עצמה כשחקן פוליטי הפועל מתוך המערכת, היה נראה זה טבעי לגורמים המדינתיים והבינלאומיים לדרוש מחזבאללה "להיפטר" מהנוכחות הצבאית המתקיימת מחוץ לסדר המדיני ונתפסת כחתרנית כלפיו. רצף האירועים בין השנים 2004-2006 היו בבחינת ניסיון של המדינה "למסד" את חזבאללה ולהשיל ממנה את הזהות שסותרת את היותה שחקן פוליטי האמור לפעול בשיתוף פעולה עם המערכת.

חזבאללה כשחקן היברידי פעלה (הפעם באופן לגיטימי, גם אם דרסטי) על מנת לשמר את ריבוי זהויותיה ובאופן קונקרטי יותר, על מנת לסכל את האפשרות שסוגיית פירוקה מנשק תצבור תאוצה. מבין הצעדים שנקטה, היא קיימה הפגנות רחוב המוניות, השתתפה בבחירות לפרלמנט ולקחה חלק בדיוני "הדיאלוג הלאומי" שנועדו להסדיר את הסוגיות השנויות במחלוקת בין הזרמים השונים במדינה (במחצית הראשונה של 2006). בראשית 2006 כפתה התנועה על הממשלה, באמצעות איומי התפטרות, להכיר בכך שחזבאללה אינה מיליציה (אותה יש לפרק על פי החלטה 1559) אלא תנועת התנגדות לגיטימית (נצראללה 2006: מקאומה). כשנה לאחר מכן, הצליחה חזבאללה להוריד מעל סדר היום הלבנוני והבינלאומי את סוגיית פירוקה, שהועלתה בעקבות המלחמה, זאת באמצעות המשבר הפוליטי שכפתה על לבנון (ברקוביץ 2007: 33).

ב-12 ביולי 2006 חטפו פעילי חזבאללה שני חיילי צה"ל והרגו שמונה נוספים בהתגלגלות האירועים. צה"ל הגיב בהפצצת מטרות חזבאללה ותשתיות בלבנון. חזבאללה החל בירי כבד ומדורג של

רקטות ארטילריות מסוגים שונים על יישובי הצפון והצליח להגיע עד חיפה, נצרת, טבריה, ואף סביבות עפולה וחדרה במהלך 33 ימי לחימה (Exum 2006: 8-9).

מלחמת לבנון השנייה הבהירה כי לחזבאללה יכולות מבצעיות נרחבות, מוטיבציה גבוהה ויכולת שרידות ממושכת. כלי נשק שבאמתחתה מגוונים ובהם טילים מתקדמים ומערכת ביצורים איתנה. התמיכה של סוריה ושל איראן בחזבאללה הביאה לכך שחזבאללה היווה, ערב מלחמת לבנון השנייה, דוגמא ייחודית לארגון לא-מדינתי אלים בעל יכולות צבאיות משמעותיות. עם תחילת המלחמה היה לו מלאי גדול (1,000) של רקטות ארוכות טווח (עד 250 ק"מ); כמות גדולה מאוד (13,000) של רקטות קצרות טווח; מערך אווירי (כלי טייס בלתי מאוישים למשימות תקיפה) ומערך ימי (טילים נגד ספינות); וכוח קרקעי גדול (כ-10,000 לוחמים) שפעל ככוח גרילה, חמוש בטילים אישיים מתקדמים נגד טנקים ונגד מטוסים. בדרום לבנון הקים חזבאללה מערכים שבהם הוצב נשק נגד טנקים, נבנו בונקרים תת קרקעיים והוכן מערך לוגיסטי ללחימה ממושכת. מערכים אלו היו בחלקם בתוך הכפרים השיעים, או בשוליהם (ברון וולנסי 2010: 14).

נצראללה היטיב לתאר את "ההיברידיות" הצבאית של התנועה ואת היתרונות הנובעים ממנה: "אסטרטגיית ההתנגדות הפכה ממלחמת גרילה מסורתית לאסכולת לחימה חדשה, שאין דומה לה. כזו השוכנת בין הצבא הסדיר למלחמת גרילה. ההתנגדות הופכת למוסד שאינו עוצר מלכת – לא בתכנונו, לא בתכניותיו, לא במעשי היום יום שלו, לא בטקטיקות שלו ולא במהלכיו האסטרטגיים של אדם או מפקד בכל מעמד שהוא. שלב הניצחונות, ההישגים ומאזן האימה מול האויב..." (נצראללה, אלמנאר 2008).

מלחמת לבנון השנייה ואי היציבות הפוליטית ששררה בעקבותיה מסמלות את הדינאמיקה המשתנה של הזהויות, כאשר בתקופה זו חזבאללה העניקה משקל מרכזי יותר לתפקידה כתנועת התנגדות, משמע לזהותה הלא-מדינתית, על חשבון זו המדינתית. המלחמה הפרה את ההסכם הלא

כתוב בין שני הצדדים, על פיו המדינה מוכנה להשלים עם קיומה של התנועה כל עוד פעולותיה אינן גורמות לה נזק. חזבאללה ספגה מכה פוליטית קשה מהממשל הלבנוני ומהציבור הלבנוני והואשמה בחוסר אחריות לאומית, ובהיותה זרוע ביצועית של איראן וסוריה. בתום המלחמה חזבאללה הבינה כי עליה להשיב את היציבות ולאזן בין זהויותיה והחליטה להשקיע מאמץ עילאי (כלכלי בעיקר) על מנת לשקם את האזורים הנפגעים ולייצב את מעמדה הפוליטי מבית.

דוגמא זו הינה ביטוי קיצוני למתח הקיים בין היותה של חזבאללה תנועה אידיאולוגית הממלאת את חובתה הצבאית לבין תפקודה כמפלגה לבנונית. אולם, נראה כי התנועה מסרבת להכריע ומנסה לצעוד בשני הנתבים במקביל, גם אם בפועל הנתבי הלבנוני מאלץ אותה לעתים לצנן את הלהט האידיאולוגי (ברקוביץ 2007: 16).

למרות הנזקים מהן סבלה הקהילה השיעית בלבנון ואולי אף בזכותם, הצליחה חזבאללה לשמר את הזהות התת-מדינתית שלה לצד יתר הזהויות. המלחמה האחרונה וההתפתחויות בעקבותיה היו מבחן כוח משמעותי למעמדה של חזבאללה. אלה רק חיזקו את התלכדותה של העדה השיעית מאחורי התנועה, חרף העובדה שאוכלוסייה זאת הייתה הנפגעת העיקרית מן המלחמה. נאמנותה התבטאה בהתייצבות מאחורי האופוזיציה שהובילה חזבאללה להפלת ממשלת סניורה, בטענה שהממשלה איבדה את הלגיטימציה שלה. כך, ב-1 בדצמבר 2006, יום לאחר נאומו הטלוויזיוני של נצראללה, במהלכו קרא לאנשים "מאזורים שונים, בעלי דעות, אמונות, מסורות ודתות שונות – לפעול על מנת להביא לאחדות לאומית" (נצראללה 2006 אלאנתקאד) - מאות אלפי מפגינים, מרביתם שיעים, נטלו חלק בהפגנות ובצעדי המחאה השונים, במסגרתם קראו להפלת ממשלת סניורה. המפגינים הקפידו לפעול על פי הנחיותיו של נצראללה שלא להביא להסלמה. ביטוי נוסף לציות לנצראללה הייתה העובדה שלאחר התפטרות השרים השיעים מממשלת סניורה בנובמבר 2006 לא העז אף פוליטיקאי שיעי להחליף אותם בתפקידיהם. עם זאת ההתייצבות של השיעים מאחורי חזבאללה אינה מוחלטת וקיימים ניצני שחיקה בתמיכה הזאת (ברקוביץ 2007: 20).

נראה כי חיזוק הזהות המדינתית של חזבאללה באמצעות פעילותה הפוליטית, יכולותיה הצבאיות המתקדמות, והאוטונומיה המסוימת שבהפעלתן, וכן מערך השירותים הסוציאלי אותו היא מפעילה ברחבי לבנון (מסימני הזהות המדינתית) – עוררו בתקופה זו מתח אל מול רצונה לשמר את הזהות הלא-מדינתית - היא המחויבות למאבק צבאי, המנותק מאילוצים בינלאומיים ומדינתיים. המחצית השנייה של שנות ה-2000 מאופיינת בהתנגשויות מתמשכות, לעיתים אלימות, עם הגוף השלטוני בלבנון. כך למשל, כשנה לאחר העימותים בין חזבאללה לכוחות התומכים בממשל, שוב פרצו מהומות בשכונת הדחיה ב-27 בינואר 2008. צבא לבנון שנערך מראש, פתח באש והרג שבעה אנשים בהם חמושי חזבאללה ואמל (נחמיאס 2009).

לא זו בלבד שהזהות הלא-מדינתית עוררה מתח עם הזהות המדינתית אלא והמחויבות של חזבאללה לאיראן וסוריה - במסגרת הזהות העל מדינתית - החריפה את המתח אל מול השלטון. כארבעה חודשים לאחר העימות הקודם נקטה חזבאללה במהומות דמים נוספות. הרקע למהומות היה איסורה של הממשלה על הפעלת רשת תקשורת פרטית שפרסה חזבאללה ברחבי המדינה בתמיכה איראנית, שמקושרת לסוריה ואיראן, וכן פיטורי הגנרל ופיק שקייר, איש חזבאללה, שתחת חסותו הוברחו חומרי לחימה לחזבאללה, מתפקיד אחראי האבטחה בנמל התעופה של בירות (סלע 2008). במהומות אלו, שהתחילו כהפגנות תמימות והשבתה של נמל התעופה, פעלו כוחות חזבאללה, חמושים בטילים ובמקלעים, בבירות ובערים נוספות, והשתלטו על חלקים נרחבים מהם. הכוחות הטילו סגר על נמל התעופה והנמל הימי, שרפו אולפנים של מערכות תקשורת המזוהים עם הממשלה כמו מערכת העיתון אל מסתאקבל, וצרו על מבני ציבור ובהם מבנה הממשלה ובתים של אישים אנטי סוריים (Aljazeera 2008).

ב-21 במאי 2008 נחתם הסכם בקטאר בין הממשלה לחזבאללה. בין היתר סוכם כי שליש מהשרים בממשלת אחדות לאומית יהיו אנשי חזבאללה, צעד שמקנה להם זכות וטו. שיטת הבחירות

שונתה, וכעת היא אפשרה ייצוג רב יותר לשיעים. הסכם זה סיים את המתיחות הגדולה ששררה בשנה וחצי האחרונות, וחזק את מעמד התנועה במערכת הפוליטית בלבנון (Ibid.).

בבחירות לפרלמנט הלבנוני שהתקיימו בתחילת יוני 2009, זכה גוש חזבאללה ב-57 מושבים, לעומת מחנה ה-14 במרץ - הגוש האנטי סורי שזכה ב-71 מושבים (נחמיאס 2009). חזבאללה היתה מופתעת מההפסד, אך המשיכה לפעול על מנת למנוע את פירוקה ממשק. ראש סיעת חזבאללה בפרלמנט הלבנוני, מחמד רעד, אמר כי ניצחון המחנה האנטי סורי "ביא להמשך המשבר הפוליטי עם המחנה שלנו, אלא אם אותו מחנה ידבק בעיקרון שלא לפגוע בנשק של חזבאללה" (שם).

בנובמבר, אותה שנה, בחרה התנועה להכריז על מצעה המדיני החדש העוסק בחזונה של חזבאללה, בתפיסתה את ההגמוניה האמריקאית-מערבית באזור, בסוגיות פנים לבנוניות, ביחסים בין לבנון למדינות ערב, בהתנגדות ובתפיסת חזבאללה את מאבק הפלסטינים בישראל (Moqawama 2009). זהו המסמך המכונן השני שפרסמה התנועה מאז הקמתה (המסמך הראשון הוא "האיגרת הפתוחה" מ-1985).

גם במצע זה, ריבוי הזהויות של התנועה משתקף בבירור. יחד עם זאת, המשקל המוענק לכל זהות וזהות שונה באופן משמעותי בהשוואה בין שני המסמכים (ראו תרשים 3.1). כך, ב"איגרת הפתוחה", הדגישה חזבאללה את משאלתה להקים מדינה אסלאמית בתוך לבנון, ודחתה את האפשרות של השתתפות "במערכת הפוליטית המושחתת" הקיימת להשקפתה (יקאל 2009). לעומת זאת, המניפסט של 2009 משמיט את הקריאות להקמת מדינה אסלאמית, ומכיר בכך שהמערכת הפוליטית הלבנונית היא הסביבה המתאימה ביותר לתפקודה של חזבאללה.

המצע האידיאולוגי החדש מעניק בולטות לשורה של נושאים פוליטיים שפיתחה חזבאללה בשני העשורים האחרונים במסגרת הזהות המדינית. במקביל חזבאללה המשיכה להדגיש במניפסט את חזונה הברור בנוגע לתפקידה הצבאי בלבנון. בחזית זו הארגון הביע עמדה ברורה בנוגע לכוונתו

להמשיך לשמור על המבנה המזוין שלו ועל סירובו לדון בפירוק מנשקו, על פי המסמך: "האיומים הנמשכים מצד ישראל מחייבים את לבנון לנקוט אסטרטגיה הגנתית המשלבת בין התנגדות עממית המשתתפת בהגנת המדינה לצבא השומר על ביטחון המדינה ומבטיח את ביטחונה ואת יציבותה בתהליך משלים (Moqawama 2009).

מעניין לראות את השינוי של חזבאללה בתפיסתה את צבא לבנון. בעוד שבתקופה הראשונה (1985-1992) וכן במחצית הראשונה של התקופה השנייה (1992-1999) חזבאללה ראתה בצבא אויב, כעת היא רואה בו כוח עזר בעל פוטנציאל לשיתוף פעולה. שינוי זה נובע מהמשקל המשתנה של הזהות הלא-מדינתית ביחס לזו המדינתית, כפי שתואר בפרק.

ד. אתגר ההיברידיות, 2010-2012

גל המחאות שפקד את המזרח-התיכון בשלהי 2010, המכונה "אביב הערבי", אמנם עדיין לא חלחל לזירה הלבנונית באופן ישיר אולם השפיע במידה רבה על חזבאללה. בעוד שהארגון קיבל בתחילה בשמחה את בואן של המחאות והצהיר על תמיכתו במפגינים בתוניסיה ובמצרים, הרי שהתלהבותו התפוגגה עד מהרה ככל שרוחות השינוי החלו לאיים על בעל בריתו, בשאר אל-אסד בסוריה.

תמיכתו של חזבאללה במשטר אסד הפכה למחויבות פוליטית וצבאית כבדת משקל. לאחר שהארגון השיעי הלבנוני בנה את שמו ותדמיתו כמוביל "ההתנגדות" וכ"מגן האינטרסים הלאומיים של לבנון", הוכחה תמיכתו המוחלטת במשטר הסורי הרודני והמדכא, והובילה משקיפים רבים - הן בלבנון והן ברחבי מזרח התיכון – לערער ולבקר את מדיניות הארגון. יוקרת חזבאללה, שהגיעה לשיאה במלחמת 2006, הוכתמה ונפגעה, ומאז מלחמת האזרחים בסוריה הואשמה חזבאללה בצביעות ודיבור כפול, ובכך שהיא משרתת אינטרסים זרים, ובייחוד את אלה של איראן.

בנוסף לתמיכה הפוליטית, דומה שחזבאללה היתה מעורבת ישירות גם במלחמת האזרחים הסורית עצמה, וסיפקה הדרכה, אימונים ואפילו סיוע מבצעי פעיל למשטרו של אסד. מספרם של לוחמי חזבאללה שהועסקו בפועל לצד כוחותיו של אסד אינו ידוע, אולם ברור שהארגון פעל רבות ולמעשה הפך לאחד מהצדדים בלחימה (שוויצר וברטי 2013).

המעורבות הגדלה של חזבאללה במלחמת האזרחים בסוריה השפיעה על דימויה הפוליטי בתוך לבנון ופגעה פגיעה משמעותית בלגיטימציה שלה, לאור ההאשמות הגלויות מצד כוחות האופוזיציה במדינה על כך שהארגון גורר את לבנון לבוץ הסורי ופועל בשירות הסורים והאיראנים. גורמים סונים בלבנון כבר פגעו במקומות רגישים לארגון ובסיסיו וכפריו הפכו מטרות למורדים.

רצף אירועים זה מהווה דוגמה מובהקת לתקופה בה נוצרת התנגשות בין זהויות, באופן שזהות אחת, במקרה שלפנינו - הזהות העל מדינתית (בבסיסה ההכרה בחזבאללה חלק מברית אסלאמית, אנטי-ישראלית אזורית) מתחככת בזהות המדינתית - לבנונית, אותה הארגון שאף להעצים בשנים האחרונות. לשון אחרת, העצמת הנוכחות הצבאית בתקופה זו, במידה גבוהה במיוחד (אולי אף גבוהה יותר מבתקופות של עימותים צבאיים מול ישראל) מערערת במידה רבה את נוכחותה בזירה הפוליטית בלבנון.

ההיברידיות ומרחב הפעולה הקיים עבור לחזבאללה הם שמלכתחילה אפשרו להתחייב במסירות למאבק במתנגדי אסד (ספק אם שחקן מדינתי היה משקיע אותה רמת מחויבות), מגד הם ש"סיבכו" את חזבאללה בסבך מחויבויותיה.

הקושי להכיל את מורכבותה וריבוי הזהויות של חזבאללה, לאור התנהגויות "סותרות"⁸ לא פסח על הקהילה הבינלאומית שניצבה נבוכה נוכח אי היכולת להכלילה תחת הקטגוריות המקובלות. כך בתחילת 2012, החל תהליך בינלאומי שמטרתו להגדיר את חזבאללה כ"ארגון טרור". סופו של התהליך, בהכרזת 28 מדינות האיחוד האירופי על הזרוע הצבאית של חיזבאללה כארגון טרור, ובקביעת מועצת

⁸ פעילות פוליטית ענפה בלבנון לצד המשך פעילות צבאית-טרוריסטית, במרכז, מתקפת הטרור של חזבאללה בבורגס (בולגריה) ביולי 2012. המתקפה הביאה להתלהטות הוויכוח בתוך האיחוד האירופי סביב השאלה האם יש עדות נחרצת לכך שהארגון השיעי לבנוני הוא שעומד מאחורי המתקפה, ואם כן, כיצד יש להגיב למעורבותו זו. לאחר שממשלת בולגריה הצהירה בפברואר 2013, כי חיזבאללה הוא שעומד מאחורי הפיגוע בבורגס, צבר המהלך להכריז על חזבאללה כארגון טרור - שהובילו מדינות כמו בריטניה והולנד בגיבוי ארצות הברית - תאוצה.

שש מדינות המפרץ - בחריין, כוויט, קטאר, עומאן, ערב הסעודית ואיחוד האמירויות, כי מבחינתן אין הבדל בין ההנהגה המדינית לבין הצבאית ולכן: "חזבאללה הוא ארגון טרור. הן גם החליטו להטיל עליו סנקציות כלכליות.

תהליך זה ממחיש את הקושי ההמשגתי של תנועת חזבאללה וההשלכות הפרקטיות על המדיניות כלפיה, במרכזו הניסיון, המעורר תהייה, להפריד בין הזרוע הצבאית לליבה הפוליטית בארגון.

סיכום ניתוח חזבאללה על פי ארבעת הקריטריונים לניתוח שחקנים היברידיים

ניתוח כרונולוגי של הדרך שעברה חזבאללה מוכיח כי לאור מורכבותה, התנועה סיגלה לעצמה **תודעה** וחשיבה פרשנית. המתחים והסתירות העולים באופן טבעי משילוב הזהויות והפעילויות ה"היברידיות" - מחייבים מנגנוני תיווך ופרשנות מתמשכת. לחזבאללה אידיאולוגיה וחזון-על ברורים ומוגדרים, תוך מודעות למציאות היומיומית ולהתנהלות בה כערך קיומי מחייב. מצב זה מצריך חשיבה פרשנית, הנגזרת לרוב מפשרה בין הזהויות השונות בהן מחזיקה התנועה.

במסגרת דפוסי חשיבה אלו, גם אם נדמה שחזבאללה מתנערת ממחויבות מובהקת לזהויות העלולות לעמוד בסתירה זו עם זו (למשל, פעילותה הפוליטית מקומית מול מחויבותה הרעיונית והאסטרטגית לאיראן), אין המשמעות כי היא זנחה אותן כליל, כפי שמחקרים מסוימים נוטים להניח. התנועה למדה כיצד להעביר רעיונות מתחרים באופן מתוחכם יותר מבחינה פוליטית ולהבליט אותן באופן סלקטיבי ועיתי. להט מהפכני ודבקות באידיאולוגיה ניצבים לעתים בסתירה לתהליכי התמסדות של תנועות באשר הן, והצורך בפשרות אידיאולוגיות הופך הכרח לעיתים, לשם הסתגלות למציאות חדשה ולשרידות. יחד עם זאת, אין משמעות הדבר שחזבאללה מצויה במשבר שיחייב אותה לוותר על מחויבויותיה השונות.

הזהויות שהתפתחו לאורך השנים, חייבו את חזבאללה לנכוח במרחבי פעילות מגוונים באופן סימולטני: כך, **במישור החברתי**, חזבאללה ממשיכה להחזיק בתואר של נציגת השיעים המרכזית בלבנון.

מסקר שנערך ב-2011 בקרב האוכלוסייה השיעית עולה כי כ-71% מהנשאלים מזדהים מאוד עם חזבאללה ועם מה שהתנועה מייצגת (29% מזדהים באופן בינוני). 64% משתתפים בפעילות וולונטארית בשמה של חזבאללה וכ-38% נוטלים חלק פעיל בפעולות 'לעומתיות' כמו הפגנות ומחאות (Haddad 2013: 78).

באשר לשירותים הסוציאליים שחזבאללה מספקת, עלה כי מעל 67% מהנשאלים מקבלים סיוע סוציאלי מחזבאללה לעיתים קרובות מאוד. רוב מכריע (כ-86%) טען כי יהיה מוכן לזכות בסיוע מחזבאללה במידה ויוצע לו, כאשר 14% בלבד טענו כי לא יהיו מעוניינים בכך.

נוכחותה הצבאית, נובעת מהעובדה שחזבאללה היא בכל זאת שחקן לא-מדינתי פורמאלי המזוהה בראש ובראשונה כארגון צבאי. בתוך כך היא מאמצת דפוסים של ארגוני גרילה (היעלמות בשטח והיטמעות באוכלוסייה); מפעילה זרוע צבאית חשאית ונתמכת בעיקר על ידי סוריה ואיראן.

נכון ל-2012, חזבאללה מחזיקה ברשותה כוח צבאי המונה 1,000 חברים במשרה מלאה, לצד 6000-10,000 מתנדבים. עפ"י סוכנות הידיעות האיראנית, לחזבאללה 65,000 לוחמים סה"כ.

לחזבאללה טילי קטיושה 122, (29 ק"מ) וכן ראשי נפץ (45-15 ק"ג). בנוסף, ברשות הארגון כ-100 טילים לטווח רחוק. אלו כוללים את טילי הפאג'ר 3 ו-5 האיראנים (טווח של כ-40 ק"מ וכ-75 ק"מ) ואת הזילזל (150 ק"מ). דווח גם, כי ברשות חזבאללה טילי סקאד שהועברו לידיה מסוריה (Rao 2006).

לפי דיווחים שונים לחזבאללה טילי נ"ט מתוצרת איראנית ורוסית. באשר להגנה אווירית, ברשותה של חזבאללה נשק נגד מטוסים, כולל טק"א (7-SA ו-18-SA). אחד מהאמצעי הלחימה האפקטיביים ביותר שנמצאים ברשות הארגון הוא ה-802-C טילים נגד ספינות. חזבאללה אף עושה שימוש בכטב"מים חמושים הכוללים את המירסאד 1 והאבאביל 3 האיראני.

חזבאללה, לאורך השנים הדגימה מספר יכולות דמוי-מדינתיות, כולל ירי אלפי רקטות וטילים לטווחים קצרי ובינוניים. חזבאללה הראתה ששילוב של תנועה פוליטית מאורגנת עם תאים מבוזרים המפעילים טקטיקות המתאימות עצמן באזורים לא נשלטים יכולים לגרום לפגיעות וגם לעמוד בפניהן. התאים המפוזרים של הארגון, לוחמים על הקרקע כנגד כוח קונבנציונלי, תוך שימוש בשילוב של טקטיקות גרילה

ושל טכנולוגיה במרכזים עירוניים צפופים. ניתן לסכם כי ייחודה של חזבאללה ביחס לארגונים צבאיים אחרים העושים שימוש בטקטיקות של גרילה הוא בכך שמדור בתנועת ההתנגדות הראשונה שהינה בעלת יכולות צבאיות מסורתיות, בתוך מסגרת של לוחמת גרילה.

במסגרת נוכחותה הפוליטית, חזבאללה היא מפלגה פוליטית לבנונית, המעוניינת לייצג גם קהילות לא שיעיות בלבנון והיא מחויבת גם לאינטרסים של מדינת לבנון, לפיכך היא נזקקת ללגיטימציה פנימית ובינלאומית. בנוסף, היא מפעילת תחת אחריותה מערך רחב של שירותים ציבוריים עבור האוכלוסייה הלבנונית. מאז הבחירות הפרלמנטריות האחרונות בלבנון ב-2009, חזבאללה אוחדת ב-13 מושבים בפרלמנט (מתוך 128). לפיכך, התמקדות צרה בהיבטים הצבאיים של חזבאללה לא תייצר תמונה מדויקת של הארגון והשפעתו. חזבאללה הפכה לנציגה הפוליטית הרשמית של השיעים בלבנון וזוכה לתמיכתה גם כשחקן פוליטי. כך, מסקר שנערך ב-2011 בקרב האוכלוסייה השיעית עולה כי מעל 75% חשים ניכור פוליטי וסומכים על חזבאללה כגוף המסוגל לייצג את האינטרסים שלהם בלבנון (Haddad 2013: 82).

חזבאללה, מתפקדת לעיתים גם **כארגון פשע** ומעורבת בפעילות בלתי חוקית במגוון ערוצים, כולל סחר באמצעי לחימה ובסמים ואף בבני אדם, בהברחות, הלבנת כספים וזיופים. פעולות אלו מרחשות לא רק במזרח התיכון, אלא אף באזורים אחרים באסיה, אפריקה, צפון ודרום אמריקה. באשר לפעילות של הלבנת כספים, לחזבאללה חברה מרכזית הממוקמת באזור משולש הגבולות של פרווגאוי, ארגנטינה וברזיל. נתונים מדווחים כי החברה גלגלה כ-50 מיליון דולר בין השנים 1995-2002 מסחר בסמים ובנשק. מזהים עם התנועה אישרו את הסכומים אולם טענו כי מדובר בסיוע ליתומים של מוסלמים שנהרגו בפעילות צבאית (Rudner 2010: 705).

במסגרת פעילותה הבלתי חוקית של חזבאללה בדרום אמריקה, התנועה אינה מוגדרת כארגון טרור באזור זה ולכן העברת כספים לתנועה אינה בלתי חוקית (Costanza 2012: 196). כך נציגים שונים של התנועה עוסקים במכירות אמל"ח, סמים, סרטים ותוכנות מזויפים ושולחים את הרווחים לחזבאללה

בלבנון. שלוחות שונות של חזבאללה פועלות באזורים נעדרי משילות ויכולת אכיפה משמעותית, המאופיינים ברמת שחיתות גבוהה ובכך מאפשרים כר פעילות נוח.

חזבאללה, כמרבית השחקנים הפוליטיים הפועלים במערכת הבינלאומית, זקוקה באופן מתמשך **להכרה וללגיטימציה פנימית**. היותה שחקן היברידי רק מעצימה את הצורך בלגיטימציה, בעיקר לאור פעילותה הפוליטית הנדרשת לתמיכה מצד קהל הבוחרים שלה. גיוס הלגיטימציה של התנועה נעשה באמצעות שימוש במשאבים (לימן 1976: 51). משאבים אלו עשויים להיות "תועלתיים", כלומר חומריים, כגון טובין ושירותים המסופקים לתומכי התנועה ולפעיליה. רעיון זה טמון בליבת העשייה של חזבאללה, המקדמת נמרצות סיוע חברתי, חינוכי ורפואי לתומכיה, הנמנים בעיקר עם הקהילה השיעית. כך גם, כפי שתואר לעיל, חזבאללה עושה שימוש במשאבים "נורמטיביים", כלומר בסמלים, ערכים, אמונות ורגשות משותפים האפקטיביים בהתגברות על התנגדות, באמצעות שכנוע. בשנים האחרונות ישנה מגמה ברורה לפיה חזבאללה חותרת להשגת לגיטימציה לא רק מהאוכלוסייה השיעית, אלא מכלל הקבוצות האתניות.

סוגיית ההכרה, הנוגעת להכרת שחקנים חיצוניים בלגיטימיות של התנועה ומדיניותה הינה מורכבת יותר מרעיון הלגיטימציה הפנימית. מחד גיסא, חזבאללה, תחת זהותה הלא-מדינתית, אינה זקוקה להכרה בינלאומית ולכבלים ולאינצידים הכרוכים בה. בניגוד למדינה, שחקן לא-מדינתי אליה "נהנה" מחופש הפעולה ומהמרחב לקיים מדיניות שאינה עולה בקנה אחד עם קודים וחוקים בינלאומיים. כך, למשל, מעורבותו הישירה של הארגון במתקפת הטרור בבורגס ביולי 2012. מאידך גיסא, הזהות המדינתית של הארגון, במרכז פעילותו במערכת הפוליטית המדינתית, מייצרת צורך במידה מסוימת של הכרה בו כשחקן לגיטימי. באופן דומה, אי הכרה חיצונית בלגיטימיות של חזבאללה והדיונים המתמשכים בדבר הכללתו ברשימת ארגוני הטרור עלולה להיות בעלת השלכות שליליות מאוד על הארגון.

הניתוח שהוצג בפרק ממחיש את האופן בו שחקנים היברידיים מסוגלים לאחוז במספר זהויות שונות, לעיתים מתחרות, באותה העת. חזבאללה משתמשת בהיברידיות שלה על מנת להבליט לעצמה זהות שונה, בהקשרים שונים ולמול קהלים שונים. תכונה זו היא חדשה וייחודית לה. לעיתים היא מהווה עבודה נקודת חוזק (כאשר היא מצליחה להשפיע על קהלי יעד שונים באמצעות הצגת הזהות הרלוונטית) ולעיתים היא מהווה עבודה נקודת תורפה (כאשר הזהויות השונות נמצאות במתח זו עם זו). כך למשל, ההיברידיות המגלמת בתוכה גם זהות מדינתית מאפשרת לחזבאללה להחזיק בכוח צבאי משמעותי (טילים ארוכי טווח, נ"ט, כלי טייס בלתי מאוישים) אך גם ליהנות מהיתרונות הקיימים בשחקן לא-מדינתיים אלימים (קלות, ניידות, יכולת להסתתר, אי כפיפות לחוק הבינלאומי).

מנגד, לאותה היברידיות יש גם חסרונות. כך למשל, כשחקן בעל מאפיינים מדינתיים יש לחזבאללה פחות חופש פעולה מאשר לארגוני גרילה אחרים - מוטלת עליה אחריות כלפי האוכלוסייה וכלפי המערכת השלטונית בלבנון, וברמה הצבאית אין היא יכולה להיטמע בשטח (דפוס המכונה "היעלמות") בשל קיומם של מוסדות ומבנים המזוהים עמה.

הכרה במורכבות של השחקנים ההיברידים אינה רק תורמת להבנת התנהגותם ולייחודם מארגוני טרור קלאסיים, אלא הינה בעלת השלכות גם על האופן בו מדינות יכולות וצריכות להתמודד עימם. הפרק הבא יעסוק בגישות שונות להתמודדות עם שחקנים היברידיים בכלל ועם חזבאללה בפרט.

פרק ד'- ההתמודדות עם שחקנים היברידיים: היבטים צבאיים ומעבר

מעבר להעמקה בחקר הטרור ומאפייניו, אירועי ה-11/9 הגבירו את העיסוק בדרכי התמודדות המדינות עמו. ניסיון זה נעשה תוך מבוכה מסוימת, הנובעת מהרגל המדינות להילחם בסוג שחקנים זהה להן, כלומר במדינות, במסגרת מה שמכונה "עידן המלחמות הקלאסיות".

התפתחות זו, הציפה מחדש את נקודת התורפה של מדינות להילחם בשחקנים לא-מדינתיים, ששיאה בתופעת "פרדוקס העוצמה", המתארת מצב בו מדינות חזקות מפסידות לשחקנים קטנים וחלשים מהן, שלרוב אינם מדינתיים. תופעה זו איננה חדשה ושורשיה נטועים בשנות ה-70 בתבוסה האמריקאית במלחמת וייטנאם ובמאבק הסובייטי נגד המג'אהדין (הלוחמים המוסלמים) באפגניסטן ב-1979. התופעה הובילה לגל מחקרים ולכינויים שונים: "סינדרום וייטנאם", "דוד וגוליית", "מדינות גדולות מפסידות במלחמות קטנות" (ראו, Nye 2003; Mack 2006; Record 2005; Merom 2003), וכללה שורה של דרכי התמודדות ואסטרטגיות צבאיות המתאימות לסוג לחימה זה, המכונה בין היתר - לוחמת נגד (Counterinsurgency).

מונח זה הוטבע לראשונה במחצית השנייה של שנות ה-90 של המאה ה-21 ושימש לתיאור המאבק בתנועות שחרור לאומי. כיום מקובל להגדיר את המונח כ"שלל האמצעים שניתן לאמץ לדיכוי חתרנות: פעולות צבאיות, סמי-צבאיות, פוליטיות, כלכליות, פסיכולוגיות ואזרחיות הננקטות ע"י ממשלה להבסת לוחמה חתרנית" (Kilcullen 2007: 114). חוקרים העוסקים בתחום מכירים בדינמיות של המונח ובהשתנותו כתלות בשינויים בלוחמה החתרנית עצמה.

יחד עם זאת, החלק הארי של הספרות עוסק בהתמודדות עם שחקנים אלימים לא-מדינתיים, דוגמת ארגוני טרור, גרילה וחתרנים ואינה נותנת מענה להתמודדות עם שחקנים מורכבים, המכונים בעבודה זו "היברידיים" ומשלבים מאפיינים מהעולמות המדינתיים והלא-מדינתיים בעת ובעונה אחת.

הגם שהספרות המחקרית עוסקת ישירות בהתמודדות עם שחקנים כמו חזבאללה וחמאס, היא עדיין מזהה אותם כשחקנים לא-מדינתיים קלאסיים ובכך, מתעלמת מקשת רחבה של מאפיינים ויכולות העלולים להפוך את האיום למורכב הרבה יותר. הכרה במאפיינים ובדפוסי התנהגותם של השחקנים ההיברידיים עשויה לשפוך אור על ההתמודדות עימם ולחדד את השוני בינם לבין שחקן לא-מדינתי אלים קלאסי.

ההתמודדות עם השחקנים, מניחה בבסיסה ניסיון לנטרל את האלמנט האלים בהם, הן באמצעות פעולות חיצוניות-מכוונות על ידי מדינות העשויות להיות צבאיות או פוליטיות-דיפלומטיות; והן באמצעות תהליכים פנימיים שהשחקן עשוי לעבור לקראת פירוקו מנשק ומאלימות, בין אם כתוצאה מהחלטה מכוונת לזנוח את הממד האלים ולהתמסד כשחקן פוליטי, או כתוצאה מהיחלשות והידלדלות במשאבים. פרק זה יעסוק בהתמודדות הצבאית הרחבה עם היריב ההיבריד, אולם עשוי להניח בכך את הרקע למחקרי המשך שיעניקו את המענה הדיפלומטי שראוי להילוות למאמץ הצבאי.

תובנות באשר להתמודדות עם השחקן ההיבריד

ההבנה כי מדינות נאלצות להתמודד בעת הנוכחית עם שלושה סוגי איומים: איום קונבנציונלי סדיר, איום אסימטרי-טרוריסטי ואיום היבריד - באמצעות צבא אחד, מחייבת להתאים את הכוח הצבאי ולתרגלו לספק מענה לכל שלושת האיומים הללו.

האיום ההיבריד מציב אתגרים שקיימים פחות בשחקנים שאינם היברידים ובכך משפיעים על הלחימה הצבאית נגדו. כך, למשל, למרות היעדר הכרה הרשמית בלגיטימיות השחקן ההיבריד (הן בתוך המדינה והן בקרב הקהילה הבינלאומית), הוא נהנה ממידה מסוימת של לגיטימציה ו"חסינות" עקב פעילותו הפוליטית במסגרת המדינתית, וכן לאור תרומתו הסוציאלית לנתח מסוים באוכלוסייה. כך גם, פעילותו הצבאית נגד אויב משותף (לחימה בישראל במקרה של חזבאללה), הנתפס ככזה באופן החוצה סקטורים שונים בחברה, מעניקה לקיומו מידה מסוימת של הצדקה. לפיכך, מדינה הנאבקת בשחקן ההיבריד אינה יכולה לנהל מלחמת חורמה נגד השחקן מבלי לספוג ביקורת באשר ללגיטימיות הפעולה

ולמידת המוסר. לתהליך כזה ישנן השלכות חמורות על חופש הפעולה של מדינה וצבאה שכן הוא מטיל עליה מגבלות, בבואה להפעיל את כוחה הצבאי ובאופן שבו כוח זה מופעל. מגבלות מסוג זה קיימות באופן מצומצם כשמדובר בארגונים חמושים הנעדרים זרוע פוליטית וחברתית. אתגר נוסף נובע מריבוי הזירות בהן השחקן ההיברידי פועל (קריטריון הנוכחות). הניסיון להכריעו באמצעות פגיעה צבאית משמעותית עלול להיכשל עקב יכולתו להמשיך לפעול בספירות השונות (לשמר את פעילותו החברתית וכן להמשיך לתפקד כשחקן פוליטי) ולבנות מחדש את יכולותיו הצבאיות באמצעות.

באופן קונקרטי יותר, הנטייה הטבעית והמידית במלחמה היא להתרכז במרכזי הכובד הפיזיים ובהפעלת כוח פיזי. מאחר שעוצמות היריב נוצרות בשל שילוב בין מרכזי כובד מסוגים שונים, גם המענה להן צריך להיות משולב - פיזי ואחר. לדוגמה, מרכז הכובד יכול להיות פוטנציאל רק"ק וטק"ק של היריב וכן הסד"כ שלו. זהו מרכז כובד מבצעי שצבא יודע לטפל בו. עם זאת, מאחר שמדובר באיום היברידי, בעל רכיבים סימטריים ואסימטריים, יש לו מרכז כובד נוסף, לדוגמה - תמיכה של האוכלוסייה שבמרחבה פועל היריב. לתקוף מרכז כובד כזה - קרי לפרק את היריב מהתמיכה של האוכלוסייה המקומית - אינו יעד צבאי בר ביצוע ודורש מאמצים מסוג אחר.

אתגרים אלו בפרט והמורכבות המאפיינת את השחקנים ההיברידים בכלל, מחייבת לאמץ תפיסות אסטרטגיות ואופרטיביות שונות, הכוללות:

ראייה ומענה הוליסטיים: כפי שניתוח המקרה של חזבאללה המחיש, רוב העוצמות של השחקן ההיברידי נוצרות על בסיס שילוב של יכולות וגורמים צבאיים ואזרחיים. לפיכך, מערכה מול איום מסוג זה דורשת שילובם של מבצעים לא-אלימים ופעולות של גורמים אזרחיים. במתארים רבים יידרש המאמץ הצבאי להתנהל במקביל למאמצים הנוספים (דיפלומטי, הסברתי, הומניטארי). זאת, על מנת לייצר תחושת הפתעה מצבית ובסיסית אצל השחקן ההיברידי.

פגיעה פיזית משמעותית בנכסיו הצבאיים, ניתוק ערוצים פיננסיים וזרימת נשק ואספקה ובידוד מתמיכת האוכלוסייה מבית ובזירה הבינ"ל - כל אלה מייצרים "מומנטום" של פגיעה משמעותית באויב, שהיא

פגיעה במרכיבי העוצמה שלו. פגיעה זו עשויה ליצור לחץ של קבוצות התנגדות מקומיות שישפיעו על יכולת הארגון והתבססות בשטח מחדש לאחר המערכה.

במילים אחרות, יש לעשות שימוש בגישה הוליסטית וכוללת לניתוח האיום – יש לנתח את האיום וסביבתו על כל צדדיו ולא רק את הפן הצבאי. האיום ההיברידי דורש מהמדינה להפעיל מספר רב של גורמים צבאיים ואזרחיים בעוצמות שונות, משום שהוא עצמו לא-צבאי-בלבד.

ניצול נקודות תורפה: היריב ההיברידי מייצג הן נקודות חוזק ותורפה של ישויות שאינן היברידיות, אך גם נקודות חוזק ותורפה חדשות, הייחודיות לו. כך, למשל מתאפיין חזבאללה ביכולת ייצור אש מאסיבית, תוך מימוש דפוסי "היעלמות" (הסתתרות בשטח). יכולת זו מהווה נקודת חוזק הייחודית לו, הנובעת מהכלאה בין מאפיינים ויכולות של צבא סדיר לבין דפוסי פעולה של ארגון גרילה.⁹ עם זאת, מדובר בחרב פיפיות: יריב כזה עלול גם לרשת חולשות של גורמים סדירים ולא-סדירים ואף לפתח חולשות ייחודיות לו. מאחר שהאויב ההיברידי מורכב מניגודים משלימים, הוא מייצר בנוסף לתכונות של עוצמה גם תכונות של חולשה. לדוגמה, נראה כי האויב ההיברידי (חזבאללה) נהנה מגמישות מבצעית כאשר הוא נמצא במצב סטטי. ברגע שהוא נאלץ לשנות את מיקומו במרחב המבצעים הופך הוא למתואם פחות ולפגיע יותר. ככל שהאויב עובר תהליכי מיסוד ומפתח עוצמות מבצעיות, הוא מפתח גם חולשות וחושף את עצמו. ההתמקדות בחולשותיו תאפשר עשויה להכתיב הן את תרחיש המערכה והן את קצבה. הדבר נכון לא רק באשר לתמרון ולגורמי האש, אלא גם במבצעי התודעה.

תמרון ואש: במסגרת המאמצים הצבאיים במערכה, לתמרון הקרקעי חשיבות רבה משום שהוא מחייב את היריב להגיב וחושף בכך את חולשותיו. לחימה בלתי סדירה, מאופיינת בחתימה נמוכה של האויב. כדי להעלות את חתימת האויב ולחשוף את חולשותיו נדרש הכוח המתמרן לחתור למגע טקטי עם האויב ולשמרו לאורך כל המבצע. בתוך כך, קיים צורך לצייד את הכוח המתמרן ביכולות מודיעיניות ובעוצמות אש עצמאיות בהיקפים העולים בהרבה על אלו המקובלים כיום. כפי שצוין קודם, תמרון ואש הם מאמץ

⁹ ראו את המקרה של חזבאללה, עמ' 84.

צבאי הכרחי אך לא מספיק בהתמודדות מול יריב מהסוג הזה, ולא תמיד יהפוך ניצחון צבאי מושלם לניצחון מדיני מוחלט. אין זה אומר כי לא ניתן לנצח את האויב ההיברידי, אולם לשם השגת ניצחון מדיני דרושים גם מאמצים שאינם צבאיים. במילים אחרות, מהלך מבצעי בלבד לא יפתור את הבעיה המדינית (אבידור 2011: 70-73).

הטבע ההיברידי של האויב מקשה מאוד על השגת קוהרנטיות בין התוכנית האסטרטגית וההיגיון טקטי. זהויותיו הרבות של האויב, חתימתו הנמוכה, קטלניותו הגבוהה, פריסתו המבוזרת וערבובו עם האוכלוסייה המקומית – כל אלה אינם מאפשרים במקרים רבים להביא לידי ביטוי את מרבית העוצמות של צבא סדיר. נראה כי תמרון אפקטיבי במרחב פתוח, יגרמו לאויב להעתיק את הפריסה המבצעית שלו למרחב אחר (שטח בנוי/תת-קרקעי/הררי). האויב מנסה לתמרן את כוחות הצבא לכך שיגיעו למקום שבו תהיה להם חתימה גבוהה וכי האש האווירית תהיה אפקטיבית פחות. לפיכך, ישנה חשיבות להכתיב לאויב את אופי הלחימה וכלליה, ולא להיגרר ללחימה על פי כלליו. תמרון מול איום היברידי צריך להתנהל בסגנון של מבצעים לא-עוקבים. יהיה צורך לנהל במקביל התקפה, טיהור, הגנה, ציד משגרים ולחימה במרחב אורבני ובמרחב פתוח. כל זה בו-זמנית, על ידי אותו כוח ובאותה גזרת פעילות (43 Hoffman 2007:).

גישה מוכוונת אוכלוסייה ומבצעי תודעה: יריב היברידי נהנה מתמיכה של סקטורים מסוימים באוכלוסייה באופן משמעותי, אף יותר מאשר במקרה של ארגוני טרור וגרילה, עקב פעילותו החברתית וסיפוק מגוון צרכים ושירותים עבור האוכלוסייה. כך גם, העובדה כי מדובר בישות פוליטית, מעמיקה עוד יותר את הזיקה בין הארגון לבין קהל תומכיו. לפיכך, נדרש מאמץ משמעותי יותר בזירה זו. על פי הגישה-מוכוונת אוכלוסייה, המאבק הוא על שליטה באוכלוסייה תוך ניסיון לנתק, או לפחות לערער את תמיכת האוכלוסייה מהיריב ומניעת הגישה הפיזית והתודעתית שלו לאוכלוסייה. אותה תפיסה מוכרת גם כרעיון הזכייה "במוחות ובלבבות" (Hearts and minds). מאמץ זה הינו תקף ביתר שאת בעידן הנוכחי, הודות ליכולת התקשורת המודרנית להיות בכל מקום בו-זמנית. לפיכך, צבא מדינתי צריך לאמץ שיטות אשר עשויות להשפיע ולעצב את אוכלוסיית היריב. אחד האמצעים לכך הוא ניצול תקשורת ההמונים

המודרנית על מנת להגיע אל האוכלוסייה ולגייס אותה על מנת לתמוך במטרת הצבא, או לפחות לערער את תמיכתה ביריב. על הצבאות ללמוד כיצד לפעול בהצלחה בחלק מתרחב זה של מרחב הקרב, על מנת "לתמרן כנגד התודעה" הן של היריב והן של האוכלוסייה הכללית ולהשיג יתרון בתודעה הקולקטיבית של האוכלוסייה (Ibid., 51-52).

אחת הדרכים באמצעותה ניתן להשפיע על אוכלוסייה, קשורה ברמה המודיעינית, והיא היכולת לייצר איסוף ומחקר להפקת מודיעין אודות המורל והמוטיבציה של האוכלוסייה האזרחית ושל לוחמי האויב. הבנת גורמים אלו, חיונית לניסיון לעצב ולהשפיע על תודעת האוכלוסייה.

לסיכום, מאפייני היריב ההיברידי, כפי שנותרו בעבודה זו מלמדים כי נדרשת חשיבה מחדש באשר למאמצים הצבאיים בהם יש לנקוט נגדו, וכי מתעורר צורך ברמה גבוהה של גמישות מבצעית ויצירתיות מחשבתית תוך כדי ניהול המבצע. בהתמודדות מול יריב היברידי בעל רכיבים סימטריים ואסימטריים, מיטשטשים שלבי המערכה "הקלאסיים" וכן התנאים למעבר משלב לשלב. מערכה נגד אויב מסוג זה הינה רציפה, מתמשכת, רב-ממדית וחוצת-ארגונים. ההבדל בין לחימה לרגיעה מטושטש, ומדובר למעשה בעימות מתמשך בעוצמות משתנות ובזירות שונות. ישנה חשיבות גבוהה להביא לידיעת דרג מקבלי ההחלטות את ההבנות אודות טבע האיום, כדי שיוכל להתוות את גיבוש המדיניות השלמה והכוללת להתמודדות עמו.

סיכום ומשמעויות

ישנן תופעות ייחודיות במדעי החברה הדורשות שינוי המשגתי ולעיתים אף תפיסתי, במצב זה, יש צורך לקיים דיאלוג חי ופורה עם המשגות קלאסיות. מתוך מבט ביקורתי ומפוכח נבדקים מחדש מושגי יסוד אנליטיים, הנטענים משמעויות חדשות ואלו עשויים להוביל להמשגות חדשות.

מאז התפתחות מדינות הלאום במאות ה-18 וה-19, התמקדה הספרות המחקרית במדע המדינה במושג המדינה, כששיאה באסכולת "ריכוזיות המדינה" אשר החשיבה את השחקן המדינתי כשחקן המשמעותי ביותר בזירה הפוליטית. בשנות ה-60 וה-70 של מאה ה-20, החלו חוקרים לחקור סוג שחקנים נוסף, שפעל במערכת הפוליטית – "שחקנים לא-מדינתיים". מושג רחב זה כולל ארגונים לא-ממשלתיים, ארגונים בין-ממשלתיים, קבוצות לחץ, תנועות חברתיות, תאגידים כלכליים ושחקנים לא-מדינתיים אלימים. בעוד שהתדמית של השחקנים הלא-מדינתיים היתה ברובה חיובית, "שחקנים לא-מדינתיים אלימים" החלו להפוך דומיננטיים יותר במערכת הבינלאומית ולערער על שליטת המדינה על אמצעי הכוח והאלימות. הטיפולוגיה המקובלת של שחקנים לא-מדינתיים אלימים כוללת מיליציות, חתרנים, טרוריסטים, לוחמי גרילה, ארגוני פשע וכו'.

הספרות המחקרית מאמצת את המונח "שחקנים לא-מדינתיים" (ובתוכם שחקנים אלימים, כגון טרור, גרילה או מיליציה) בתיאורה שחקנים כמו חזבאללה, חמאס וה-FARC. מחקר זה מבקש לערער על הרלוונטיות של המשגות אלו, הסובלות מבינאריות שאינה מתאימה לתיאור התופעות המורכבות המאפיינות את הסדר העולמי הנוכחי. במקרה שלפנינו, שחקנים אלו חוצים את הגבולות המקובלים בין שחקן מדינתי לשחקן לא-מדינתי ומאופיינים בריבוי זהויות וממדים האופפים את הווייתם ואת דפוסי התנהגותם.

עבודה זו הציעה לעשות שימוש במושג "שחקנים היברידיים", כמסגרת תיאורטית דינאמית המכירה בשילוב מאפיינים מעולמות שונים המתקיימים בשחקן אחד. מסגרת זו עשויה לתרום להבנה מעמיקה יותר של תופעות אלו וכוללת שלושה מושגי מפתח: **טיפולוגיה** – מיפוי סוגי השחקנים הפועלים במערכת

הבינלאומית והרחבת הסיווג הקיים. **זהויות** – בסיסי ההשתייכות באמצעותם השחקן מגדיר עצמו; **קריטריונים** – הפרמטרים באמצעותם ניתן לנתח שחקנים היברידים **והתנהגות** – דפוסי הפעולה וההתנהגות של השחקנים ההיברידים וייחודם מהתנהגות שחקנים לא-מדינתיים אלימים, לא-היברידיים. המסגרת התיאורטית המוצעת, משלבת אספקטים פורמאליים לצד היבטים בלתי פורמאליים, נותנת מענה לאי הציבות, לגבולות המיטשטשים, לריבוי הזהויות ולנאמנויות המתחלפות של השחקנים ההיברידיים וכן מאפשרת זיהוי של תהליכי אבולוציה ומגמות של שינוי כחלק משלבי ההתפתחות של השחקנים. הערך המוסף הקיים בהסתכלות על סוג שחקנים זה כבעלי מאפיינים היברידיים הוא היכולת לשפוך אור על רכיבים שלא תמיד נראים לעין או נמצאים על פני השטח. המיקוד הוא על המתחים ותופעות הלוואי הנובעים משילוב של מאפיינים והגיונות השונים.

מקרה המבחן הראשון של שחקנים היברידיים, שנותר בעבודה זו, הוא של תנועת חזבאללה. הצלחתה של תנועת גרילה קטנה וחסרת אמצעים להפוך לשחקן צבאי, פוליטי וחברתי משמעותי הפתיעה את הקהילה הבינלאומית ואת העולם הערבי. הישגיה הצבאיים של התנועה לצד תפקודה כמפלגה במערכת הפוליטית בלבנון, פעילותה כארגון רווחה ותרומתה לקהילה השיעית הפכו אותה לסוגיה מחקרית מרתקת.

החלת המושג **זהויות**, המהווה נדבך מרכזי במסגרת התיאורטית, על חזבאללה סייע לתאר את התפתחותה וכן את מאפייניה הנוכחיים לא רק באופן היסטורי-תיאורי כפי שקורה לרוב, אלא באופן המאפשר להבין רבדים עמוקים יותר של הצהרות ודפוסי פעולה, שלעיתים נתפסים כסותרים ולא עקביים. התחקות אחר שורשי התנועה והרקע לצמיחתה חשפו כי חזבאללה מחזיקה בארבע זהויות מרכזיות אותם היא שואפת לשמר בו זמנית: **זהות על מדינתית** של תנועה אידיאולוגית-פן אסלאמית מהפכנית; **זהות תת-מדינתית** שיעית; **זהות מדינתית** פוליטית וסוציאלית ו**זהות לא-מדינתית** כארגון התנגדות.

הניתוח הראה כי משקלן של הזהויות משתנה מתקופה לתקופה לאור הנסיבות וצורכי השעה. אולם דפוס הפעולה המאפיין את חזבאללה הוא הניסיון לחזור לשיווי משקל, משמע לשמור על קיומן

הסימולטני של הזהויות המשקפות את אמונותיו ומטרותיו. הבנת "ההיברידיות" של חזבאללה מאפשרת להבין את השיח הכפול הנשמע לעיתים מפי דובריה של התנועה ומבהירה כין אין מדובר בהעדר מדיניות קוהרנטית או ברטוריקה מתעתעת, אלא בשפה מורכבת הנובעת מקיומן של זהויות, ובתוך כך, של מחויבויות ונאמנויות שונות, המעניקות לעיתים עוצמה וחוסן אך לעיתים מובילות לחולשה ולמתחים. מצב זה יוצר את הצורך ב"להטוטנות", כלומר היכולת לשמר כמה זהויות במקביל מבלי לוותר על אף אחת מהן באופן טוטאלי או דטרמיניסטי וכן להבליטן או לטשטשן בהתאם לנסיבות.

לימוד מאפייני השחקן ההיברידי חיוני על מנת להתמודד עם המורכבות המאפיינת את השחקנים הפועלים היום הן ברמה הדיסקורסיבית-מחקרית והן ברמה המעשית. התפיסות הצבאיות ותרומן האופרטיבי מחייבות לעבור ריענון וחשיבה מחדש נוכח האתגר המורכב שמציב השחקן ההיברידי.

עבודה זה מניחה את הכלים להמשך מחקר עתידי של שחקנים אלימים, מרובי זהויות, הפועלים במערכת הבינלאומית, וכן של דרכי ההתמודדות של המדינות עימם, ברמה הצבאית וכך גם ברמה הדיפלומטית, התקשורתית המשפטית¹⁰. מעניין יהיה לבחון מהם התנאים לצמיחת שחקנים היברידים (מה מאיץ או מעכב צמיחתם)? האם התופעה ההיברידית מאפיינת בעיקר שחקנים אסלאמיים או שניתן לזהותה גם בקרב שחקנים אחרים (דוגמת ארגון ה-FARC הפועל בקולומביה)? כיצד ניתן לשכלל את הכלים, על היבטיהם השונים, באמצעותם המדינות יכולות להתמודד עם השחקנים ההיברידיים?

¹⁰ עבודת הדוקטורט תעסוק עם חלק מהסוגיות המוזכרות, במטרה לייצר מודל גנרי ומקיף לזיהוי שחקנים היברידים ומגמותיהם ותכלול את מקרה המבחן של החמאס וה-FARC.

רשימת מקורות:

עברית:

1. אבידור, גדעון 2011. סביבת המלחמה החדשה אתגרים ותשובות. מערכות 433, 70-73.
2. אלטמן, אבי 2009. על חשיבה מערכתית. מרכז דדו, צה"ל.
3. ברון, איתי כרמית ולנסי 2010. המהפכה בעניינים הצבאיים של הציר הרדיקלי. מערכות 432, 4-17.
4. ברקוביץ, דני 2007. האם ניתן לכרות את ראשי ההידרה- המערכה להחלשת חזבאללה. המכון למחקרי ביטחון לאומי. מזכר 92, דצמבר, [http://www.inss.org.il/upload/\(FILE\)1199286421.pdf](http://www.inss.org.il/upload/(FILE)1199286421.pdf) [גישה אחרונה: 1/7/2011].
5. גנור, בועז 1999. טרורזים- הקשיים המושגיים להגדרתו. נתיב: כתב עת למחשבה מדינית, חברה ותרבות 3, 68.
6. גנור, בועז 2003. מבוך הלוחמה בטרור- כלים לקבלת החלטות. הרצליה: מפעלות.
7. הרכבי, יהושפט 1983. על הגרילה. תל אביב: מערכות.
8. הרכבי, יהושפט 1990. מלחמה ואסטרטגיה. תל אביב: מערכות.
9. זיסר, אייל 2009. לבנון: דם בארזים. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
10. כשר, אסא וידלין עמוס 2007. האתיקה הצבאית של הלחימה בטרור: עקרונות ונימוקים. נתניה: המכללה האקדמית.
11. לימן, אדוארד 1984. מיקרוסוציולוגיה של עוצמה. בתוך: מדינה וחברה: סוגיות בסוציולוגיה פוליטית, נערך על ידי שמואל נוח איזנשטדט, עמנואל גוטמן ויעל עצמון, עמ' 49-64. תל אביב: עם עובד.

12. מארש, דוויד וסטוקר ג'רי (עורכים) 2004. *תיאוריות וגישות במדע המדינה*. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

13. נחמיאס, רועי 2009. חזבאללה הפסיד בבחירות: "אל תגעו לנו בנשק". *Ynet*, יוני, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3728076,00.html> [גישה אחרונה: 30/6/2011].

14. סובלמן, דניאל 2003. כללי משחק חדשים – ישראל וחזבאללה לאחר הנסיגה מלבנון. *מרכז יפה למחקרים אסטרטגים*, מזכר 65, יוני, [http://www.inss.org.il/upload/\(FILE\)1193226535.pdf](http://www.inss.org.il/upload/(FILE)1193226535.pdf) [גישה אחרונה: 30/6/2011].

15. סלע, יוחאי 2008. חיזבאללה הבהיר את עמדתו לכל. *Mideast*, מאי, http://www.mideast.co.il/p-196_a/2/ [גישה אחרונה: 30/6/2011].

16. סנגה, פיטר 2004. *הארגון הלומד*. תל אביב: הוצאת מטר.

17. עג'מי, פואד 2006. *האמאם הנעלם- מוסא אל-צדר והשיעה של לבנון*. תל אביב: הוצאת אופקים.

18. שוייצר, יורם ובנדטה ברטי (2013). חזבאללה שוב בעין הסערה? *המכון למחקרי ביטחון לאומי*. מבט על, גיליון 412, מרץ, <http://heb.inss.org.il/index.aspx?id=4354&articleid=182> [גישה אחרונה: 1/11/2013].

19. שפירא, שמעון 2000. *חזבאללה בין איראן ולבנון*. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

ערבית:

20. *אלעהד* 1988. בירות, 5 באוגוסט, עמ' 30.

21. אלכוראני, עלי 1986. *טריקת ח'זבאללה פי אלעמל אלאסלאמי*. בירות: מכתב אלאעלאם אלאסלאמי.

22. אמין, אברהים 2003. ריאיון לפריד אסאף, תחנת השידור הלאומית הלבנונית LNBC. 12 במרץ.

23. יקאל 2009. נצ אלות'יקה אלסיאסיה אלואלי לחזבאללה פי אלעאם 1985- אלרסאלה אלמפתוחה, נובמבר, http://youkal.net/index.php?option=com_content&view=article&id=451:- [גישה אחרונה: 29.06.2011]. 1985&catid=34:2009-11-15-22-46-13&Itemid=110
24. ע'ריב, אמל סעד 2002. ח'זבאללה אלדין ואלסיאסיה . בירות: דאר אלכתאב אלערבי.
25. נצראללה, חסן 1997. רדיו נור, 3 בנובמבר.
26. נצראללה, חסן 2000. אלמנאר, 26 במאי.
27. נצראללה, חסן 2003. ריאיון לפריד אסאף, תחנת השידור הלאומית הלבנונית LNBC. 12 במרץ.
28. נצראללה, חסן 2006. ריאיון לערוץ הטלוויזיה הלבנוני NTV. 27 באוגוסט.
29. נצראללה, חסן 2006. נאום לערוץ הטלוויזיה אלמנאר. 14 בספטמבר.
30. נצראללה, חסן 2006. ח'טאב אלסיד חסן נצראללה. אלאנתקאד, נובמבר, <http://www.alintiqad.com/siteindex.php> [גישה אחרונה: 29.06.2011].
31. נצראללה, חסן 2006. מסתעדון ללתפאהם על צלאח אלמקאומה. מקאומה, מרץ, <http://www.moqawama.org/essaydetails.php?eid=2115&cid=142> [גישה אחרונה: 29.06.2011].
32. נצראללה, חסן 2007. אלמנאר, 8 באפריל.
33. צפי א-דין, השאם 2003. ריאיון לפריד אסאף, תחנת השידור הלאומית הלבנונית LNBC. 12 במרץ.
34. קאסם, נעים 2003. ריאיון לפריד אסאף, תחנת השידור הלאומית הלבנונית LNBC. 12 במרץ.
35. רעד, מחמד 2003. ריאיון לפריד אסאף, תחנת השידור הלאומית הלבנונית LNBC. 12 במרץ.
36. שרארה, ודאח 1996. דולת חזבאללה: לבנאן מג'תמעא אסלאמיה. בירות: דאר אלנהאר.

1. Aljazeera, 2008. *Timeline: Lebanon political crisis*, November, <http://english.aljazeera.net/news/middleeast/2008/07/2008711143028903453.html> [accessed 20 June 2011].
2. Arquilla, John and Ronfeldt, David 2001. *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy*. Santa Monica: RAND.
3. Arts, Bas 2003. *Non-State Actors in Global Governance - A Power Analysis*. Netherlands: University of Nijmegen.
4. Azani, Eitan 2011. *Hamas and Hezbollah as Hybrid Terrorist Organizations* [Paper Presented at the ICT's 11th Annual International Conference].
5. Bartolomei, J., W.D. Casebeer and T.S. Thomas 2004. *Modeling Violent Non-State Actors: A Summary of Concepts and Methods*. Colorado: Institute for Information Technology Applications, United States Air Force Academy.
6. Bertalanffy, Ludwig 1968. *General System*. New York: George Brazedler.
7. Berti, Benedetta 2011. Armed Groups as Political Parties and Their Role in Electoral Politics: The Case of Hizballah. *Studies in Conflict & Terrorism*, vol. 34 (12), 942-962.
8. Bhabha, Homi 1994. *The location of culture*. London & New York: Routledge.
9. Billis, David 2010. *Hybrid organization and the third sector*. London: Palgrave Macmillan.

10. Brahms, Yael 2008. *An Interdisciplinary Enquiry of Hybrid Phenomenon* [Paper Presented at the IDF & JFCOM 5th Seminar War Game].
11. Brandsen, T., W. van de Donk and K. Putters 2005. Griffins or chameleons? Hybridity as a permanent and inevitable characteristic of the third sector, *International Journal of Public Administration*, 28, 9-10, pp.
12. Costanza, William (2012). Hizballah and Its Mission in Latin America, *Studies in Conflict & Terrorism*, 35:3, 193-210.
13. Dahl, Robert and Lindblom, Charles 1953. *Politics Economics Welfare*. Chicago: University of Chicago Press.
14. Eickelman, Dale and Piscatori, James 1996. *Muslim politics*. Princeton: Princeton University Press.
15. Evers, Adalbert 2004. *Mixed Welfare Systems and Hybrid Organizations – Changes in the Governance and Provision of Social Services*. Toronto: Ryerson University and York University.
16. Exum, Andrew 2006. Hizballah at War - A Military Assessment. *Washington Institute for Near East Policy. Policy Focus #63*.
17. Federation of American 2006. *Liberation Movements, Terrorist Organizations, Substance Cartels, and Other Para-State Entities*, May, <http://www.fas.org/irp/world/para/> [accessed 20 June 2011].
18. Friedman, L. Thomas 1999. *The Lexus and the Olive Tree*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

19. Gulf Times 2005. *Hezbollah seeks talks over arms*, September, http://www.gulf-times.com/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=53862&version=1&template_id=37&parent_id=17 [accessed 20 June 2011].
20. Haddad, Simon 2005. A survey of Lebanese Shi'i attitudes towards Hezbollah. *Small Wars*. vol.16 (3): 327.
21. Haddad, Simon 2013. What Leads Some Lebanese Shiis to Support Hizballah? *Comparative Strategy*, 32 (1), 71-87.
22. Halliday, Fred 2001. The romance of non-state actors. In *Non-state actors in world politics*, edited by Josselin, Daphne and Wallace, William, 21-40. London: Palgrave Macmillan.
23. Hamzeh, Ahmad Nizar 2004. *In the Path of Hizbullah*. New York: Syracuse University Press.
24. Harik, P. Judith 1996. Between Islam and the System: Sources and implications of Popular Support for Lebanon's Hizballah. *Journal of Conflict Resolution* 40, no. 1 p. 56, 61.
25. Harik, P. Judith 2005. *Hezbollah: the Changing Face of Terrorism*. London: I.B. Tauris.
26. Hoffman, Frank 2007. *Conflict in the 21st Century: the Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies.
27. Hoffman, Frank 2009. Hybrid warfare and challenges. *Joint Forces Quarterly* 51, No.1, pp. 34-40.

28. Hollis, M. and S. Smith 1992. *Explaining and Understanding International Relations*. Oxford: Clarendon Press.
29. Johnston, Alastair Iain, Rawi Abdelal, Yoshiko M. Herrera and Rose McDermott 2006. Identity as a Variable. *Perspectives on Politics*, 4, 695-711.
30. Josselin, Daphne and Wallace, William, (eds.) 2001. *Non-state actors in world politics*. Palgrave Macmillan, London.
31. Karré, Philip and Ribeiro, Teresa 2005. *The 'Social' Profit Of Hybrid Service Delivery* [Paper prepared for EGPA-conference in Berne, Switzerland].
32. Katzenstein, Peter J., Ronald Jepperson and Alexander Wendt 1996. Norms, identity and culture in national security, in *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, edited by Katzenstein, Peter J., 33-62. New York: Columbia.
33. Keohane, R.O. and J.S. Nye (eds) 1971. *Transnational Relations and World Politics*. Cambridge: Harvard University Press.
34. Koppel, G.S. Jonathan 2003. *The politics of quasi-government: hybrid organization and the dynamics of bureaucratic control*. Cambridge: Cambridge university press.
35. Kramer, Martin 1994. Hizbullah: The Calculus of Jihad. *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences* 47, no.8, p. 30.
36. Kilcullen, David 2006. Counterinsurgency Redux. *Survival (International Institute of Strategic Studies)* 48 (4): 111–130.

37. Mack, Andrew 1975. Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric conflict. *World Politics* 27, no. 2 (January).
38. Makarenko, Tamara 2003. Terrorism and Transnational Organized Crime: the Emerging Nexus. *The center for the Study of Terrorism and Political violence*, University of St. Andrews, United Kingdom.
39. Mansbach, R.W. and J.A. Vasquez 1981. *In Search of Theory: A New Paradigm for Global Politics*, New York: Columbia University Press.
40. Merom, Gil 2003. *How Democracies Lose Small Wars*, Cambridge: Cambridge University Press.
41. Moqawama 2009. *Full speech of H. E. Sayyed Nasrallah: Hizbullah's New Political Manifesto. We Want Lebanon Strong & United*, November, <http://www.english.moqawama.org/essaydetails.php?eid=9632&cid=214> [accessed: June 29, 2011].
42. Morgenthau, Hans 1948. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York NY: Alfred A. Knopf.
43. Mulaj, Klejda 2010. *Violent non State Actors in World Politics*. London: C Hurst & Co Publishers Ltd.
44. National Intelligence Council (NIC) 2007. *Nonstate Actors: Impact on International Relations and Implications for the United States*, August, http://www.dni.gov/nic/confreports_nonstate_actors.html [accessed: July 2, 2011].

45. Norton, Richard 2007. *Hezbollah: A Short History*. Princeton: Princeton university press.
46. Oxford dictionary 1995. *Hybrid*. *Oxford advanced learner's dictionary*, p. 585.
47. Qassem, Naim 2005. *Hizbullaha- the story from within*. London: publication data.
48. Rao, Prashant 2006. Hezbollah a force to be reckoned with. *The International Institute for Strategic Studies*,
<http://web.archive.org/web/20080607095136/http://www.iiss.org/whats-new/iiss-in-the-press/press-coverage-2006/july-2006/hezbollah-a-force-to-be-reckoned-with>
 [accessed: January 2, 2014].
49. Record, Jeffrey 2005. Why the Strong Lose. *Parameters*,
<http://www.questia.com/library/journal/1G1-141705722/why-the-strong-lose>
 [accessed: January 6, 2013].
50. Rudner, Martin 2010. Hizbullaha Terrorism Finance: Fund-Raising and Money-Laundering. *Studies in Conflict and Terrorism* 33, 705–706.
51. Rutherford, Jonathan Ed. 1990. *Identity: Community, Culture, Difference*. London: Lawrence & Wishart.
52. Rosenau, James 2001. *Along the Domestic-Foreign Frontier*. Cambridge: Cambridge University.
53. Sela, Avraham 1998. *The Decline of the Arab Israeli Conflict*, New York: State University of New York Press.

54. Saab, Bilal & Alexander Wtaylor 2009. Criminality and Armed Groups: A Comparative Study of Farc and Paramilitary Groups in Colombia. *Studies in Conflict & Terrorism*, vol. 32, (6): 455-475
55. Shultz, Richard H. Douglas Farah and Itamara V. Lochard 2004. Armed Groups: A Tier-One Security Priority. *USAF Institute for National Security Studies*, September, <http://fletcher.tufts.edu/faculty/shultz/pdf/OCP57.pdf> [accessed: July 2, 2011].
56. Sprinzak, Ehod 1998. The Psycho political Formation of Extreme Left Terrorism in Democracy: The Case of the Weathermen. In *Origins of Terrorism*, edited by Reich, Walter, 65-85. Cambridge: Woodrow Wilson Center.
57. Tilly, Charles 2005. *Identities Boundaries & Social Ties*. Boulder: Paradigm Publishers.
58. Van Engeland, Anisseh and Rachel M. Rudolph 2008. *From Terrorism to Politics* Burlington, VT: Ashgate.
59. Wendt, Alexander 1999. *Social Theory of International Politics*. New York: Cambridge University Press.
60. Williams, Phil 2008. *Violent Non-State Actors and international and national security: International Relations and Security Network*. Zurich: Swiss Federal Institute of Technology.
61. Waltz, Kenneth 1979. *Theory of international politics*. Michigan: Addison-Wesley Pub. C.

62. Young, O.R. 1972. The Actors in World Politics. In *The Analysis of International Politics*, edited by J. N. Rosenau and M. A. East ,125-144. New York: The Free Press.